

Lunds Universitet
Juridiska Fakulteten
Juristlinjen
Vårterminen 1998
Examensarbete, 20 poäng

Obligatoriska gruppförsäkringar

Författare: Kristin Paulsson

Handledare: Bertil Bengtsson

Innehåll

INNEHÅLL	2
FÖRKORTNINGAR	4
1. INLEDNING	5
1.1 Ämnesval	5
1.2 Problem, syfte och avgränsningar	6
1.2.1 Problem	6
1.2.2 Syfte	6
1.2.3 Avgränsningar	6
1.3 Arbetets disposition	7
2. ALLMÄN BAKGRUND TILL GRUPPFÖRSÄKRINGEN	9
2.1 Gruppförsäkringens historik	9
2.2. Introduktion till den svenska försäkrings-marknaden	13
2.3 Gruppförsäkringens utmärkande drag	15
2.3.1 Anslutningsätt	16
2.3.2. Förfarande	16
2.4 Gruppförsäkringar idag	17
2.4.1 Allmänt om gruppförsäkringar	17
2.4.2 Grupsakförsäkringar och gruppersonförsäkringar	17
2.4.2.1 Grupppersonförsäkringar	18
2.4.2.2 Grupplivförsäkringar	19
2.4.2.3 Gruppjuk- och gruppolycksfallförsäkring	19
2.4.2.4 Gruppskadeförsäkring	19
2.5 Olika slags grupper	20
2.6 Praxis	21
2.7 Debatt	26
3. OBLIGATORISKA GRUPP-FÖRSÄKRINGARS FÖRENLIGHET MED SVENSK RÄTT	31
3.1 Associationsrättslig synvinkel	31
3.1.1. Terminologi	31
3.1.2 Föreningens kännetecken och uppbyggnad	32
3.1.3 Tillämpliga regler för ideella föreningar	33
3.1.3.1 Stadgar	33
3.1.3.2 Intern praxis	35
3.1.3.3 God förenings sed	35
3.1.3.4 Paralleller till lag om ekonomiska föreningar	35
3.1.3.5 Prejudikat	36

3.1.3.6 Grundläggande principer	36
3.1.3.7 Övriga regler	37
3.1.3.8 Överprövning av beslut	37
3.1.4 Beslutsfattande	37
3.1.4.1 Formella regler då en förening beslutar om försäkring för sina medlemmar	37
3.1.4.2 Röstregler vid stadgeändring som medför ökade förpliktelser för medlemmarna.	39
3.1.4.3 Vilka beslut om försäkring är möjliga?	39
3.1.5 Föreningsmedlemmars rättigheter och skyldigheter	40
3.1.5.1 Föreningsmedlemmars rättigheter	40
3.1.5.2 Föreningsmedlemmars skyldigheter	43
3.1.6 Analys av förenings möjligheter att teckna obligatoriska gruppförsäkringar för sina medlemmar med hänvisning till associationsrättsliga regler.	44
3.1.6.1 Analys av principen om lika behandling av alla medlemmar	44
3.1.6.2 Analys av stadgarnas betydelse för en förenings möjligheter att binda en medlem vid försäkringsavtal.	45
3.1.6.3 Röstregler och majoritetsprincip	47
3.1.6.4 God förenings sed och praxis	47
3.2 Avtalsrättslig synvinkel	48
3.2.1 Grundläggande avtalsrättsliga regler	48
3.2.2 Partsställning	50
3.2.3 Organisationens rätt att sluta obligatorisk gruppförsäkring som binder medlemmar i förhållande till tredje män	52
3.2.4 Negativ avtalsbindning	54
3.2.5 När anses försäkringsavtalet vara ingånget?	56
3.2.6 Samanfattning av de avtalsrättsliga reglernas betydelse för förenings behörighet att sluta bindande avtal för sina medlemmar.	57
4. NY LAGSTIFTNING I ANTÅGANDE	59
4.1 SOU 1985:34 Gruppförsäkring	60
4.2 SOU 1986:56 Personförsäkring	63
4.3 SOU 1989:88 Skadeförsäkringslag	65
4.4 DS 1993:39 Ny försäkringsavtalslag	66
4.5 SOU 1998:7 Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar	69
5. EN EMPIRISK UNDERSÖKNING AV OBLIGATORISKA FÖRSÄKRINGARS STÄLLNING IDAG	70
5.1 Försäkringsvillkor för kollektiv hemförsäkring hos Folksam.	70
5.2 Andra försäkringsbolags agerande för att bemöta kollektiva försäkringar.	72
5.3 Olika parter inställning till olika anslutningssätt till gruppförsäkring.	73
6. AVSLUTNING	76
7. LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING	78
8. RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	80

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
AGS	Avtalsgruppförsäkring
DS	Departementsserie
EG	Europeiska gemenskapen
EU	Europeiska unionen
FAL	Försäkringsavtalslagen
FL	Lagen om ekonomiska föreningar
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
KFL	Konsumentförsäkringslagen
LFAB	Länsförsäkringsbolagens AB
LO	Landsorganisationen
MBL	Lagen om medbestämmande
NJA	Nytt juridisk arkiv 1
NO	Näringsombudsmannen
SAF	Svenska arbetsgivarföreningen
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
STP	Särskild tilläggs pension
SvJT	Svensk Juristtidning
TFA	Trygghetsförsäkring vid arbetsskada
TGL	Tjänstegrupplivförsäkring
TR	Tingsrätten

1. Inledning

1.1 Ämnesval

Ämnet som sätts i centrum i denna uppsats är gruppförsäkringar med särskild tyngd på obligatoriska försäkringar. Skälet till varför valet föll på just detta ämne är den debatt som har böljat fram och tillbaka kring frågan om organisationer får teckna obligatoriska försäkringar för sina medlemmars räkning. Opinionen mot försäkringen har tidvis varit hård. Media har använts för att föra fram budskap från olika sidor. Frågetecknen har varit många eftersom lagstiftningen på området är bristfällig, vilket har givit debatten nytt bränsle. Detta till trots har gruppförsäkringar utvecklats till en mycket vanlig försäkringsform i Sverige. Särskilt intresse skapar det faktum att medlemmar i organisationer har gått så långt i sin kritik att de har stämt sitt eget fackförbund, något som måste betraktas som ytterst ovanligt.

En reflektion som jag har gjort under arbetets gång då jag har diskuterat frågan om obligatoriska gruppförsäkringar med människor i min omgivning, är att många människor faktiskt har blivit berörda av gruppförsäkringarna på ett eller annat sätt. Därmed finns det ett intresse av att undersöka området djupare. Debatten som har förts i denna fråga har uppmärksammats av många människor och dessa har också skapat sig en uppfattning av huruvida sådana försäkringar borde finnas eller inte. Dock anser jag att diskussionen ibland rör sig på ett alltför ytligt plan. Okunnighet lyser ofta tydligt genom argumenten som används. Inte sällan hörs kommentarer som ”inte kan det vara möjligt att tvinga på medlemmar försäkringar som de inte önskar ha” osv. Det verkar vara just denna aspekten av att inte ha någon valmöjlighet som berör människor mest. Att obligatoriska försäkringar har används på personförsäkringssidan och dessutom varit accepterade under en längre tid har däremot fått mindre utrymme. Människor i allmänhet har, tycks det mig, en dålig uppfattning av vilken lagstiftning som egentligen reglerar gruppförsäkringar samt de ideella föreningarnas möjlighet att besluta om sådana försäkringar. Det är inte så märkligt att kunskapen om dessa regler inte är direkt utbredd bland gemene man då dessa regler säkert framstår som perifera i den svenska lagstiftningen. Inte desto mindre är det just reglerna för ideella föreningar och avtalsrättsliga regler som utgör grunden för bedömningen huruvida gruppförsäkringar av det här slaget skall tillåtas. Det är också utifrån dessa synvinklar som uppsatsen utgår.

Mot denna bakgrund är det relevant att tränga djupare in i ämnet för att få en rättvis bild av det svenska rättsläget i ämnet.

1.2 Problem, syfte och avgränsningar

1.2.1 Problem

Med utgångspunkt från ovanstående ämnesval har följande frågor formulerats:

Är obligatoriska försäkringar förenliga med svensk rätt, med utgångspunkt från associations- och avtalsrättsliga regler?

Bör obligatoriska gruppförsäkringar tillåtas?

Vilka är skälen till att tillåta eller inte tillåta obligatoriska grupp-försäkringar?

1.2.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att:

Beskriva gruppförsäkringar med tyngdpunkt på de faktorer som skiljer gruppförsäkringen från individuella försäkringar. Även om gruppförsäkringar behandlas i mera allmänna ordalag så är syftet med uppsatsen att närmare belysa obligatoriska gruppförsäkringar. Andra gruppförsäkringsformer behandlas också såsom ett alternativ till obligatorisk försäkring.

Huvudsyftet med uppsatsen är att utröna huruvida obligatoriska försäkringar är förenliga med svensk rätt. Analysen sker med utgångspunkt från associationsrättslig- och avtalsrättslig regler. Härigenom kommer olika argument för och emot obligatoriska gruppförsäkringar att utkristallisera sig. Dessa redogörs för i anslutning till de kapitel där argumenten har gjort sig gällande. Härutöver skall uppsatsen ge en bild av den lagstiftningsprocess kring gruppförsäkringar som har pågått i närmare två decennier.

Ett syfte med uppsatsen är att låta olika aktörer på försäkringsmarknaden och runt om den, få uttala sig i frågan. Syftet har dock aldrig varit att göra en fullständig empirisk undersökning utan endast att få kommentarer från olika parter som intresserat sig för frågan.

Slutligen syftar uppsatsen att presentera en analys av huruvida obligatoriska gruppförsäkringar bör tillåtas eller inte med redovisande av skäl för och emot.

1.2.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar gruppförsäkringar i stort, dvs både grupp-skadeförsäkringar och grupp-personförsäkringar. Båda slags försäkringar har i stort samma uppbyggnad och därmed också samma fördelar och nackdelar. Debatten under de sista femton åren har dock varit

mera inriktade på gruppskadeförsäkringar, närmare bestämt kollektiva hemförsäkringar. Uppsatsen kommer därför mer att betona gruppskadeförsäkringar.

Frågan om obligatoriska gruppörsäkringars legitimitet har debatterats ur andra synvinklar än associationsrättsliga och avtalsrättsliga. Bl.a. har frågan vissa marknadsrättsliga aspekter som dock har utelämnats helt från denna uppsats.

Den empiriska undersökningen har framförallt syftat till att erhålla argument i frågan om obligatoriska gruppörsäkringars vara eller inte vara. Dessutom har den empiriska undersökningen även syftat till att kartlägga försäkringsbranschens huvudsakliga aktörers uppfattningar i frågan. Att göra en heltäckande empirisk undersökning har dock aldrig eftersträvats. Undersökningen syftar främst till att ge uppsatsen en verklighetsanknytning genom att höra olika parter uppfattning såsom den framstår idag.

1.3 Arbetets disposition

I uppsatsens inledande kapitel redogörs för gruppörsäkringarnas utveckling från början av seklet till våra dagar. Där redogörs också för den svenska försäkringsmarknaden med indelning efter de olika försäkringstyperna personförsäkring och skadeförsäkring. Gruppörsäkringens utmärkande drag kartläggs med utgångspunkt från de faktorer som skiljer gruppörsäkringar från individuella försäkringar. Centralt för gruppörsäkringens särart är dess anslutningsätt samt det förfarande som används vid tecknandet samt fortsättningsvis under försäkringstiden. NJA 1987 s 394 är det mest uppmärksammade fall som berör gruppörsäkringar. Fallet behandlas utförligt eftersom det visar vilka faktorer som gör obligatoriska gruppörsäkringar till en omdebatterad fråga. I anslutning till rättsfallet ges kommentarer. Kapitlet avslutas med inblick i debatten kring gruppörsäkringens berättigande. Representanter från olika sidor ger sin syn på obligatoriska gruppörsäkringar.

Kapitel tre är det centrala kapitlet i uppsatsen. Här behandlas huruvida obligatoriska gruppörsäkringar är förenliga med svensk rätt med utgångspunkt från en associationsrättslig och avtalsrättslig synvinkel. Avseende den associationsrättsliga delen görs en utredning av vilka regler som ideella föreningar är skyldiga att följa. Därefter analyseras reglerna i syfte att undersöka om dessa medför något hinder för föreningarna att teckna obligatoriska gruppörsäkringar för sina medlemmar. Den avtalsrättsliga analysen inleds med en redogörelse för grundläggande avtalsrättsliga regler i Sverige. Dessa regler appliceras sedan på den avtalsrättsliga situation som gäller för gruppörsäkringar.

Kapitel fyra behandlar den utdragna lagstiftningsprocess som gruppörsäkringar har varit föremål för i Sverige. Utredningar kring både grupp- och gruppskadeförsäkringar behandlas. Undersökningen

behandlar utredningar från början av 1980-talet fram till idag.

I kapitel fem ges en mera praktisk inriktning. Olika parter har fått komma till tals och ger sin syn på de olika anslutningssätten som tillämpas för gruppförsäkringar. Försäkringsbolaget Folksams försäkringsvillkor avseende gruppförsäkringar granskas närmare. Dessutom redogörs för försäkrings-bolaget Länsförsäkringsbolagens AB agerande för att hindra utvecklingen kring gruppskedeförsäkringar. Uppgifterna grundar sig till största del på telefonintervjuer, vilket gör att texten kan framstå som mindre genomarbetad. Det finns dock ett intresse av att redovisa dessa uppgifter i så måtto att det ger en bild av hur försäkringsmännen upplever en ny lagstiftning.

Slutligen knyts uppsatsen samman i kapitel sex med några sammanfattande rader.

2. Allmän bakgrund till grupp försäkringen

2.1 Grupp försäkringens historik¹

Grupp försäkringens historia inleddes i USA i början av 1900-talet. Inledningsvis användes endast grupp försäkringsformen för grupplivförsäkringar. Försäkringsformen stötte på motstånd och fick inget stort genomslag. Istället stiftades lagar som begränsades deras utveckling. Grupp skadeförsäkringen började användas på 1920-talet i USA. Då gällde det bilförsäkringar som biltillverkaren Chrysler erbjöd. Grupp skadeförsäkringen spred sig sedan till andra områden. Också kring denna försäkring var debatten högljudd. Exempel på argument som användes mot grupp skadeförsäkringar var att försäkringen var diskriminerande mot dem som inte tillhörde någon grupp med möjlighet till försäkring, samt att det även skulle vara diskriminerande mot personer inom gruppen som hade kunnat få en annan försäkring som hade varit mer fördelaktig för honom. Det har också hävdats att riskprovningar är omöjliga vid grupp skadeförsäkringar eftersom riskerna som personerna inom gruppen utsätts för inte är desamma och att det därmed är omöjligt att förutse riskerna för gruppen i sin helhet. P.g.a. lagar som försämrade förutsättningarna för grupp skadeförsäkringar upphörde till viss del användandet av grupp skadeförsäkringar. Det är t.ex. förbjudet i vissa delstater att erbjuda försäkringar med lägre premier till grupper jämfört med de premier som enskilda individer betalar. Trots begränsande lagstiftning så finns grupp skadeförsäkringar fortfarande, om än endast i en begränsad utsträckning. Idag finns ett centralt utarbetat lagförslag kring grupp skadeförsäkringar som kan vara vägledande för de olika delstaterna om de beslutar att lagstifta i grupp skadeförsäkringsfrågan. För grupplivförsäkringar har lagstiftningen inte varit lika sträng och utveckling har varit mera gynnsam.²

I Sverige introducerades den första kollektiva försäkringen i mitten av 1920-talet. Det var Folksam som erbjöd en kollektiv olycksfallsförsäkring för arbetare³. Den första grupplivförsäkringen introducerades 1949 och den var en tydlig amerikansk produkt. Inledningsvis gick försäljningen av försäkringen trögt, men när försäljningen började inrikta sig på personalsammanslutningar i stället för arbetsgivare så kom försäljningen

¹Avsnittet om grupp försäkringarnas historik grundar sig på Bladinis avhandling "Grupp skadeförsäkring", Carl Martin Roos, "Grupplivskyddet" samt Rolf Jürings "Genombrottet för kollektiv hemförsäkring i Sverige som har utgivits av Folksam. Dessa författares skildringar av grupp försäkringens utveckling grundar sig på material som är mindre lättillgängliga. Hänvisningar sker till respektive sida i ovanstående författares böcker och inte tex till Finansinspektionens beslut.

²Bladini, s.43-49s, Roos, s. 22ff

³Jüring, Genombrottet för kollektiv hemförsäkring i Sverige, s.7f

igång på allvar. Ursprungligen var grupplivförsäkringen endast frivillig men under 1960-talet tecknades även tjänstegrupplivförsäkringar som en del av ett kollektivavtal⁴. Sedan har det blivit vanligt att kombinera grupplivförsäkringar med sjuk- och olycksfallsförsäkringar för mera heltäckande försäkringspaket. Tjänstegrupplivförsäkringen var obligatorisk men av Roos framställning framgår inte att det skulle ha förekommit någon nämnvärd diskussion vid införandet. Istället tycks det bemötas med öppna armar som en del av den nya välfärden. Folksam var först även med kollektiva hemförsäkringar. Detta skedde i mitten av 1940-talet. Folksam slöt då ett avtal med en bostadsrättsförening. Idag har Folksam avtal med bostadsrättsföreningar⁵ men till antalet är dock fackliga medlemmar med kollektiva hemförsäkringar den dominerande gruppen. Eventuellt kan den tidiga utvecklingen ses som en indikation på den roll som Folksam senare kom att spela i början av 1980-talet då de ledde utvecklingen mot kollektiva försäkringslösningar⁶.

Konflikten kring frågan om obligatoriska gruppskadeförsäkringar inleddes i början av 1980-talet i Sverige. 1982 beslöt Elektrikerförbundets kongress att förbundets medlemmar skulle omfattas av en kollektiv sakförsäkring, närmare bestämt en kollektiv hemförsäkring. I samarbete med Folksam utarbetades en hemförsäkring som skulle finansieras av dels förbundets egna medel, dels genom en medlemsavgiftshöjning. Att avtal slöts med Folksam är ingen slump. Mellan fackföreningsrörelsen och Folksam har det alltid funnits starka band. Den 1 januari 1983 blev den kollektiva hemförsäkringen ett faktum för Elektrikerförbundets medlemmar⁷. Under 1984 beslutade Målarförbundet att teckna en kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar. Villkoren för försäkringen överensstämde med dem som var aktuella för Elektrikerförbundets medlemmar. Även i det senare fallet var försäkringen obligatorisk i förhållande till fackföreningens medlemmar. Liksom året tidigare reagerade konkurrerande försäkringsbolag på försäkringen. Skillnaden var att Folksam nu inte var ensam om att konkurrera som försäkringstagarna, utan nu fanns även Trygg-Hansa med i kampen om försäkringstagarna. Slutligen valde dock Målarförbundet att anta Folksams erbjudande. Försäkringsinspektionen som hela tiden haft en kritisk inställning valde att inte tillåta försäkringen med hänvisning till att kollektiva försäkringar riskerade att förändra strukturen på försäkringsmarknaden så att ett fåtal försäkringsbolag skulle bli dominerande med minskad konkurrens som följd. Inspektionen var också kritiska mot att medlemmar riskerade att bli utsatta för dubbelförsäkring genom den obligatoriska kollektiva försäkringen. Avtalet fick följaktligen inte verkställas förrän de av regeringen tillsatta kommittéerna hade utrett frågan. Folksam överklagade inspektionens beslut då de ansåg att frågan om

⁴Ursprungligen var det ITP-planen, industrins och handelns tilläggspension. Snart följde dock SAF, LO och Kommunförbunden med i princip samma försäkring för sina medlemmar.

⁵T.ex. Stockholms Kooperativa Bostadsrättsförening, Folksams broschyr över försäkringsvillkor för villa- och hemförsäkring.

⁶Bladini, s. 59, Roos, s. 25ff

⁷Se mer om rättsfallet NJA 1987 s 394 nedan.

en förenings kompetens att ingå försäkringsavtal för sina medlemmar var en föreningsrättslig fråga som inte borde avgöras av en försäkringsrättslig utredning. De menade också att gruppen i fråga hade en begränsad storlek. Detta sammantaget med att det funnits möjlighet för fler försäkringsbolag att lämna in anbud på grupp-försäkringsavtalet så fanns, enligt dem, ingen anledning att befara att konkurrensen på försäkringsmarknaden skulle minska. Folksam poängterade också att det fanns en stark koncentration av andra försäkringstyper hos andra försäkringsbolag, utan att inspektionen gjort något ingripande mot dem. Som exempel gavs Länsförsäkringars dominans inom jordbruksförsäkringar och Skandias dominans inom industriförsäkringar.⁸ När regeringen tog beslut i frågan i slutet av 1984 hade beslutet föregåtts av ett remissförfarande där Försäkringsrättskommittén, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Svenska målarförbundet, Näringsombudsmannen (NO), Folksam m.fl. hade fått en möjlighet att yttra sig. Inställningarna kan sammanfattas som följande. Försäkringsrättskommittén ansåg att försäkringslagstiftningen i dess dåvarande form inte utgjorde något hinder för en kollektiv sakförsäkring men att lagstiftningen inte var anpassad till att användas för sådana försäkringar och att lagen inte i tillräcklig utsträckning skyddade de försäkrade i form av bestämmelser för försäkringens upphörande eller ändring. NO var i princip positiv till förslaget men endast under förutsättning att grupperna använder sig av ett upphandlingssystem i syfte att få bästa möjliga villkor. Grupp-försäkringen måste också överensstämma med skälighetsprincipen. Försäkringsinspektionen menade, liksom tidigare, att om grupp-skadeförsäkringar fick en större utbredning så riskerade ett fåtal försäkringsbolag få en dominerande ställning och mindre försäkringsbolag kunde få svårigheter att konkurrera. En sådan utveckling skulle inte överensstämma med en sund utveckling av försäkringsväsendet.

Svenska Målarförbundet och Folksam var av förklarliga skäl kritiska till inspektionens beslut och önskade att regeringen skulle ändra det. Svenska Målarförbundet menade att deras medlemmar hade inställt sig på att få en kollektiv skadeförsäkring och anpassat sig därefter. Ett negativt beslut i detta läge skulle skapa olägenheter för medlemmarna. Folksam ansåg att farhågorna om en utbredd kollektiv skadeförsäkring var överdrivna. Först och främst trodde de inte att alla förbund skulle ställa sig positiva till kollektiva försäkringslösningar. För det andra var det inte troligt att de kollektiva hemförsäkringarna skulle ha någon negativ inverkan på branschstrukturen.

Regeringen beslöt att tillåta avtalet mellan Folksam och Svenska Målarförbundet. Några ytterligare försäkringar skulle dock inte godtas förrän en utredning hade undersökt försäkringsformen närmare. Beslutet grundade sig på att regeringen ansåg att det fanns fördelar med avtal om kollektiva försäkringar. Rationaliserings- och kostnadsfördelar ges som exempel. Däremot fanns det anledning att närmare undersöka marknads-, struktur- och tillsynsfrågor. En utredning skulle ta ställning till om det i

⁸Bladini, s. 68-74

framtiden skulle vara tillåtet att avtala om kollektiva sakförsäkringar.

Konkurrerande försäkringsbolag reagerade starkt på Folksams samarbete med fackförbunden och menade att resultatet kunde bli en minskad konkurrens på hemförsäkringsmarknaden om Folksam i samarbete med fackförbund skulle fortsätta att teckna obligatoriska kollektiva försäkringar. Det hävdades också att det stred mot skälighetsprincipen att låta alla medlemmar betala samma premie eftersom riskbedömning av alla försäkrade av naturliga skäl inte kunde vara densamma. Att använda sig av obligatorisk försäkring stred också mot skälighetsprincipen. Det främsta argumentet från konkurrenterna var förmodligen att de ansåg att det låg utanför en förenings kompetens att besluta om obligatorisk hemförsäkring för sina medlemmar. Detta måste vara en fråga som medlemmarna själva avgör.⁹

Intresset för frågan om obligatorisk hemförsäkring fanns även på annat håll. Det gällde först och främst Försäkringsinspektionen¹⁰. Därutöver fanns Konsumentverket som var intresserade av försäkringsformen ur konsumentens synvinkel. Konsumentverket uttalade inte sig i det första skedet om föreningsrättsliga aspekter. Däremot uttalade de sig om den information som Folksam tillhandahöll de försäkrade och menade att den var till synes tillräcklig. Däremot var Konsumentverket kritiska mot att den kollektiva hemförsäkringen föll utanför Konsumentförsäkringslagen och därmed också dess skyddande lagstiftning. Även Näringsfrihetsombudsmannen hade synpunkter kring försäkringsformen då det fanns betänkligheter huruvida en kollektiv hemförsäkring kunde hindra en fri konkurrens och eventuellt strida mot konkurrenslagen. NO menade att man måste se utvecklingen av kollektiva försäkringar som något positivt, samtidigt som det fanns skäl att vara vaksam så att konkurrensen på försäkringsmarknaden upprätthölls.

Försäkringsinspektionen valde att avvakta med ett beslut i frågan om kollektiva hemförsäkringars berättigande. Istället vände de sig till regeringen i syfte att de skulle utreda frågan närmare. Framförallt gällde det frågan om ett avtal med ett försäkringsbolag där alla medlemmar i en förening automatiskt blir bundna. Annars var Försäkringsinspektionen i princip välvilligt inställda till att det fanns gruppförsäkringar inom sakförsäkringsområdet. Regeringen gav direktiv om att Försäkringsverksamhetskommittén skulle utreda vilket behov som fanns av kollektiva sakförsäkringar. Kommittén hade också som sin uppgift att se vilken verkan kollektiva försäkringslösningar kunde ha på försäkringskollektivet och marknaden i stort. I anknytning till utredningen skulle kollektiva försäkringar analyseras och eventuella problem i samband med dem kartläggas. I väntan på resultat från kommittén lät Finansinspektionen meddela att man förutsatte att försäkringsbolagen skulle avvakta med att erbjuda obligatoriska kollektiva sakförsäkringar tills

⁹Bladini, s. 61f

¹⁰Försäkringsinspektionen slogs samman med Bankinspektionen 1991, tillsammans bildade de Finansinspektionen.

regeringen givit klartecken till en sådan försäkring. Om försäkringsbolaget trots detta önskade erbjuda en sådan försäkring ville Försäkringsinspektionen få möjlighet att se villkoren före de träder i kraft för de försäkrade.¹¹

Folksam var kritisk mot att Försäkringsinspektionen hade begärt utredning av regeringen¹² och framhöll försäkringsformens positiva sidor. Framförallt framhävdes den höjda försäkringsgraden som ett resultat av att alla gruppmedlemmar omfattades av den obligatoriska försäkringen. Dessutom framhölls sänkta administrationskostnader som i sin tur medförde förmånliga premier. Folksam menade också att gruppmedlemmarnas intresse var tillvaratagna eftersom villkoren för gruppförsäkringen i princip överensstämde med Konsumentförsäkringslagen, trots att denna lag egentligen inte var tillämplig på gruppförsäkringar. Att inte alla villkor stod i fullkomlig överensstämmelse med lagbestämmelserna berodde på gruppförsäkringens särdrag. Som jag har uppfattat det så menade Folksam att vissa lagbestämmelser helt enkelt inte var anpassade till gruppförsäkringens idé. Bladini ger exempel som rätten att teckna försäkring, förnyelse av försäkring, upphörande i förtid, försäkringstid m.m. Folksam menade att om frågan skulle regleras så borde detta ske genom en förändring av förenings- eller försäkringsrättslig lagstiftning. Härefter följde flera lagförslag på gruppförsäkringens område, det behandlas närmare i kapitel fyra. Regeringen beslöt 1986 att införa ett förbud mot obligatorisk anslutning men tillät anslutning med reservationsrätt. Någon särskild lagstiftning infördes inte utan det uppdrogs åt Försäkringsinspektionen att ingripa mot sådana försäkringar. De obligatoriska gruppskadeförsäkringar som redan fanns berördes dock inte av förbudet. 1988 införde Elektrikerförbundet en reservationsrätt för sina medlemmar¹³.

2.2. Introduktion till den svenska försäkringsmarknaden

För att lättare förstå fenomenet gruppförsäkringar följer här en kort introduktion till den svenska försäkringsmarknaden genom att översiktligt beskriva indelningen i olika försäkringsformer. Först och främst indelas försäkringsmarknaden i personförsäkringar och skadeförsäkringar. Med personförsäkringar förestås framförallt liv-, sjuk- och olycksfallsförsäkringar. Därtill räknas också pensionsförsäkringar. Skadeförsäkringar innefattar begreppet sakskadeförsäkringar då skadeförsäkringar innefattar sakskador såväl som rena förmögenhetsskador och ansvarsförsäkringar.

Vid både *personförsäkringar* och *sakförsäkringar* finns *kollektiva* och *individuella* försäkringar. Kollektiva försäkringar består av *gruppförsäkringar* och *kollektivavtalade* försäkringar, dvs försäkringar som

¹¹Bladini, s. 64f, 66f

¹²Närmare bestämt Försäkringsverksamhetskommittén.

¹³Jüring, s. 58f

avtalats fram som en del av ett kollektivavtal på arbetsmarknaden. Den kollektivavtalade försäkringens begränsningar ligger främst i arbetsrätten och i mindre utsträckning i försäkringsrätten. Gruppavtalen i sin tur kan vara av skiftande karaktär beroende på hur avtalskonstruktionen ser ut. T.ex. finns ramavtal där gruppmedlemmen individuellt tar ställning till om han vill acceptera försäkringen till de villkor som ramavtalet erbjuder, eller så avtalar en gruppföreträdare för hela gruppens räkning. Kollektiva försäkringar innefattar även försäkringar, som om man betraktar avtalet ur avtalsrättslig synvinkel, är en individuell försäkring, dvs en försäkringstagare sluter avtal direkt med ett försäkringsbolag. Avgörande är istället hur försäkringsvillkoren har utformats samt hur marknadsföringen av försäkringen genomförs¹⁴. Gruppförsäkringar hänför sig som ordet säger till grupper men liksom kollektivavtalade försäkringar finns det oftast anknytningar till arbetsmarknaden eftersom grupperna ofta är fackföreningar. Det finns dock inga krav på att gruppen skall tillhöra en viss intressesfär¹⁵.

Vid gruppförsäkringar är det oftast gruppföreståndaren som betalar in premien även om gruppmedlemmen i sista hand är den som finansierar försäkringen. Arbetsgivare sköter ibland inbetalningen eftersom han på ett enkelt sätt kan göra överföringar från lönen¹⁶. Vid kollektivavtalade försäkringar ansvarar arbetsgivaren för att försäkringen tecknas hos angiven försäkringsgivare. Han ansvarar också för premieinbetalningarna samt att arbetstagarna får nödvändig information om försäkringen. Ur arbetstagarens synvinkel anses inte försäkringen som en skattepliktig löneförmån utan det är istället en del av arbetsgivarens sociala omkostnader för de anställda. Gruppförsäkringar ses som en förmån för gruppmedlemmen. Hade försäkringen setts som en förpliktelse hade det antagligen varit svårt att använda sig av ett obligatorium eftersom avtal å tredje mans vägnar inte får vara förpliktande för honom. Individuella försäkringar karakteriseras av att det är individen själv som kontakter försäkringsgivaren som endast skall gälla för honom och eventuellt hans närstående och där försäkringsvillkoren avtalas fram just för honom¹⁷, framförallt vad gäller premiens storlek. Oftast används standardvillkor men speciellt för individuella försäkringar är att det lämnas utrymme för individens egna förutsättningar och begränsningar. Vid kollektiva försäkringar görs riskbedömningen istället utifrån hela kollektivet, vilket medför att det inte finns samma intresse för individen. En skillnad mellan individuella och kollektiva försäkringar som är värt att notera är att de försäkrade i kollektiva försäkringar ofta företräds av starka och kunniga organisationer medan individen agerar ensam. Både

¹⁴SOU 1986:56, s. 165

¹⁵Se dock kapitel 2.5 angående vilka grupper som först och främst är aktuella för gruppförsäkringar.

¹⁶En facklig organisation har ingen behörighet att besluta om att en arbetsgivare skall göra löneavdrag från medlemmens lön till förmån för ett försäkringsbolags premier. För att få göra detta krävs att försäkringstagaren har givit en fullmakt avseende detta. En sådan fullmakt kan när som helst återkallas. (Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring, s. 213f)

¹⁷Att försäkringsvillkoren förhandlas fram enbart för honom är en fiktion men teoretiskt är det möjligt.

individuella och kollektiva försäkringar bygger på idén att riskerna utjämnas i ett kollektiv. Det tar sig dock olika uttryck i de olika försäkringsformerna.

Vad gäller gruppförsäkringar kan man till slut dela in dessa i *äkta* och *oäkta* samt *frivilliga* och *obligatoriska*. I SOU 1985:34¹⁸ görs skillnad mellan olika äkta och oäkta gruppförsäkringar. Med äkta gruppförsäkringar förstås försäkringsskydd som medlemmar får genom att ett försäkringsavtal tecknas för hela gruppen i ett försäkringsbolag. Avtal uppstår mellan försäkringsbolaget och gruppens företrädare, dvs gruppmedlemmarna ses inte som avtalspart. Premiekostnaderna uppbärs av medlemsavgifter och eventuellt av avkastning från fonder el. liknande. Oäkta gruppförsäkringar är försäkringar som medlemmen själv tecknar hos försäkringsbolaget men på grundval av ett ramavtal som tecknats mellan försäkringsbolaget och gruppen. Centralt för denna uppsats är indelningen mellan obligatorisk och frivillig gruppförsäkring. Med frivillig försäkring menas att gruppmedlemmen kan avstå från att anmäla sig till försäkringen men även vid automatisk anslutning att han kan välja att reservera sig mot försäkringen. Obligatorisk gruppförsäkring lämnar dock ingen valmöjlighet för gruppmedlemmen utan han måste finna sig i att omfattas av försäkringen.

Vid en bedömning av hela försäkringsbranschen idag så utgör numera de kollektiva försäkringarna den största delen av försäkringsmarknaden. Bland de kollektiva försäkringarna dominerar personförsäkringarna men skadeförsäkringarna har ständigt ökat i antal de senaste 10-15 åren.¹⁹

2.3 Gruppförsäkringens utmärkande drag

Gruppförsäkringar strävar, liksom individuella försäkringar, att låta ett flertal individer dela på risken för skada. I den individuella försäkringen genom att söka sig till ett försäkringsbolag och betala en premie som grundar sig på de försäkrades sammanlagda risk för skada. I gruppförsäkringen är premien baserad på risken för att individer i just den gruppen skall utsättas för skada. Själva grundtanken är alltså densamma för båda försäkringstyperna men i administrativt hänseende finns skillnader. Vid den individuella försäkringen söker sig kunden till försäkringsbolaget. Försäkringsavtalet som sluts är en tvåparts konstellation där försäkringsbolaget sköter all administration och kundens förpliktelser består lite förenklat i att betala premierna, men även andra förpliktelser finns. Vid gruppförsäkringar finns istället en treparts konstellation med en försäkringstagare som utgör knutpunkten mellan försäkringsbolaget och de försäkrade. Försäkringstagaren²⁰ som kan vara t.ex. ett fackförbund tar över många av de administrativa uppgifter som ett försäkringsbolag vanligtvis har. Därmed finns möjlighet att hålla premierna låga. Fördelningen av de administrativa uppgifterna mellan försäkringsbolaget och gruppföreträdaren är inte självklar utan kan anta varierande form. Ytterligheterna torde vara att

¹⁸s.11

¹⁹Ovanstående stycken bygger i huvudsak på SOU 1998:7, s. 12-14, 27-29, 36-37

²⁰Försäkringstagarens arbete sköts, om det t.ex. är en organisation, av en gruppföreträdare.

gruppföreträdaren endast arbetar för att marknadsföra försäkringen gentemot gruppmedlemmarna. En annan ytterlighet är att gruppföreträdaren sköter i princip hela administrationen som t.ex. anslutning, insamling av premier och enklare skadereglering. Genom att flertalet önskar ha likadana försäkringar så finns stordriftsfördelar att vinna som annars hade varit svåra att uppnå. Skälet till att utforma en gruppförsäkring var ursprungligen att möjliggöra försäkringar med sänkta premier. Det kan konstateras att detta skäl fortfarande väger tungt. Ett argument som talar för att det inte endast är sänkta administrationskostnader som möjliggör låga premier är att vissa anser att solidariteten i en grupp kan medföra att de försäkrade är medvetna om att ett ökat antal skador resulterar i höjda premier för hela gruppen. I förlängningen kan antalet skador bli lägre.²¹

2.3.1 Anslutningsätt²²

De olika anslutningssätten till gruppförsäkringen är *individuell anslutning*, *obligatorisk anslutning* samt *reservationsanslutning med reservationsrätt*. Individuell anslutning innebär att gruppmedlemmen själv tar initiativ till försäkringen genom anmälan eller någon annan aktiv handling. Obligatorisk anslutning innebär att medlemmen inte har något val huruvida han önskar ansluta sig eller ej. Det finns ingen möjlighet att reservera sig. Anslutning med reservationsrätt innebär däremot att medlemmen kan reservera sig mot försäkringen vid avtalets ingående eller senare meddelar att han önskar utträda från försäkringen. Val av anslutningsätt sker genom förhandlingar mellan försäkringsbolaget och gruppens företrädare. Olika anslutningsätt kan vara mer eller mindre fördelaktiga för gruppen i fråga.

2.3.2. Förfarande

Förfarandet vid tecknandet av gruppförsäkringar är i stort sett det samma för både grupppersonförsäkringar och gruppsskadeförsäkringar. Inledningsvis sker förhandlingar mellan försäkringsbolaget och en företrädare för gruppen. På grundval av det upprättar försäkringsbolaget en offert där det anges t.ex. hur hög premien blir, hur många personer som måste ansluta sig för att försäkringen skall träda i kraft, hälsokrav, förmånstagarförordnande, försäkringsbelopp, när försäkringen skall träda i kraft m.m. Anser gruppen att offerten är tillfredsställande så upprättar försäkringsbolaget ett gruppförsäkringsavtal där de förbinder sig att meddela försäkringar med de villkor som avtalet stadgar. Gruppens företrädare sköter sedan den huvudsakliga kontakten mellan försäkringsbolaget och gruppmedlemmarna. Vid gruppsskadeförsäkringar har försäkringsbolaget ingen kontroll av vilka som är försäkrade medan vid grupppersonförsäkringar försäkringsbolaget åtminstone har personnummersuppgifter på medlemmarna. Vid gruppsskadeförsäkringar är premien lika hög för alla medlemmar. För grupppersonförsäkringar är premieberäkningen mer komplicerad. Premien

²¹Bladini, s. 37f, 40f

²²De olika anslutningsätten finns definierade i SOU 1985:34, s.11-12

skall stå i överenskommelse med det försäkringsbelopp som gäller för honom. Däremot spelar det ingen roll om försäkringstagaren är man eller kvinna, ung eller gammal. Premien räknas ut som ett genomsnitt av samtliga försäkringstagares ålder. Ofta innehåller försäkringsvillkoren regler om att premierna skall betalas genom direktavdrag från lönen eller från ett lönekonto.²³

2.4 Gruppförsäkringar idag

2.4.1 Allmänt om gruppförsäkringar

Många av våra försäkringar är kollektiva försäkringar. Anledningen till att dessa har blivit allt vanligare är att försäkringarna blir förhållandevis billiga eftersom de administrativa kostnaderna kan hållas låga. Många kollektiva gruppförsäkringar finns reglerade i kollektivavtalen som arbetsmarknadens parter har arbetat fram. Däribland kan nämnas trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA), Avtalsgruppförsäkring (AGS), Tjänstegrupp-livförsäkring (TGL) och särskild tilläggs pension (STP). Den kollektiva hemförsäkringen är ett exempel på hur en föreningen tecknar en sakförsäkring för sina medlemmar. Försäkringen tecknas alltså inte i samarbete med någon arbetsgivare utan det är en grupp företrädd av en person som tecknar en försäkring för att vinna t.ex. kostnadsfördelar.²⁴

När Folksam introducerade en gruppskadeförsäkring i samarbete med Elektrikerförbundet²⁵ var försäkringsanslutningen obligatorisk. Numera ansluts medlemmarna automatiskt men har en rätt att reservera sig mot försäkringen om han önskar ha en försäkring i ett annat försäkringsbolag. Reservationen görs oftast till förbundet och inte till försäkringsbolaget.²⁶ Idag är Folksam inte längre ensam om att erbjuda gruppskadeförsäkringar, Skandia och Trygg-Hansa har motsvarande försäkringar för TCO- och SACO-förbunden. Vad som skiljer Skandia och Trygg-Hansa från Folksam är att de förutom hemförsäkringen också erbjuder försäkringsskydd för motorfordon och båtar. Dessutom är anslutningsförfarandet frivilligt genom individuell ansökan.²⁷

2.4.2 Gruppsakförsäkringar och grupppersonförsäkringar

Gruppskadeförsäkringar och grupppersonförsäkringar bygger båda på samma idé. I grunden för båda försäkringarna ligger ett gruppavtal som har slutits mellan försäkringsbolaget och gruppen. Grupppersonförsäkringar har, som sägs ovan, en längre tradition i Sverige om man jämför med

²³ Stycket bygger på SOU 1998:7, s.36, SOU 1986:56, s. 165ff

²⁴ Bengtsson, Försäkringsrätt, s.15, Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem, s. 73f

²⁵ Elektrikerförbundet är en del av LO.

²⁶ Enligt SOU 1998:7, s. 70, omfattades i januari 1997 1,3 miljoner försäkrade av Folksams kollektiva hemförsäkring. Tillsammans betalade de 600 miljoner i årspremier till bolaget.

²⁷ SOU 1998:7, s. 70

gruppskadeförsäkringar och kan nu sägas vara väl förankrade i det svenska försäkringssystemet. Kring grupppersonförsäkringarna finns inte samma diskussioner huruvida de skall vara tillåtna eller inte. En av anledningarna är att grupppersonförsäkringarna nu har blivit etablerade. En annan är att grupppersonförsäkringarna ofta är summaförsäkringar, vilket innebär att den försäkrade har rätt att uppbära ersättning från denna försäkring såväl som från en försäkring som han tecknat själv. Det finns ingen övre gräns för hur stor ersättning en försäkrad kan få. Vid gruppskadeförsäkringar kan den försäkrade endast uppbära ersättning som svarar mot den aktuella skadans storlek²⁸. Försäkringstagare som är dubbelförsäkrade får välja vilken försäkring som han önskar utnyttja vid en skada²⁹. Det innebär dock inte att just den aktuella försäkringsgivaren skall behöva bära hela kostnaden³⁰.

För de båda gruppförsäkringarna finns ungefär samma fördelar att vinna. Framförallt är det sänkta administrationskostnader som leder till sänkta premier. För grupppersonförsäkringarna kan nämnas att det är fördelaktigt för personer som befinner sig i riskzonen för att utsättas för skada eller sjukdom. För dessa är det vanligtvis svårt att få tillstånd ett fördelaktigt försäkringsavtal med försäkringsbolaget. I grupppersonförsäkringen tas inte lika stor hänsyn till individuella brister och detta leder till att vissa personer har lättare för att få en fördelaktig försäkring än han hade haft om han sökt en försäkring på egen hand. Inte heller gruppskadeförsäkringen tar hänsyn till individers risk för skada men fördelen torde i detta hänseende inte vara lika stor som vid grupppersonförsäkringar där skillnader mellan olika personers premier kan vara större.

2.4.2.1 Grupppersonförsäkringar

Grupppersonförsäkringar kan i stora drag delas in i livförsäkringar samt olycksfall- och sjukförsäkringar. Grupppersonförsäkringar kan också delas in beroende på om de har anknytning till arbetsmarknaden eller om de har tecknats oberoende av arbetsmarknadsanknytning. Denna sista indelning är inte helt självklar eftersom storleken på försäkringsersättning från försäkring utanför arbetsmarknaden ändå grundar sig på den lön som personen hade erhållit från arbetsgivaren om han varit arbetsför. Arbetsgivaren har ofta en funktion att medverka till premiebetalningar genom överföringar från arbetstagarens lön. Underlaget för gruppen är ofta medlemmar i en facklig organisation eller arbetstagare till samma arbetsgivare. Grupppersonförsäkringarna är tidsbegränsade riskförsäkringar utan återköps-, fribrevs-, eller belåningsmöjligheter³¹. Försäkringar som mer renodlat är att hänföra till arbetsmarknaden är försäkringar hänförliga till kollektivavtal, vilka inte behandlas i denna uppsats. Om anslutningen till grupppersonförsäkringen är obligatorisk förs inget särskilt register över de anslutna medlemmarna förutom medlemsregistret. Den obligatoriskt

²⁸39§ FAL, Försäkringsgivaren är inte skyldig att betala mer än att förlusten täcks.

²⁹41§ FAL

³⁰42-43§§ FAL

³¹SOU 1986:56, s.169

anslutna skall inte heller vara tvungen att genomgå någon hälsoprövning.³²

2.4.2.2 Grupplivförsäkringar

Syftet med försäkringen är att skydda efterlevande vid dödsfall. Om dödsfall sker före en viss ålder³³ får förmånstagaren ett belopp utbetalt till sig. En make kan ansluta sig till försäkringen. Anslutningssättet till grupplivförsäkringar är framförallt automatisk anslutning med reservationsrätt. Tjänstegrupplivförsäkringen är dock obligatorisk. Exempel på grupper som erbjuds försäkring är kunder i en sparinrättning. I SOU 1998:7 s.68 ges exempel på hur livförsäkringsbolaget LIVIA meddelar livförsäkringar till kunder i Nordbanken. Tjänstegrupplivförsäkringar erbjuds uteslutande till arbetstagargrupper. Grupplivförsäkringar kan kombineras med andra försäkringar, t.ex. gruppensionförsäkringar och grupp sparförsäkringar. Den sistnämnda innebär att personen sparar i en individuell livförsäkring och försäkringsbeloppet utbetalas vid dödsfall efter 67 års ålder. Försäkringen kan också kombineras med gruppsjuk- och gruppolycksfallsförsäkring.³⁴

2.4.2.3 Gruppsjuk- och gruppolycksfallsförsäkring

Vid sjukdom eller olycksfall utgår sociala förmåner från staten. Gruppsjuk- och gruppolycksfallsförsäkringar har därför som syfte att utgöra ett komplement till den ersättningen. Anslutningen till försäkringarna sker med såväl obligatorisk som frivillig anslutning. Make, sambo eller registrerad partner kan medförsäkras i olycksfallsförsäkringen, men inte i sjukförsäkringen. Ett exempel på försäkring är kommunernas gruppolycksfallsförsäkring som tecknats till förmån för elever under skoltid. Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) är en viktig sjukförsäkring som tecknas av arbetsgivaren för medlemmar inom LO-kollektivet. Det finns även gruppolycksfallsförsäkringar för skador på fritiden. Vid gruppsjuk- och gruppolycksfallsförsäkring gäller enhetspremier medan premierna vid individuella försäkringar varierar med hänsyn till ålder, hälsotillstånd och övriga riskfaktorer. Gruppsjukförsäkringen ger rätt till periodisk ersättning vid arbetsoförmåga föranledd av sjukdom eller olycksfall. Gruppolycksfallsförsäkring ger rätt till invaliditetsersättning samt ersättning för t.ex. resekostnader och läkekostnader. Om avtalet medger det så kan även ersättning ges för lyte och men samt sveda och värk.^{35 36}

2.4.2.4 Gruppskadeförsäkring

Gruppskadeförsäkringen överensstämmer i princip med den som gäller för individuella förhållanden. De skillnader som finns redogörs för i kapitel

³² SOU 1998:7, s.45, 67, SOU 1986:56, s.170f

³³ t.ex. 65 år

³⁴ SOU 1998:7, s.68, Roos, s. 131f

³⁵ Roos, s. 230

³⁶ SOU 1998:7, s. 68f, Roos, 131ff, SOU 1986:56, s.170f

fem. Syftet med ersättningen är att ersätta den försäkrade för den skada som har skett på hans egendom. Ersättningen kan dock aldrig bli större än skadans storlek.

2.5 Olika slags grupper

När man talar om olika grupper som kan ha gruppförsäkringar så menas framförallt vissa utvalda grupper. Gemensamt för gruppmedlemmarna är att de har liknande behov av t.ex. en försäkring och att dess motpart, försäkringsbolaget, uppfattar dem som en homogen grupp. I SOU 1985:34³⁷ dras paralleller till grupppersonförsäkringar. De grupper som är lämpliga för grupppersonförsäkringar menar man i stort är lämpliga även för gruppskadeförsäkringar. Vad gäller grupppersonförsäkringar så användes den ursprungligen av grupper av anställda och försäkringen betalades av arbetsgivaren. Efterhand blev försäkringen även aktuell för andra grupper. I samband med att grupppersonförsäkringar fick fotfäste i Sverige så blev de också föremål för utredning³⁸. Det ansågs att gruppförsäkringar lämpligen endast skulle meddelas grupper vars medlemmar hade ett naturligt samband. Lämpligen borde även grupperna ha en stabil sammansättning med en liten omsättning på medlemmar. Gruppen skulle inte endast ha bildats p.g.a. önskan att träffa ett försäkringsavtal. För att kunna kontrollera att försäkringsbolagen inte sluter olämpliga gruppförsäkringsavtal krävs koncession samt ett särskilt samtycke från regeringen eller finansinspektionen för att få ge försäkring. Koncession ges om den planerade försäkringsverksamheten inte tros vara oförenlig med sund utveckling av försäkringsväsendet.

Grupper som utredningen bedömde utgöra den väsentliga grunden för grupppersonförsäkringar och som utreddes angående deras lämplighet som underlag för gruppförsäkringar var *personalgrupper*, *föreningsgrupper* och *ekonomigrupper*, vilket överensstämmer med Finansinspektionens inställning. Med personalgrupper menades grupper av människor med en arbetsgivare eller med flera arbetsgivare i samma bransch eller koncern. Föreningsgrupper består av medlemmar i en förening som har till uppgift att tillvarata dess intressen som t.ex. yrkesutövare. Ekonomigrupper består t.ex. av personer som är kunder i en bank el. liknande. Därutöver finns grupper med medlemmar i t.ex. en elevkår, medlemmar i villaägarföreningar eller bostadsrättsföreningar. Idrottsföreningar tecknar ibland gruppolycksfallsförsäkringar för sina medlemmar.³⁹

Försäkringsverksamhetskommittén ansåg att ekonomigrupper var en mindre lämplig grupp för gruppskadeförsäkringsavtal medan förenings- och personalgrupper i princip ansågs vara lämpliga.⁴⁰

³⁷ s.21f

³⁸ 1945 års försäkringsutredning

³⁹ SOU 1985:34, s. 21-29, SOU 1986:56, s. 168f

⁴⁰ SOU 1985:34, s.13

2.6 Praxis

Det fall som framförallt har behandlat gruppförsäkringar är NJA 1987 s 394. Huvudfrågan i fallet rör tolkning av en förenings stadga men därutöver belyses hela problematiken med obligatoriska gruppförsäkringar.

De faktiska omständigheterna i fallet var att Svenska Elektrikerförbundet under en kongress 1981 biföll en motion om att göra det möjligt för förbundet att teckna en kollektiv sakförsäkring för sina medlemmar. Efter kongressen fördes förhandlingar mellan förbundet och försäkringsbolaget Folksam. Folksam erbjöd en hemförsäkring för 160 kronor, en premie som skulle erläggas av förbundet. Den 23 november 1982 beslutade förbundsrådet att den kollektiva hemförsäkringen skulle tecknas i Folksam. Försäkringen skulle finansieras genom dels en höjning av medlemsavgiften till förbundet från 1,2% till 1,3% av respektive medlems bruttolön, dels av räntemedel från förbundets premierregleringsfond samt återbäringsmedel. Några medlemmar yrkade efter stämning å förbundet vid tingsrätten att förbundets beslut skulle förklaras ogiltigt.

En medlem yrkade för egen del i andra hand att han inte var bunden av föreningens beslut och att han därmed inte skulle vara tvungen att betala den höjning av fackföreningsavgiften som tillkom p.g.a. den kollektiva hemförsäkringen. Som grund för yrkandena anfördes att beslutet att teckna hemförsäkring inte överensstämde med syftet som angavs i stadgarna. Även om domstolen fann att beslutet var förenligt med syftet så stred det ändå mot stadgarna då den ideella föreningen övergår till att bli en ekonomisk förening i och med att ekonomisk verksamhet inleds i och med tecknandet av försäkringen. Den enskilde medlemmen gjorde gällande att han skulle anses ha reservationsrätt och att han därför inte var bunden av försäkringen. Han menade också att man inte kunde jämföra de försäkringar som tidigare hade tagits för medlemmarnas räkning då dessa var personförsäkringar vars premier arbetsgivaren betalade. De tidigare försäkringarna var heller inte obligatoriska. Hemförsäkringen är däremot en sakförsäkring som inte grundas på kollektivavtal och som arbetstagaren i princip själv ansvarar för. I sista hand åberopades också 36§ avtalslagen då det måste anses vara obilligt att arbetstagarna genom den nya hemförsäkringen riskerar att bli dubbelförsäkrade utan att få dubbelt så starkt försäkringsskydd. Dessutom tvingas medlemmarna betala en summa i form av en högre fackföreningsavgift.

Fackförbundet anförde som grund för sin talan att stadgarna medvetet hade utformats mera allmänt för att kunna anpassas till fackföreningens eventuellt förändrade uppgifter i framtiden. Av stadgarna framgår dock, menar de, att det grundläggande syftet med föreningen är att höja medlemmarnas ekonomiska standard och beslut om en kollektiv hemförsäkring strider inte mot syftet som det uttrycks i stadgarna. Med tiden har sätten för att ta tillvara medlemmarnas intressen naturligen förändrats. Anledningen till att försäkringen är obligatorisk är att premierna därigenom kan bli lägre. Några dubbelförsäkringssituationer behöver inte uppstå eftersom medlemmarna

har möjlighet att säga upp sina andra försäkringar. Det är dessutom valfritt att utnyttja den kollektiva försäkringen. Den höjda fackföreningsavgiften måste dock ändå betalas.

Tingsrätten inleder med att det i allmänhet är nödvändigt för arbetstagare att vara anslutna till en arbetstagarorganisation. Därför kan man inte jämföra fackföreningar med andra ideella föreningar där ett medlemskap inte har samma vikt för medlemmarna. Tingsrätten menar att det är av stor vikt att en organisation av det här slaget inte går utöver de ändamål som framgår av föreningens stadgar. Vilka ändamål som är aktuella framgår först efter en tolkning av stadgarna. Tingsrätten menar att det är mest lämpligt att använda sig av en objektiv tolkningsmetod och utgå från stadgarnas ordalydelse. De anser att lydelsen ger för handen att det är i egenskap av arbetstagare som föreningen har att ta tillvara medlemmarnas intresse. Trots att en hemförsäkring medför ökad trygghet för medlemmarna ”så kan försäkringen emellertid inte anses ha sådan anknytning till medlemmarna i deras egenskap av arbetstagare att den ryms inom förbundets syfte såsom detta uttrycks i stadgarna.” Tingsrätten förklarar således beslutet angående hemförsäkringsavtal mellan förbundet och Folksam ogiltigt.

Hovrätten fastställer tingsrättens dom.

Högsta domstolen konstaterar att det följer av allmänna rättsprinciper att en medlem i en ideell förening genom klandertalan skall kunna få en rättslig prövning av huruvida ett beslut som en förenings högsta beslutande organ fattar, strider mot stadgarna och att beslutet som en följd är att anse som ogiltigt. När HD prövar vilka riktlinjer som bör gälla vid en sådan rättslig prövning så görs en jämförelse med vad som gäller för en ekonomisk förening eller aktiebolag. För att ett stämmobeslut skall kunna klandras krävs där att beslutet avser ändamål som uppenbarligen är främmande för associationens syfte. Euru det inte är en självklarhet att detsamma skall gälla för ideella föreningar så kommer HD fram till att med hänsyn till majoritetsintresset så bör motsvarande krav ställas.

I stadgarna står att förbundets uppgift är ”att tillvarata medlemmarnas intressen på arbetsmarknaden och inom näringslivet samt att därvid och i övrigt medverka till en samhällsutveckling på grundval av demokratisk socialism.” Av ordalydelsen framgår endast att förbundet skall ta tillvara medlemmarnas intressen i deras egenskap av arbetstagare. Förbundet menar dock att det går att intolka ett vidare syfte som avser att höja medlemmarnas ekonomiska standard. En kollektiv hemförsäkring omfattas menar förbundet. Förbundet menar avsikten med att utforma stadgarna så allmänt var att ge utrymme för nya uppgifter.

HD anser att ideella föreningar måste få ha en stor frihet att själva ordna sina angelägenheter och att förbundets egen bedömning av ändamålets omfattning måste tillmätas stor betydelse. Därmed måste förbundets uppgifter omfatta även andra insatser än traditionell facklig verksamhet. Som motvikt till dessa argument anförs att hemförsäkringen är en

sakförsäkring som är mer hänförlig till medlemmens privatliv än till yrkeslivet. För de medlemmar som redan har en hemförsäkring och som inte vill säga upp den så medför obligatoriet att medlemmen tvingas betala en högre medlemsavgift utan att få ett ökat försäkringsskydd. Den merkostnad som eventuellt belastar medlemmarna som inte är intresserade av en kollektiv hemförsäkring är dock av begränsad omfattning och därför kan man ej ta hänsyn till att en obligatorisk hemförsäkring inte gynnar alla medlemmar.

Vid en samlad bedömning anser HD att besluten inte kan anses avse ändamål som är *uppenbart främmande för förbundets uppgift*. Besluten kan därför inte ogiltigförklaras på den grunden. Även om obligatoriet medför olägenheter för en del medlemmar så är det inte av den omfattning att 36§ avtalslagen kan bli tillämplig.

Ett justitieråd var av skiljaktig mening avseende klandertalan som förts i målet. Då man inte kan utläsa ur stadgarnas ordalydelse hurvida en kollektiv hemförsäkring omfattas av föreningens stadgar så måste en tolkning ske. Enligt justitierådet bör tolkningen ske *"utifrån ett vidare perspektiv och med hänsynstagande till att samhällsutvecklingen väl kan motivera en komplettering av verksamheten."* Förbundets egen uppfattning skall där spela en roll liksom medlemmarnas möjlighet att förutse ramarna för organisationens verksamhet. Det finns ingen naturlig anknytning mellan hemförsäkringen och medlemmarna i deras egenskap av arbetstagare. Att arbetstagarens ekonomi och hemförhållande i allmänhet har stor betydelse för hans arbete kan inte heller legitimera en hemförsäkring. Istället är det viktigt att en medlem inte p.g.a. sitt medlemskap i en fackförening tvingas in i ett kollektivt avtal som inte har något samband med honom som arbetstagare. Det enda sättet att undgå ökade kostnader är att säga upp sin tidigare försäkring men då har medlemmen inte längre någon möjlighet att välja försäkringsbolag. Det skiljaktiga justitierådet anser således att fackföreningens tecknande av hemförsäkring för sina medlemmar strider mot förbundets stadgar.

Rättsfallet speglar väl problematiken med att ha ett system av kollektiv hemförsäkring. Den stora fördelen är att det är en stark part, i detta fallet en fackförening, som förhandlar å sina medlemmars vägnar. Genom att förhandla på detta sätt blir premierna lägre än för de personer som oberoende av fackanslutning önskar teckna försäkring hos försäkringsbolaget. Hade försäkringen varit en slags förmån som den fackliga medlemmen inte hade behövt betala något extra för så hade eventuellt en sådan försäkring inte mött något motstånd. Frågan om en medlem i praktiken skall bli tvingad att hålla sig till den försäkring som den fackliga organisationen har tecknat för att han inte ska lida en ekonomisk förlust genom att vara dubbelförsäkrad kvarstår dock. Vad avser den minskade valfriheten så spelar det ingen roll om medlemmen behöver betala en högre fackföreningsavgift eller inte. I båda fallen är det ekonomiskt ohållbart att ha ytterligare en hemförsäkring hos ett annat försäkringsbolag.

Christensen har diskuterat fallet i uppsatsen ”Kollektivanslutning till hemförsäkring och till politiskt parti”⁴¹. Då uppsatsen skrevs hade målet endast nått första instans. Det finns dock en del intressanta synpunkter i uppsatsen som bör uppmärksammas. Christensen ifrågasätter först och främst om allmän domstol över huvudtaget kan pröva om viss åtgärd faller inom ramen för organisationens ändamål och syfte. Då ideella föreningar inte omfattas av någon lagstiftning så finns det i princip inget som kan begränsa en organisations ändamål och syfte. Organisationen får dock inte handla i strid med lag och goda seder. Att det finns en möjlighet att göra en sådan prövning avseende ekonomiska föreningar, menar Christensen, medför inte automatiskt att detsamma gäller för ideella föreningar. Utgångspunkten skall istället vara den ideella föreningens autonomi. Mot detta skall ställas medlemmens behov av rättsskydd.

En jämförelse görs avseende domstols möjlighet att överpröva beslut om uteslutning av medlemmar ur ideella föreningar. Utgångspunkten har där varit att prioritera föreningarnas autonomi och låta dem själva avgöra när en uteslutning är lämplig. Dock har autonomi naggats i kanten i situationer då medlemskapet framstår som mycket viktigt för medlemmen, t.ex. vid medlemskap i fackföreningar. Det anses då att medlemmens behov av rättsskydd är större än föreningens intresse av autonomi. Domstolen har i sådana situationer möjlighet att pröva om beslutet formellt sett är riktigt samt om det överensstämmer med de förutsättningar som enligt stadgarna krävs för uteslutning. Christensen anser att även om domstolen inte faktiskt inskränker föreningens rätt att utforma sina stadgar så inskränks föreningens självbestämmanderätt om domstolen får en möjlighet att tolka stadgarna i strid med föreningens egen uppfattning om stadgarnas innehåll. En möjlighet för föreningarna är att gardera sig genom att ange andra uppgifter i stadgarna som inte hänför sig till huvuduppgifterna. Domstolens svar kan då bli att pröva om stadgarna har ett rimligt och tillåtet innehåll. Om utvecklingen går så pass långt så begränsas autonomi på ett tydligt sätt med en inskränkning i föreningsfriheten som följd. Medlemmens rättsskydd stärks inte på detta sätt.

Mot föreningarnas intresse av autonomi ställs den enskilde medlemmens rätt att inte behöva betala för något som han inte har något behov av och som enligt dem ligger utanför föreningens naturliga sysselsättningsområde. Christensen anser att den enskilde medlemmens intresse inte är lika starkt i detta fallet jämfört med uteslutningssituationen och att domstolens möjligheter till prövning kan ifrågasättas. Att lägga sådan vikt vid stadgarnas lydelse är inte heller lämpligt då medlemmarna själva knappast lägger någon avgörande vikt vid dess lydelse då de avgör om de skall inträda i föreningen eller inte. Vad gäller kollektivavtalen som utan tvekan utgör fackföreningarnas huvudsakliga sysselsättningsområde, så tillämpas inte någon objektiv metod då dessa skall tolkas. Istället så anses att parterna själva råder över avtalets tolkning och att de därmed kan tolka avtalet i strid med dess lydelse. Det finns även andra skäl till att inte tolka stadgarna på ett

⁴¹ Festskrift till Henrik Hessler.

objektivt sätt. Då ideella föreningar bildas så har verksamheten oftast redan påbörjats, d.v.s. verksamheten och syftet uppstår inte genom stadgarna utan de utgör endast ett konstaterande av hur verksamheten faktiskt ser ut. Att verksamheten senare kan förändras framstår som självklart. Genom att tolka stadgarna såsom att de ej kan innefatta att föreningen får ingå avtal om hemförsäkringar för sina medlemmar medför en begränsning i föreningens möjligheter att utvecklas. Domstolens tolkning blir lätt en bedömning av vad en förening bör sysselsätta sig med i framtiden. Eftersom ordningen i händelseförloppet skiljer sig från den vid vanliga privaträttsliga avtal så kan dessa två ej jämföras.

Christensen anser att minoriteten bör ha ett skydd men att det lämpligen inte skall utformas genom domstolens möjlighet till kontroll. Istället är minoritetens bästa skydd den möjlighet som finns att lämna föreningen och eventuellt bilda en ny förening tillsammans med andra missnöjda medlemmar. Det kan tyckas vara osäkert för dessa medlemmar att söka sig från de etablerade föreningarna men Christensen anser att det redan nu finns såpass många arbetstagare som står utanför fackföreningarna. Dessa har inte förlorat sin försörjning genom att inte vara fackligt ansluten. Att missnöjda medlemmar lämnar föreningen kan istället ge signaler till föreningen att dess beslut inte har stöd bland medlemmarna. Fackföreningarna är beroende av stöd från sina medlemmar för att kunna bibehålla sin starka ställning på arbetsmarknaden.

Sammanfattningsvis anser Christensen att så länge det finns en möjlighet för medlemmarna att fritt utträda från en förening så skall domstolens möjligheter att pröva huruvida åtgärder som fackföreningar vidtar överensstämmer med verksamhetens syfte vara begränsade. Detta grundar sig i principen om ideella föreningars självbestämmanderätt över den egna organisationens verksamhet och syfte. Emellertid lämnar hon en brasklapp för de situationer då en förening beslutar om åtgärder som medför en markant höjning av medlemsavgiften alternativt då föreningen fattar beslut om något som klart står i strid med dess egentliga verksamhet.⁴²

Betydelsen av utgången i NJA 1987 s 394 skall, som jag ser det, inte överdrivas. I målet var det fråga om att tolka föreningens stadgar. HD valde att ge stadgarna en relativt vid omfattning. Även om domstolen kommit fram till ett motsatt slut och alltså menat att det inte låg innanför föreningstadgarnas ramar att låta kongressen/förbundsstyrelsen besluta om kollektiv hemförsäkring för föreningens medlemmar, så kan föreningen ändra sina stadgar så att den i fortsättningen tillåter dylik verksamhet. Det finns mekanismer i beslutsförfarandet som givetvis kan hindra en sådan förändring men det är inga oöverstigliga hinder.

⁴² Ovanstående stycken bygger på Anna Christensen uppsats ”Kollektivanslutning till hemförsäkring och politiskt parti”, Festskrift till Henrik Hessler s. 101-114.

2.7 Debatt

Frågan om obligatoriska gruppförsäkringar har varit föremål för debatt sedan de introducerades. Även om debatten funnits tidigare så tog den ny fart i början av 1980-talet då Folksam erbjöd Elektrikerförbundets medlemmar en gruppskadeförsäkring. I ”Genombrottet för kollektiv hemförsäkring”⁴³ har Folksam gjort en sammanställning av skeendena kring introducerandet av obligatorisk gruppskadeförsäkring under 80-talet. Enligt Folksam publicerades omkring 700-800 artiklar i dagspressen under de tre första månaderna efter Elektrikerförbundets beslut att teckna en kollektiv hemförsäkring. Folksam menar att de blev utsatta för en negativ mediadebatt som ej var saklig och t.o.m. lögnaktig i vissa avseenden.⁴⁴ Här följer en redovisning av några personers åsikter som har gjort sig gällande i debatten. Trots att många har aktivt deltagit i debatten så är det framförallt vissa argument som återkommer ständigt. På ena sidan finns Anna Christensens argument⁴⁵. Folksam har använt Christensens argument för att stödja sin sak. På andra sidan använder jag Ulf Bernitz argument som han använde i en debattartikel⁴⁶. Folksams chefsjurist Erland Strömbäck har också uttalat sig. Slutligen redovisas Håkan Nials åsikter som i likhet med Ulf Bernitz har en mera kritisk ansats på problemet.

Ulf Bernitz skrev sin artikel⁴⁷ som en följd av Svenska Elektrikerförbundets beslut att införa en obligatorisk grupphemförsäkring för medlemmarna i förbundet. Vid den tidpunkten var försäkringen obligatorisk och det fanns ingen möjlighet att reservera sig. Bernitz ställde sig klart negativ till obligatoriet och menade att det var att anses som förmynderi mot medlemmarna och att det inte finns stöd för en sådan försäkring i stadgarna. Han tycker det är särskilt graverande då enskilda ofta anser det vara nödvändigt att vara med i ett fackförbund för att kunna ta tillvara på sina intressen på arbetsmarknaden. Skälen bakom den negativa inställningen var att frågan om hemförsäkring måste anses vara något som tillhör medlemmens privata sfär och som dessutom inte anknyter till arbetssituationen. När det står i stadgarna att organisationens syfte bl.a. är att medverka till en samhällsutveckling på grundval av demokratisk socialism. Bernitz anser att en obligatorisk hemförsäkring tydligt ligger utanför detta syfte och strider mot stadgarna. Därför är beslutet ogiltigt och möjligt att klandra för den enskilde medlemmen. Bernitz hänvisar till ett norskt avgörande⁴⁸ där domstolen upphävde en organisations beslut om obligatorium. Domstolen menade att det var nödvändigt att göra en avvägning mellan organisationens intresse och den enskildes. Vid en sådan avvägning måste den enskildes rätt få företräde. Därutöver menar Bernitz att utvecklandet av obligatoriska försäkringar går stick i stäv med strävandena

⁴³ Rolf Jüring

⁴⁴ Jüring, s. 116-122

⁴⁵ Istället för att upprepa hennes åsikter så hänvisas till avsnitt 2.6 samt kap. 3.2.4 om negativ avtalsbindning.

⁴⁶ Svenska Dagbladet, 14 mars 1983.

⁴⁷ Svenska Dagbladet, 14 mars 1983.

⁴⁸ Nordisk Domsamling 1967 s. 535

inom försäkringsbranschen att öka konkurrensen för att i en förlängning ge konsumenterna bättre försäkringar.

Folksams jurist Erland Strömbäck skrev en replik i Svenska Dagbladet den 16 april 1983. Strömbäck menar att Bernitz bild av den obligatoriska hemförsäkringen var ensidigt negativ och ofullständig. Han menade att det är viktigt att inte glömma bort att en stor del av den svenska befolkningen inte är försäkrade eller inte tillräckligt försäkrade. Genom en obligatorisk försäkring ökar försäkringsgraden och därmed den ekonomiska och sociala tryggheten. Dessutom är priset för försäkringen lägre än en motsvarande individuell försäkring, beroende på att administrationskostnaderna kan hållas låga. Att beslutet om försäkringen skulle stå i strid med föreningsrättens regler är felaktigt. För det första innefattas försäkringen i organisationens syfte att slå vakt om medlemmarnas ekonomiska och sociala trygghet och beslutet kan inte klandras på den grunden. För det andra togs beslutet i enlighet med de besluts- och röstregler som gäller för ideella föreningar. Beslutsordningen innefattar majoritetsbeslut som givetvis är att anse som en demokratisk beslutsform. Kollektiva försäkringar är redan allmänt accepterade. Det är upp till organisationen att själva avgöra vilka syften som organisationen skall ha och organisationen skall själva tolka sina befogenheter utifrån stadgarna. Som motvikt till den norska domen hänvisar Strömbäck till den skiljaktiga mening som fanns i målet. Denne menade att medlemmar i en organisation ofrånkomligen måste finna sig i både plikter och rättigheter som medlemskapet medför. Har man valt att organisera sig, så har man också accepterat organisationens syfte. Man kan inte heller bara se till sina egna intressen utan man måste även se fördelarna för medlemmarna i stort. Till sist skriver Strömbäck att den kollektiva hemförsäkringen i princip överensstämmer med andra hemförsäkringar på marknaden. Försäkringen måste vara av en standardtyp eftersom den skall passa ett stort antal försäkringstagare. Önskas en annan utformning finns det inget som hindrar försäkringstagaren att teckna en försäkring i ett annat bolag.

Meningsutbytet mellan Bernitz och Strömbäck fortsatte. Bernitz menade att Strömbäck undvek att diskutera kärnan i problemet, dvs att försäkringen var obligatorisk och att det inte gick att dra sig undan den på något sätt. Vid andra kollektiva försäkringar finns oftast en möjlighet att ställa sig utanför. Det är viktigt att se vilka principiella konsekvenser det får då en organisation kan besluta om åtgärder som rör sig innanför medlemmarnas privata sfär. Om en organisation kan teckna en sådan försäkring så finns det skäl att tro att organisationen tar ytterligare steg i den riktningen. Man måste fråga sig vilken ställning individen skall ha i förhållande till organisationen. Strömbäck i sin tur pekar på att det inte alls är självklart att en förening inte får tolka sina befogenheter enligt stadgarna genom majoritetsbeslut. Han skriver också att administrationskostnaderna skulle bli mycket högre om reservationsrätt infördes. Han avslutar: *"Är det inte till fördel även med Bernitz' tänkesätt att i dessa pressade tider få en nödvändig produkt till ett lågt pris mot ett i själva verket ganska överkomligt avkall på den personliga friheten?"*

Håkan Nial fick i uppdrag av Länsförsäkringsbolagen AB att uttala sig om huruvida Svenska Elektrikerförbundets beslut att sluta avtal med Folksam om kollektiv försäkring överensstämmer med svensk rätt samt om det strider mot förbundets ändamål och stadgar^{49,50}. Nial inleder med att konstatera att majoritetens beslut gäller mot minoriteten i aktiebolag, ekonomiska föreningar och ideella föreningar. Då majoritetsprincipen kan medföra maktmissbruk har man från lagstiftarens håll försökt att införa regler som begränsar möjligheterna till missbruk samtidigt som reglerna inte skall medföra olämpliga störningar i associationernas verksamhet. T.ex. så finns det en grundläggande regel som säger att en organisations organ inte får besluta utanför organisationens ändamål och verksamhetsmål. Detta är viktig del av minoritetsskyddet, särskilt då många upplever det som nödvändigt att vara medlem i en fackförening. Regeln grundar sig i allmänna avtalsregler som syftar till att skapa förutsebarhet för medlemmar. En medlem skall inte behöva underkasta sig beslut som står i strid med organisationens syfte. En förening kan däremot inte komma runt regeln genom att införa alltför allmänna stadgar så att i princip all verksamhet skulle kunna innefattas i organisationens syfte. Aktiebolag och ekonomiska föreningar skall i sina stadgar ange verksamheten till sin art, detsamma torde gälla för ideella föreningar. Begränsningen är därför att fackföreningen endast kan företräda medlemmarna intresse i deras egenskap av arbetstagare, vilket kan utläsas genom en naturlig tolkning av organisationens verksamhet. Det är möjligt att komplettera verksamheten förutsatt att det ligger i linje med stadgarnas syfte. T.ex. så är det möjligt att tilläggsförsäkra medlemmar för olycksfall i arbetet då det är anknutet till arbetssituationen. Det är oklart om personförsäkringar generellt ligger inom en fackförenings ändamål men någon domstolsprövning av frågan torde aldrig ha skett. Har försäkringen anknytning till medlemmen i sin egenskap av arbetstagare så torde så vara fallet. En hemförsäkring kan däremot inte falla inom en fackförenings ändamål då det inte är beroende av honom som arbetstagare utan beror på personliga och privatekonomiska omständigheter. Det är irrelevant om organisationen redan har tecknat grupppersonförsäkringar för medlemmarna, en hemförsäkring kan ändå inte omfattas av organisationens ändamål. I organisationers stadgar är det inte ovanligt att använda mera vida begrepp som t.ex. att organisationen skall verka för en demokratisk samhällsutveckling samt att organisationen t.ex. skall ha en social och kulturell karaktär. Enligt Nial är detta endast att anse som allmänna ideologiska deklamationer som inte skall förväxlas med organisationens verkliga (och mera preciserade) ändamål. Även om tecknandet av grupppersonförsäkring inte direkt har omfattats av organisationens ändamål så är det möjligt att det nu har uppkommit en sedvana på området som kan rättfärdiga dess användande. Det ger dock inte större legitimitet till införandet av en gruppskedeförsäkring. Nial menar att situationen med obligatorisk anslutning givetvis måste skiljas från den då

⁴⁹ Uttalandet finns redovisat i ”Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring”, s.224-231, LO Tidningen nr.6 1984.

⁵⁰ Nial hade till sitt förfogande de stadgar som Svenska Elektrikerförbundet använde sig av vid tiden för införandet av gruppskedeförsäkringen.

fackföreningar tecknar ett avtal med ett försäkringsbolag och medlemmarna sedan väljer om de vill teckna en försäkring med de villkor som har avtalats fram. Nials uppfattning kan sammanfattas i följande uttalande: *”Föreningens majoritetsbeslut ligger utanför föreningens primära uppgift som fackförening och betecknar ett väsentligt ingrepp i den enskilde medlemmens rättsställning, som inte kan genomföras mot de klagande parterna mot deras vilja.”*⁵¹ Uttalandet grundar sig ursprungligen i ett avgörande från en norsk domstol som behandlade i princip samma situation som NJA 1987 s 394. Eftersom beslutet ligger utanför föreningens kompetens så kan medlemmarna angripa beslutet inför domstol. För ideella föreningar finns inga uttryckliga tidsgränser som måste respekteras för en sådan talan, dock torde en längre tids underlåtenhet medföra att beslutet blir giltigt.

Jag tolkar Nial såsom att han menar att fackföreningar i princip endast har att ta tillvara på medlemmarnas intresse på arbetsmarknaden. Som en utgångspunkt skall den uppgiften inte omfatta tecknande av grupp-försäkringar för medlemmarna räkning. Grupppersonförsäkringar har under en längre tid tecknats för olika fackförbunds medlemmar. Det finns inga domstolsavgöranden som har medgivit att fackförbunden har sådan kompetens. Numera är det dock troligt att en sedvana har uppstått och som ger tecknandet legitimitet. Det är till viss del befogat att använda sig av obligatoriska grupppersonförsäkringar eftersom det faktiskt är ett skydd för medlemmarna som personer och som kan förbättra deras möjligheter att kunna utföra sitt arbete vid skador m.m. Detta ger dock inte fackförbund rätt att teckna hemförsäkringar för sina medlemmar mot deras vilja. Hemförsäkringar hör helt och hållet till medlemmarnas privata sfär. Eftersom fackförbundens huvudsakliga uppgifter är koncentrerade till arbetssituationen så kan man omöjligen tolka vida begrepp i stadgarna till att förbundet även har kompetens att teckna hemförsäkringar. Det tycks mig som om han menar att den enda möjlighet som en fackförening har är att omarbeta stadgarna så att föreningens ändamål även omfattar att ta tillvara arbetarnas intresse även utanför arbetet t.ex. genom att teckna hemförsäkringar för dem.

Elektrikerförbundets skäl till obligatorisk kollektiv hemförsäkring var framförallt följande. De ansåg att arbetet med att genom kollektivavtal försöka få bättre löner för sina medlemmar endast var en del av strävandet att ge medlemmarna bättre levnadsförhållanden. Genom en högre lön öppnas möjligheten att skapa sig en högre standard i form av t.ex. ett mer välutrustat hem. Denna standard kräver ett försäkringsskydd. När det blir svårare att avtala fram högre löner för medlemmarna måste man använda andra metoder för att gynna medlemmarna. Lägre kostnader för försäkringsskydd är en möjlighet. Genom en obligatorisk hemförsäkring sänktes kostnaden för försäkring för medlemmarna samtidigt som medlemmar som tidigare inte hade haft något försäkringsskydd blev försäkrade. Anledningen till att förbundet valde ett obligatoriskt

⁵¹ LO- tidningen nr.6, 8 februari 1984

anslutningssätt var helt enkelt att det var det enda sätt där uppslutningen skulle bli hundra procentig. Ett anslutningssätt med reservationsrätt uppskattade man skulle få en uppslutning kring 80 procent. När möjligheten att reservera sig infördes i början av 1987 visade det sig att endast 30 av 30 000 medlemmar utnyttjade möjligheten⁵²⁵³. Folksam menar också att det inte var något större bekymmer med höjda medlemsavgifter p.g.a. den kollektiva hemförsäkringen. Endast fem avdelningar av trettio höjde medlemsavgiften i samband med introducerandet av försäkringen⁵⁴.

Ett skäl till varför hög anslutningsgrad är ett måste vid gruppförsäkringar är att de försäkringsmässiga kalkylen inte skulle hålla annars. Kalkylen ligger till grund för utformandet av försäkringen och bygger på ett genomsnitt av medlemmarna i en grupp som har blivit erbjudna en gruppförsäkring. Vissa av medlemmarna anses vara en större risk än andra att försäkra. Teoretiskt skulle det kunna vara möjligt att medlemmar som är mindre riskbenägna reserverar sig mot försäkringen medan andra medlemmar som utgör en större risk ur försäkringsbolagets synvinkel väljer att låta sig omfattas av försäkringen. För att utjämna riskerna är det då lättare för försäkringsbolaget att uppskatta framtida risker om anslutningsgraden är hög.⁵⁵

⁵²Jüring, s.116

⁵³Anledningen till det låga antalet kan vara att medlemmarna inte hade något att vinna på att reservera sig. Fortfarande var medlemmarna tvungna att bidra till försäkringen genom sin medlemsavgift till fackförbundet.

⁵⁴Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring, s. 193f

⁵⁵Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring, s.198.

3. Obligatoriska grupp- försäkringars förenlighet med svensk rätt

3.1 Associationsrättslig synvinkel

Fackföreningar är ideella föreningar och lyder under den associationsrättsliga lagstiftningen. Avsnitt 3.1 syftar till att utröna huruvida ideella föreningar med stöd av den svenska associationsrätten får teckna obligatoriska gruppförsäkringar för sina medlemmar. Var går gränsen för föreningars befogenheter? Vilka rättigheter har medlemmarna gentemot sin egen förening och vilka skyldigheter finns det för medlemmarna att finna sig i föreningens beslut? Här följer en redogörelse av ideella föreningar som associationsform samt de regler som föreningen är skyldig att följa. Avslutningsvis undersöks reglernas betydelse för föreningarnas rätt att teckna försäkring för sina medlemmar.

3.1.1. Terminologi

Föreningsfrihet - varje medborgare har en frihet att sluta sig samman med andra för allmänna eller enskilda syften⁵⁶ Detta är alltså en positiv rätt att få tillhöra en förening. Under vissa omständigheter kan inskränkningar av rättigheten tillåtas. Det finns också en motsatt rätt, en negativ föreningsfrihet som innebär att man aldrig kan bli tvingad att tillhöra en viss förening

Föreningsrätt - avser (i första hand) rätten att få tillhöra en facklig organisation på arbetsmarknaden oavsett om det gäller arbetsgivare eller arbetstagare⁵⁷. I begreppet föreningsrätt ligger också rätten att få arbeta för föreningen eller att få dra nytta av föreningen i relation till motparten på arbetsmarknaden.

Medlemskapsrätt - avser den enskildes relation till den ideella föreningen med avseende på rätten att få bli medlem i en förening samt rätten att få behålla detta.

Medlemsrätt - avser också den enskildes förhållande till den ideella föreningen och behandlar andra aspekter än rätten att förvärva och behålla medlemskap. Termen organisationsrätt kan också användas men avser inte endast ideella föreningar.⁵⁸

⁵⁶RF 2:1

⁵⁷7-9 §§ Lag om medbestämmande i arbetslivet

⁵⁸Definitionerna bygger på Hemström, Ideella föreningar, s. 16f

3.1.2 Föreningens kännetecken och uppbyggnad

Föreningar kan indelas i ekonomiska och ideella. Ekonomiska föreningar kännetecknas av att den bedriver ekonomisk verksamhet som har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen⁵⁹. Med ekonomisk verksamhet avses affärsmässigt organiserad och bedriven verksamhet⁶⁰. För ekonomiska föreningar gäller lagen om ekonomiska föreningar⁶¹ som har aktiebolagslagen som förebild. Eftersom ideella föreningars verksamheter inte finns reglerade i lag så finns det ett behov av att göra analogier till andra lagar. Föreningslagen är den lag som ligger närmast till hands eftersom den avser föreningar⁶². Ideella föreningar finner vi idag inom en rad olika former. Sin största betydelse har de dock i form av fackföreningar som företräder sina medlemmar på arbetsmarknaden. Ideella föreningar är i som sagt inte reglerade enligt lag även om det varit naturligt att de i likhet med ekonomiska föreningar skulle bli föremål för lagstiftning. Trots att flera försök har gjorts för att få till stånd en lagreglering så har motståndet mot en sådan varit alltför starkt. Föreningarna önskade själva ingen reglering eftersom de befarade att deras handlingsfrihet skulle begränsas och p.g.a. fackföreningarnas starka ställning så har det varit möjligt för dem att motarbeta en lagreglering. Istället ville de helt kunna bestämma över sina egna angelägenheter. Bland de politiska partierna var det främst socialdemokraterna som motarbetade en lagstiftning rörande ideella föreningar.⁶³

Ideella och ekonomiska föreningar kan införas i olika kategorier med hänvisning till dess olika verksamheter. En ekonomisk förening kännetecknas av att den dels bedriver ekonomisk verksamhet, dels att denna verksamhet har som syfte att främja föreningsmedlemmarnas ekonomiska intressen. För att få betraktas som en ideell förening så får inte båda dessa förutsättningar vara uppfyllda samtidigt. De ideella föreningarna kan karakteriseras på olika sätt. T.ex. att genom icke-ekonomisk verksamhet främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Alternativt att genom ekonomisk verksamhet främja ideella syften. Slutligen också att genom icke-ekonomisk verksamhet främja ideella syften. Det är det första alternativet som är intressant för denna uppsats då framförallt fackföreningar men även arbetsgivarorganisationer och hyresgästföreningar räknas hit⁶⁴. Fackföreningarnas starka ställning i Sverige beror kanske främst på att de tillsammans har ett mycket stort antal medlemmar. Dessutom så har fackföreningarna av tradition haft ett nära samarbete med det Socialdemokratiska partiet som befunnit sig i regeringsställning under större delen av 1900-talet⁶⁵.

⁵⁹FL 1:1

⁶⁰Hemström, Organisationers rättsliga ställning, s. 14

⁶¹SFS 1987:667

⁶²Se nedan avsnitt 3.1.3.4

⁶³Hemström, Ideella föreningar, s. 18

⁶⁴Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 14,17.

⁶⁵A.a, s. 28f

Vissa förutsättningar måste vara uppfyllda för att en rättskapabel förening skall uppstå. Det krävs att ett antal personer, bolag eller föreningar går samman och sluter ett avtal om samverkan. Avtalet fastslås i en stadga där framförallt föreningens namn, dess ändamål samt bestämmelser som säger hur besluten skall tas, finns redovisade. En styrelse måste utse. Andra uppgifter som också brukar upptas i stadgan är t.ex. hur medlemmar skall vinna inträde, hur medlemsavgiften skall bestämmas, röstningsregler, styrelsens beslutsförhet, förutsättningar för medlemmars uteslutning m.m. För ekonomiska föreningar krävs dessutom att föreningen registreras.⁶⁶ Om den ideella föreningen är näringsidkande så skall en anmälan göras till handelsregistret.⁶⁷

Medlemskapet i en ideell förening kan vara av större eller mindre betydelse för medlemmen. När det gäller fackföreningar så kan den hjälpa medlemmen att påverka beslutsprocessen som fastställer villkoren för hans anställning. Medlemmen kan också få direkta ekonomiska fördelar under avtalets löptid eller arbetskonflikt. Som en följd av detta anser många arbetstagare sig vara praktiskt tvungna att vara ansluten till en facklig förening för att man befärs att man annars inte har samma möjlighet att ta tillvara sina rättigheter på arbetsplatsen. På senare tid har alltfler arbetstagare valt att inte vara medlem i en fackförening då man kan vara med i A-kasse systemet även utan ett medlemskap i en fackförening.

3.1.3 Tillämpliga regler för ideella föreningar

Eftersom det inte finns någon speciellt avsedd lagstiftning för ideella föreningar så har andra normer fått stor betydelse. Dessa är dock inte lika självklara som de regler som ekonomiska föreningar är hänvisade till.⁶⁸ Här följer de olika regler och principer som ideella föreningar anses vara skyldiga att följa.

3.1.3.1 Stadgar

Varje förening har *stadgar* och det är främst de som avgör hur föreningens interna angelägenheter skall behandlas. Stadgarna är ofta kortfattade och ger därför inte alltid svar på hur ett ärende skall behandlas. En del stadgor kan mera liknas vid EU-fördragets preambler, d.v.s. de är utformade som en slags målsättningsparagrafer med allmänna begrepp och formuleringar. Skälen bakom detta är att det är svårt att förutse framtida händelseutvecklingar samt att stadgan skulle vara ett svårarbetat instrument om det i detalj reglerade vad en förening får eller inte får syssla med. För ekonomiska föreningar finns regler i föreningslagen som säger att stadgar måste finnas och hur dessa skall vara utformade⁶⁹. För ideella föreningar

⁶⁶A.a, s. 19

⁶⁷A..a, s. 44-47

⁶⁸Flodhammar, Associationsrätt - en introduktion, s. 142

⁶⁹FL 2:1-2

krävs enligt Hemström att stadgarna är av ”erforderlig fullständighet”⁷⁰. Stadgarna har ofta stora likheter med ett standardavtal. Medlemmarna måste i princip acceptera stadgarna när de tillträder som medlemmar i föreningen. Eftersom stadgarna inte alltid omarbetas för att vara i fas med verkligheten så kan det uppkomma situationer där stadgarna inte ger svar, alternativt att vissa bestämmelser är oklara. Vid en tvist mellan föreningen och en medlem så torde bestämmelsen tolkas till medlemmens förmån⁷¹. I NJA 1987 s 394 konstateras att en förenings egen uppfattning skall tillmätas stor betydelse då man skall avgöra omfattning av föreningens ändamål såsom det framgår av stadgarna. Det finns en del som anser att stadgan ligger till grund för ett avtal mellan föreningen och medlemmarna⁷². Både medlemmarna och föreningen måste därför följa stadgarna, annars är ett avtalsbrott för handen.

För medlemmarna i en ekonomisk förening är det av stort intresse att föreningen håller sig inom de ramar som stadgarna uppställer eftersom de skall kunna uppskatta riskerna med att sätta in pengar i den ekonomiska föreningen. Även en medlem i en ideell förening har ett intresse av att kunna förutspå föreningens framtida utveckling och kunna veta föreningens ståndpunkter. Det är dock praktiskt omöjligt att reglera in i minsta detalj i stadgarna vad föreningen får göra och inte göra. Frågan är dock var gränsen för föreningens handlingsfrihet skall gå. Lämpligen avgör man detta genom att utvärdera betydelsen av handlingars konsekvenser för de enskilda medlemmarna⁷³. Personligen anser jag att det också är viktigt att bestämma det huvudsakliga syftet med föreningens verksamhet. Ligger en åtgärd alltför långt utanför detta syfte så skall föreningen inte heller kunna bestämma om en åtgärd utan medlemmarnas individuella samtycke, förutsatt att det är fråga om ett beslut som kan få märkbara konsekvenser för medlemmarna.

Enligt Bladini så är det befogat att anse att stadgarna fungerar som ett slags avtal mellan föreningen och medlemmarna. Han pekar på de likheter som finns med olika slags affärssuppgörelser⁷⁴. Eftersom stadgarna enligt vissa kan jämföras med andra avtal så kan också 36§ avtalslagen bli tillämplig. Med hjälp av den så kan stadgarnas innehåll jämkas eller lämnas utan avseende om ett villkor är oskäligt. Andra, t.ex. Christensen anser att stadgan inte alls är att se som ett avtal. Istället menar hon att själva verksamheten som fackföreningarna ägnar sig åt utarbetades först och

⁷⁰Hemström, Ideella föreningar, s.21

⁷¹ NJA 1981 s 552 Det är i detta rättsfall som HD slår fast att en förenings stadgar skall tolkas till medlemmarnas förmån. Frågan i fallet var om en medlem var tvungen att sälja sin bostadsrätt till en annan bostadsrättsägare i föreningen till ett pris som avgjorts genom skiljedom i enlighet med föreningens stadgar, istället för att sälja bostadsrätten till en utomstående till ett högre pris. HD fann att stadgarna på vissa punkter var oklara och att medlemmen inte var skyldig att träffa avtal om överlåtelse till det genom skiljedom fastställda priset. Föreningen i fråga är en bostadsrättsförening men principen torde vara tillämplig även på andra ideella föreningar som t.ex. fackföreningar.

⁷²T.ex. Siegeman i SvJT 1974 s. 295-298

⁷³Föreläsning t.ex. Bladini, s.180

⁷⁴Bladini, s. 180

stadgarna tillkom i ett senare skede i syfte att styra utvecklingen⁷⁵. De flesta är eniga om att en ideell förening är skyldiga att följa stadgarna liksom de ekonomiska föreningarna är skyldiga att följa sina. Som en del av den grundlagsskyddade föreningsfriheten så är det är upp till varje förening att avgöra vad som skall finnas i den egna föreningens stadga. Ju tydligare stadgarna är utformade desto ovanligare blir det med tvister. Vad gäller försäkringar så torde det vara lämpligt om föreningarna införde i sina stadgarna huruvida de önskar försäkra sina medlemmar eller inte. Framförallt med tanke på de diskussioner som har förts kring föreningarnas befogenhet att teckna sådana försäkringar.⁷⁶

3.1.3.2 Intern praxis

Inom föreningen finns *intern praxis* som i brist på annan lagstiftning kan vara en kompletterande normkälla. Dessa är tillämpliga framförallt i ärenden som avser interna angelägenheter. Intern praxis är alltså ett internt handelsbruk som föreningsmedlemmarna har kunskap om.⁷⁷

3.1.3.3 God förenings sed

God förenings sed är en annan normkälla som bör kunna användas. Problemet är att begreppet inte har en alldeles klar innebörd. Den skall återspegla en allmänt accepterad standard inom föreningar. Begreppet är inte statiskt utan torde kunna förändras i takt med att synen på föreningarnas rättigheter och skyldigheter gentemot dess medlemmar förändras. För att ge *god förenings sed* ett innehåll så ligger det närmast till hands att jämföra med associationsrättsliga och avtalsrättsliga principer.⁷⁸

3.1.3.4 Paralleller till lag om ekonomiska föreningar

Det finns ett visst utrymme att dra paralleller till andra lagar och då framförallt *Lag om ekonomiska föreningar*⁷⁹. Viss försiktighet måste dock iakttagas då syftet med den ekonomiska föreningen är ett annat och att det därför kan vara direkt olämpligt att använda föreningslagens regler. Ekonomiska föreningar har ju som sitt huvudsakliga syfte att främja sina medlemmars ekonomiska intressen. Anledningen till ett reglerna har utformats på detta sätt kan bero på att syftet är just att främja ekonomiska intressen. En analogi till ideella föreningar som saknar detta syfte är därför mindre lämpligt. HD har också slagit fast att paralleller endast får dras med stor försiktighet⁸⁰. Inte desto mindre är lagen om ekonomiska föreningar den lag som ligger närmast till hands om någon analogi skall göras över huvud

⁷⁵ Christensen, Kollektivanslutning till hemförsäkring och till politiskt parti.

⁷⁶ Stycket bygger på Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 35f, Hemström, Ideella föreningar, s. 29, Bladini, s. 178ff

⁷⁷ Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s.36, Hemström, Ideella föreningar, s.29

⁷⁸ Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s.36, Hemström, Ideella föreningar, s. 29

⁷⁹ SFS 1987:667

⁸⁰ NJA 1958 s 438

taget. Följaktligen är det svårt att veta vilka regler som är direkt analogiskt tillämpliga.⁸¹

3.1.3.5 Prejudikat

Prejudikat inom detta område har varit få men i de fall det finns så utgör givetvis de en viktig normkälla.⁸² NJA 1987 s 394 behandlar frågan om kollektiva hemförsäkringar. Frågan i målet är i första hand hur man skall tolka stadgarna vilket får begränsad betydelse för andra fall.

3.1.3.6 Grundläggande principer

Andra grundläggande principer har också betydelse i förhållandet mellan föreningen och den enskilde medlemmen. Först och främst tillämpas *majoritetsprincipen* som innebär att majoriteten har befogenhet att besluta i ärenden som omfattas av föreningens stadgar. Majoritetsprincipen är tillämplig även vid viktiga förändringar av föreningens förhållanden, t.ex. vid en förenings eventuella upplösning⁸³. Majoritetsprincipens skydd kan dock undergrävas genom att föreningar ofta har fullmäktige stämmor där en representant företräder en grupp eller en valkrets. Även om det totalt sett inte finns någon majoritet eller endast en knapp sådan så kan resultatet vid en fullmäktige omröstning bli att alla medlemmar tycks vara helt eniga⁸⁴. *Principen om medlemmarnas lika behandling* måste dock alltid beaktas förutsatt att stadgarna inte medger några undantag från den regeln. För att skydda en minoritet så kan t.ex. krav uppställas på kvalificerad majoritet vid vissa beslut⁸⁵.

Likhetsprincipen kompletteras av den *associationsrättsliga general-klausulen*. Kortfattat kan man säga att den innebär att någon eller några medlemmar inte får särbehandlas på bekostnad av föreningen eller andra medlemmar⁸⁶. Det medför att stämman inte får besluta om sådant som är till uppenbar fördel för vissa medlemmar och till nackdel för andra medlemmar⁸⁷. Med andra ord kan man säga att det i föreningslagen finns förbud mot att stadgarna ändras så att medlemmarnas inbördes rättsställning ändras till det bättre för vissa medlemmar på bekostnad av andra medlemmar. Detsamma torde gälla för ideella föreningar⁸⁸. Frågan är dock vad som menas med att rättsställningen förändras. Att en medlem binds av en obligatorisk försäkring mot sin vilja kan nog inte ses som ett exempel på sådan problematik. Kanske kan man se det som att majoriteten av medlemmar som är positivt inställda till att bli automatiskt bundna av föreningens försäkringsavtal får en fördel av att alla medlemmar blir

⁸¹Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 36f

⁸²Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s.37, Hemström, Ideella föreningar, s. 29

⁸³Nial, Svensk associationsrätt i huvuddrag, s.156

⁸⁴Bladini uppmärksammar detta i sin avhandling, s. 170

⁸⁵Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 37, Hemström, Ideella föreningar, s. 30

⁸⁶Kommer till uttryck i ABL 8:13, 9:16

⁸⁷Bladini, s. 168

⁸⁸Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s.38

bundna. Premierna blir lägre i och med att ett stort antal medlemmar försäkras samtidigt. Men att dra det så långt som att säga att vissa medlemmars rättsställning ändras på andra medlemmars bekostnad är knappast korrekt.

3.1.3.7 Övriga regler

Självklart finns det en rad andra regler som föreningar måste beakta i sin verksamhet men som inte är specifika för just ideella föreningar. Här kan nämnas t.ex. skattelagstiftning, bokföringsregler för ideella föreningar som utövar näringsverksamhet. I övrigt avgörs vilka regler som är tillämpliga på vilken verksamhet som den ideella föreningen är inriktad på.⁸⁹

3.1.3.8 Överprövning av beslut

Det är ingen självklarhet att en domstol skall kunna överpröva en ideell förenings interna beslut. Olika faktorer har betydelse vid en bedömning av domstolens kompetens. Beslutets karaktär och betydelse för medlemmarna torde enligt min åsikt vara avgörande. Vilken typ av förening som det rör sig om har också betydelse. Hemström anser att uteslutningsbeslut kan grunda sig på att beslutet inte tillkommit i formellt riktig ordning⁹⁰ eller att beslutet är materiellt felaktigt^{91,92}. Christensen menar att det inte är självklart att domstolen skall kunna överpröva föreningens beslut utan förespråkar istället en avvägning mellan medlemmarnas intresse av rättsskydd och föreningens intresse av autonomi. Christensen går så långt som att säga att det är ett hot mot hela föreningsverksamheten om staten får möjlighet att överpröva föreningsbeslut.⁹³

3.1.4 Beslutsfattande

3.1.4.1 Formella regler då en förening beslutar om försäkring för sina medlemmar

När den fackliga föreningen tecknar avtal med t.ex. Folksam om en kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar så är detta något som ligger utanför kollektivavtalet. Tjänstegrupplivförsäkringar är däremot en del av kollektivavtalet. Frågan är alltså vilken befogenhet en förening har att teckna avtal om försäkringar sina medlemmar utan medlemmars direkta samtycke. Först och främst stadgar 23§ MBL att kollektivavtal är ett skriftligt avtal mellan arbetsgivarorganisationen eller arbetsgivaren och

⁸⁹Flodhammar, s. 142, Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 35

⁹⁰Beslutet har t.ex. inte fattats av behörigt föreningsorgan.

⁹¹Medlemmen anser att han inte gjort sig skyldig till sådant beteende som utgör grund för uteslutning. Medlemmen kan också hävda att hans eventuella beteende inte motsvarar det beteende som utgör grund för uteslutning.

⁹²Bladini, s. 172, Hemström, Uteslutning ur ideell förening, s. 158ff

⁹³Christensen, Kollektivanslutning till hemförsäkring och till politiskt parti.

arbetstagarorganisationen om anställningsvilkor för arbetstagare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. Enligt 25§ MBL så saknar avtal som har ett annat innehåll, verkan som kollektivavtal. Försäkringar som hänför sig till arbetstagarens person tycks vara helt accepterat som en del av kollektivavtal. Inställning är rimlig (åtminstone i jämförelse med hemförsäkringssituationen) då det ligger i både arbetstagarernas och arbetsgivarens intresse att arbetstagaren är försäkrad. När fackföreningen handlar för sina medlemmar så är den bunden av såväl associationsrättens regler som kollektivavtalsrättens regler.

En ställföreträdare är i förhållande till föreningens medlemmar bunden av föreningens syfte och verksamhet. Avtal och tvingande lag kan också begränsa ställföreträdarens kompetens, liksom kravet på att iaktta likhetsprincipen. Det är inte endast en ställföreträdare som skall veta var gränserna för kompetensen går. Motparten som oftast är en arbetsgivarorganisation skall givetvis också veta vad som kan tänkas omfattas av ett kollektivavtal enligt 23§ MBL. Motparten har en skyldighet att ha kunskap om föreningsstadgarnas innehåll och kan därmed inte sägas vara i god tro vid avtalsslut med en arbetstagarorganisation. Det är dock möjligt att vara i god tro avseende sin egen bedömning att en viss handling omfattas av föreningens stadgar. I fall då en företrädare har handlat i strid med stadgarna kan konsekvenserna bli att föreningen inte skall vara tvungna att fullfölja ett ingånget avtal. Det tycks finnas ett krav på att handlingen *uppenbarligen* skall strida mot föreningens syfte och verksamhet. Om föreningen godtar ett avtal som en ställföreträdare ingår, trots att det enligt ovan finns en möjlighet att undgå bundenhet torde det finnas en möjlighet för den enskilde medlemmen att undgå att det av föreningen ingångna avtalet binder också honom. Detsamma torde gälla då motparten är i ond tro om att det ingångna avtalet strider mot föreningens syfte och medlemmarnas intressen. Arbetsdomstolen har i två avgöranden⁹⁴ låtit en enskild medlem slippa att bli bunden av ett avtal som föreningen ingått utan att vara behörig därtill p.g.a. medlemmens rättigheter enligt kollektivavtalet. Om avtalet p.g.a. motpartens goda tro fortfarande är gällande, finns eventuellt en möjlighet att anföra en skadeståndstalan mot den förtroendemans som har ingått avtalet å föreningens vägnar. Grundläggande förutsättningar för en sådan skadeståndstalan är givetvis att medlemmen eller föreningen har lidit en ekonomisk skada, samt att förtroendemannen har orsakat skadan uppsåtligen eller av oaktsamhet. Föreningen i sin tur svarar för förtroendemannens handlingar och en medlem kan därför rikta skadeståndstalan direkt mot föreningen.⁹⁵

I alla föreningar finns regler om hur beslutsfattandet och administrationen skall organiseras. Detta oavsett om det är en ekonomisk eller ideell förening. Som regel är det föreningsstämman som är det högsta beslutande organet. Vid stämman har som regel alla medlemmar möjlighet att rösta. Stämman kan också ersättas med en fullmäktigestämma där medlemmarna har valt representanter som tar tillvara på deras intressen. Eftersom fackföreningarna har ett stort antal medlemmar så har den senare varianten blivit den

⁹⁴AD 1947:13, NJA 1958 s 23

⁹⁵Hemström, Fackföreningarna och de anställda, s. 163-170

dominerande. Stämmans beslut verkställs av styrelsen som alltså sköter den löpande förvaltningen. Styrelsen har därmed en stor frihet i sitt agerande med stämmans beslut och stadgarnas lydelse som de enda begränsningarna.

Eftersom ett beslut om att föreningen skall teckna försäkring för alla sina medlemmar kommer att påverka alla medlemmar samt att det rör sig om stora summor pengar som föreningen skall vidarebefordra till försäkringsbolaget så skriver Bladini att ett sådant beslut lämpligen tas av föreningsstämman⁹⁶. I de fall som har tagits upp av domstol tycks försäkringsbesluten har tagits av behörigt organ. Det kan dock konstateras att liknande beslut som fattas av andra organ eventuellt är möjliga att klandra eftersom de ej har beslutats i behörig ordning.

3.1.4.2 Röstregler vid stadgeändring som medför ökade förpliktelser för medlemmarna.

För ekonomiska föreningar finns röstregler då fråga är om stadge ändring som medför förpliktelser för medlemmar att betala högre avgifter⁹⁷. Om alla medlemmar som har rösträtt är ense om stadge ändringen så uppstår inga problem. Om det däremot finns meningsskiljaktigheter så ska ärendet tas upp vid två på varandra följande stämmor. På den senare stämman skall förslaget bifallas med minst tre fjärdedelar av de röstande. Vid andra stämman krävs absolut majoritet efter röstvärdet och kvalificerad majoritet efter huvudtalet.⁹⁸ Om beslutet skulle vara av en ännu mera ingripande natur så kräva att alla röstberättigade medlemmar är överens om beslutet⁹⁹. Om en medlem vill utträda ur förening p.g.a. av ett väntat utslag från en omröstning om en stadge ändring så kan medlemmen under vissa förutsättningar få lämna föreningen under tidigare gällande villkor.

Frågan är om dessa regler hade kunnat vara tillämpliga även på ideella föreningar. Att införa en obligatorisk försäkring torde vara att hänföra till 7:15 FL, under förutsättning att höjd medlemsavgift krävs. Det finns inget som säger att dessa röstningsregler skulle vara direkt analogiskt tillämpliga. Om den ideella föreningens stadgar skulle ha ett annat innehåll så torde dessa få företräde. Konflikten kring tecknandet av obligatoriska gruppförsäkringar har inte handlat om frågan om rätt röstningsregler har använts så jag utgår från att röstningsreglerna som använts är rimliga. Troligtvis används regler som är samstämmiga med Föreningslagens regler.¹⁰⁰

3.1.4.3 Vilka beslut om försäkring är möjliga?

Det beslut som främst är aktuellt för denna uppsats är den

⁹⁶Bladini, s. 169

⁹⁷FL 7:15

⁹⁸Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 54

⁹⁹7:15 2 st FL

¹⁰⁰Hemström, Ideella föreningar, s. 54

medlemsförsäkring som är obligatorisk och som medlemmarna inte kan reservera sig mot. En sådan försäkring kan finansieras på olika sätt. Ett alternativ är att föreningen själv står för kostnaden genom att använda medel som redan står till föreningens förfogande eller att föreningen finansierar försäkringen genom höjda medlemsavgifter. Alternativet är att föreningen ställer som krav för medlemskap i föreningen att medlemmen. Det första alternativet infördes ursprungligen av Elektrikerförbundet när de tecknade hemförsäkring för sina medlemmar.¹⁰¹ Det dröjde dock inte länge förrän Elektrikerförbundet ändrade förutsättningarna för hemförsäkringen. Medlemmarna kunde i fortsättningen avsäga sig försäkringen men var tvungen att betala den höjda medlemsavgiften. Det är detta alternativ som är det vanligaste då man talar om föreningar som tecknar skadeförsäkringar för sina medlemmar.

Andra alternativa beslut om försäkringar som en stämma kan tänkas ta är att godkänna ett avtal mellan den egna föreningen och ett försäkringsbolag men där medlemmarna har möjlighet att reservera sig mot försäkringen utan att behöva finansiera försäkringen genom höjd medlemsavgift i fortsättningen.

Det minst ingripande beslutet är att stämman godkänner ett avtal mellan föreningen och försäkringsbolaget där bolaget erbjuder medlemmarna möjlighet att teckna försäkring hos dem i enlighet med vissa förmånliga villkor. Initiativet till tecknandet måste då komma från den enskilde medlemmen.¹⁰²

3.1.5 Föreningsmedlemmars rättigheter och skyldigheter

3.1.5.1 Föreningsmedlemmars rättigheter

För medlemmar i t.ex. en fackförening har medlemskapet i föreningen ofta stor betydelse. Medlemskapet tjänar som trygghet i arbetstagarens kontakter med arbetsgivaren. Fackföreningen arbetar för att främja sina medlemmars ekonomiska intressen och har därmed en hel del likheter med ekonomiska föreningar som också främjar sina medlemmars ekonomiska intressen, visserligen med ett annorlunda tillvägagångssätt. Skillnaden dem emellan ligger i att minoritetsskyddsreglerna i de ekonomiska föreningarna mynnar i att skydda medlemmarnas insatta kapital medan motsvarande intresse i de ideella föreningarna rör själva medlemskapet i sig. Därför är det inte lämpligt att låta reglerna för de ekonomiska föreningarna vara direkt tillämpliga även för ideella föreningar. Det hindrar inte att det finns ett antal regler som är lämpliga att tillämpa även på ideella föreningar.¹⁰³ Det finns några uttryckliga minoritetsregler i lagen om ekonomisk förening. En minoritet om en tiondel av samtliga röstberättigade kan besluta om att ett beslut skall skjutas upp¹⁰⁴. Det krävs en kvalificerad majoritet för att göra

¹⁰¹ se ovan NJA 1987 s 394

¹⁰² Styckena om stämmans olika beslutsmöjligheter grundar sig på Bladini, s. 170

¹⁰³ Bladini, s. 174f

¹⁰⁴ 7:4 2 st FL

större ändringar i stadgan. Enligt 7:5 FL kan en tiondel av föreningens medlemmar kräva att en extra föreningsstämma skall tillkallas. Enligt 7:6 FL så har en medlem rätt att få ett ärende behandlat vid en stämma, förutsatt att han har följt de formella regler som stadgan uppställer. Dessa regler används också för ideella föreningar. Under 1997 utnyttjade medlemmar i Kommunal och Livsmedelsförbundet dessa regler för att få möjlighet att ta upp frågan om obligatoriska gruppskadeförsäkringar på nytt. Extrastämmor utlystes i båda fallen och för Livsmedelsförbundets medlemmar slutade det med att försäkringen avfärdades. Kommunal ställde frågan om medlemmarna ville ha kvar sin kollektiva försäkring. Majoriteten svarade ja.¹⁰⁵

Som en grundläggande skydd för de enskilda medlemmarna finns principen om att alla medlemmar skall *behandlas lika*. De skall ej heller behöva finna sig i att föreningen agerar eller beslutar i ärenden utanför de ramar som föreningens stadgar ställer. Varje medlem har rätt att få rösta vid föreningsstämmorna vid t.ex. olika val och vid förändring av föreningens stadgar förutsatt att stadgarna inte föreskriver något annat¹⁰⁶. Finns det inga andra regler i föreningsstadgan så har varje medlem en röst. En förutsättning för att kunna utöva rösträtten är att reglerna om kallelse till stämman följs samt att reglerna kring de praktiska procedurerna vid stämman följs. För att medlemmen skall ha möjlighet till insyn i den egna organisationen är det ett grundläggande krav att han skall ha rätt att delta i föreningens möte och ha möjlighet att rösta. Eftersom det oftast finns både lokala och centrala nivåer inom organisationen så kan alla medlemmar omöjligen rösta vid båda nivåerna utan han representeras då av ett ombud. För att medlemmen skall kunna få inflytande så måste det finnas möjlighet att ge motioner till ombudet samt möjlighet att själv bli vald till ombud. Det ligger i sakens natur under sådana omständigheter att förtroendevalda har större inflytande än medlemmar i allmänhet. Möjlighet till insyn i den egna föreningen är beroende av stadgarnas innehåll. Eftersom det inte finns några lagfästa skyddsregler för ideella föreningar så har minoriteten i princip att lita till stadgarna, sedvana och praxis som kan ge visst skydd.¹⁰⁷

Beslut som har fattats av ekonomiska föreningar kan *klandras* om de står i strid med föreningslagen eller med föreningens stadgar eller på något annat sätt inte har fattats i behörig ordning. För ideella föreningar gäller detsamma men det har inte alltid varit en självklarhet. Eftersom de ideella föreningarna i princip har varit oreglerade så har de åtnjutit ett större mått av frihet och har varit mer skyddad från insyn från omgivningen. Domstolarna ansåg sig dock behöriga att pröva om uteslutningsbeslut var formellt riktiga.

Utvecklingen har sedan dess gått mot en materiell prövning av ideella

¹⁰⁵Länsförsäkringar var kritiska mot det sätt som frågan ställdes. Redan tidigare hade det funnits en kollektiv försäkring, men den hade varit frivillig. Istället borde de ha frågat om de önskade behålla den *obligatoriska* försäkringen.

¹⁰⁶Nial, s. 180

¹⁰⁷Hemström, ”Några aspekter på insynen, inflytandet och ansvaret i organisationerna i det moderna samhället” från ett symposium i Skokloster den 8-9 april 1976, s. 99-120.

föreningars beslut¹⁰⁸. Domstolens rätt till överprövning fastslogs slutligen i NJA 1987 s 394. Det finns dock gränser för vad en domstol kan pröva. Det är t.ex. inte lämpligt att en domstol prövar om en medlem har den rätta läggningen för att vara medlem i en ideell förening, t.ex. av religiöst slag¹⁰⁹. Medlemmar har möjlighet att väcka talan inför domstol om de formella reglerna inte följs. Domstolen kan pröva en förenings externa relationer. En prövning av en förenings interna relation till en enskild medlem är dock inte lika självklar. Först och främst måste talan uppfylla rättegångsbalkens bestämmelser för antingen fullgörelsetalan eller fastställsetalan.(vilket gäller även prövning av en förenings externa relationer) Ett exempel på fullgörelsetalan är t.ex. en medlems skadeståndstalan p.g.a. att han lidit ekonomisk skada p.g.a. att han har uteslutits från föreningen. En fastställsetalan kan t.ex. vara en medlems talan om att ett uteslutningsbeslut är ogiltigt eller t.ex. talan i NJA 1987 s 394 om att förbundsstyrelsens beslut om att teckna en kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar skulle ogiltigförklaras. I målet konstaterar domstolen att en sådan talan är möjlig. Hemström förutspådde redan innan det fallet att en klandertalan av ett föreningsbeslut var möjlig även om det inte fanns något lagstöd¹¹⁰. Domstolen kan också pröva medlemskapsmål, d.v.s. men har där begränsat prövningen till om beslutet har fattats på formellt riktig grund och undvikit att gå in på beslutets materiella innehåll¹¹¹. Hemström anser att även en materiell prövning skall vara möjlig av uteslutningsbeslut som vilar på objektiv grund samt i de fall då det inte finns stadgestöd för uteslutningsbeslutet. Fortfarande är frågan om domstolen överprövning ur materiell synvinkel kontroversiell och det råder delade meningar hur långt en domstolsprövning får sträcka sig. Om det i föreningsstadgan finns en skiljeklausul så är en domstolsprövning i princip inte möjlig^{112 113}.

En medlem som vill *utträda ur en förening* har alltid en möjlighet att göra det¹¹⁴. Denna möjlighet finns även om det inte finns bestämmelser i stadgan som tillåter utträde. I en del föreningars stadgar står att utträdet sker genom beviljande. Detta till trots så finns det inga praktiska möjligheter att tvinga en medlem att stanna i en förening. Även om det i princip står medlemmen fritt att lämna föreningen så måste medlemmen iaktta uppsägningstid om det finns en sådan. I stadgarna kan det dock finnas bestämmelser som säger att medlemmen inte får lämna föreningen förrän efter en viss bestämd tid. På detta sätt har föreningar ibland möjlighet att binda medlemmar vid föreningen, åtminstone för en begränsad tid. Är inte uppsägningstiden reglerad i stadgarna så kan troligen föreningen med framgång hävda att en kortare tid skall tillämpas. Vad som är en rimlig uppsägningstid varierar från fall till fall och en alltför lång uppsägningstid torde rimligtvis kunna bemötas med 36§ avtalslagen. En fysisk person skall inte behöva finna sig i

¹⁰⁸T.ex. NJA 1977 s 129 där domstolen upphävde ett uteslutningsbeslut.

¹⁰⁹Bladini, s. 172ff, Nial, s. 187

¹¹⁰Hemström, Ideella föreningar, s. 27

¹¹¹Se domstols prövning i NJA 1945 s 290 och 1946 s 83

¹¹²36§ Avtalslagen kan ibland vara tillämplig på skiljedoms klausuler.

¹¹³Hemström, Ideella föreningar, s. 26-28, 38-40

¹¹⁴3:4 Lag om ekonomiska föreningar ger medlemmar i dessa föreningar rätt till att säga upp sig. Detsamma gäller för medlemmar i ideella föreningar.

en lika lång uppsägningstid som en organisation.

Det är eventuellt möjligt att med hjälp av *förutsättningsläran* kunna få till stånd ett utträde för medlemmen. Förutsättningsläran hade t.ex. kunnat vara tillämplig om medlemmarnas ekonomiska förpliktelser ökar och detta var en bristande förutsättning vid medlemmens ingående i föreningen. Att medlemmar har en rätt att lämna en förening används också som argument för att föreningen inte skall behöva ta tillvara alla medlemmars intressen. För ideella föreningar gäller antagligen samma regler som för ekonomiska föreningar. Dock är det vanligt att inom vissa fackförbund att det finns bestämmelser som säger att utträdet måste medges men samtidigt medges att det är en allmän avtalsrättslig princip¹¹⁵ att en medlem ska ha rätt att lämna utträda ur en förening¹¹⁶. I ett rättsfall¹¹⁷ har det fastslagits att en medlem i ett fackförbund har rätt att säga upp sitt medlemskap. Allmän domstol torde ha rätt att pröva en medlems rätt att utträda ur en ideell förening.¹¹⁸

3.1.5.2 Föreningsmedlemmars skyldigheter

En grundläggande skyldighet är att medlemmarna skall vara lojala mot sin förening och andra medlemmar. Lojalitetsplikten är svår att definiera men torde innefatta en skyldighet att agera på ett sådant sätt att det främjar föreningens verksamhet och målsättning. Det finns ibland klausuler i stadgarna som förbjuder medlemmarna att vara illojala. Illojaliteten får sina referensramar i stadgarnas målsättningsformuleringar. Vilka medel en förening har att använda mot en medlem som inte agerar lojalt är inte helt klart men i sista hand finns möjlighet att utesluta en medlem.¹¹⁹

En mera praktisk skyldighet är medlemmarnas skyldighet att betala avgifter till föreningen. Vanligtvis framgår det av stadgarna hur stora avgifter och under vilka förutsättningar sådana avgifter skall betalas. Om stadgarna inte ger något besked om hur höga avgifterna skall vara så avgör stämman det. Ofta finns de avgifter som skall betalas regelbundet reglerade i stadgan medan det kan uppstå frågetecken kring andra avgifter. Det är främst stadgarna genom dess syfte och målsättningar, som sätter gränsen för vilka extra avgifter som är tillåtna att kräva in. Om det överhuvudtaget inte finns några uppgifter om avgiftsuttag i stadgarna så torde medlemmarna i princip inte vara skyldiga att betala utan att stadgarna ändras. När man applicerar detta på NJA 1987 s 394 kan man konstatera att eftersom HD inte ansåg att det beslutet om hemförsäkring inte var ”uppenbart främmande för förbundets uppgift”, så var det tillåtet för föreningen att kräva in en höjd medlemsavgift. Därmed skulle fallet i det avseendet var korrekt dömt. Det finns även

¹¹⁵Det fria utträdes princip

¹¹⁶Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 117

¹¹⁷AD 1980:25

¹¹⁸Stycket bygger på Hemström, Ideella föreningar, s. 35f, Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s. 113ff, 117f, 142

¹¹⁹Hemström, Ideella föreningar, s. 40, Hemström, Organisationernas rättsliga ställning, s.

en begränsning i att endast avgifter som är *skäliga* kan krävas in.¹²⁰

Skyldigheterna vad gäller en försäkring som föreningen har tecknat för medlemmen har hållits på ett minimum. Vid obligatorisk anslutning är det inte medlemmen själv som har valt att teckna försäkringen och det skulle därmed rimma illa om skyldigheter följde med den ibland påtvingade försäkringen. I förhållande till föreningen kan medlemmen inte vägra att betala en medlemsavgift som även skall täcka premien. I förhållande till försäkringsbolaget har medlemmen däremot inte någon skyldighet att betala premien. Försäkringsavtalet ses som tecknat till tredje mans förmån och får inte medföra skyldigheter. Det finns dock vissa förpliktelser som måste uppfyllas för att någon försäkringsersättning skall kunna utgå. Liksom individuella försäkringstagare får gruppmedlemmen inte framkalla försäkringsfallet med uppsåt eller grov oaktsamhet. Han är även skyldig att iakttaga säkerhetsföreskrifter och har upplysningsplikt.¹²¹

3.1.6 Analys av förenings möjligheter att teckna obligatoriska gruppförsäkringar för sina medlemmar med hänvisning till associationsrättsliga regler.

3.1.6.1 Analys av principen om lika behandling av alla medlemmar

Likhetsprincipen innebär att alla medlemmar skall ha lika rätt, i den mån inget annat stadgas i lag eller författningar¹²². För att principen om lika behandling skall vara uppfylld då en förening tecknar en försäkring för sina medlemmar så krävs det alltså att alla medlemmar behandlas lika. Vad som döljer sig under begreppet likabehandling är dock inte lika självklart. Likabehandlingsrekvisitet kan tänkas vara uppfyllt alternativt inte vara uppfyllt beroende på ur vilken synvinkel man ser situationen. Från föreningens sida kan det tyckas att de har behandlat alla medlemmar lika då de har tecknat en försäkring för alla medlemmar på lika villkor. Man har inte tagit hänsyn till olika förutsättningar hos medlemmarna och har därmed på ett objektivt sätt behandlat alla lika. Medlemmarna kan däremot hävda att likabehandlingsprincipen inte har uppfyllts då föreningen inte har tagit hänsyn till medlemmarnas individuella situation och att följderna som en konsekvens inte blir lika för alla. Enligt Moberg¹²³ så är begreppet likabehandling omdiskuterat. Det finns de som menar att det är tillräckligt att göra en formell likabehandling medan andra menar att det krävs att individuell hänsyn tas. Moberg menar dock att i just vad gäller hemförsäkringsfrågan så är det tillräckligt att en formell likabehandling görs. Detta särskilt med hänsyn till att fackföreningar ofta erbjuder sina medlemmar ett antal olika förmåner i form av t.ex. rabatter i särskilda affärer eller eventuellt förmånlig hyra av semesterstugor. Dessa erbjudanden

¹²⁰Hemström, Ideella föreningar, s. 40, Hemström, Organisationers rättsliga ställning, s.111

¹²¹SOU 1986:56, s. 235

¹²²Nial, s. 80

¹²³Moberg, Krister, Informell intervju 1998-01-07

har alla medlemmar möjlighet att utnyttja men p.g.a. t.ex. geografiska avstånd eller knapp tillgång så kan alla medlemmar i praktiken inte utnyttja förmånerna. Inte heller Bladini anser att likhetsprincipen (eller den associationsrättsliga generalklausulen för den delen) har blivit åsidosatt i frågan om fackföreningars tecknande av hemförsäkringar för sina medlemmar eftersom erbjudandet om försäkring avser alla medlemmar och därmed åtnjuter inga medlemmar någon otillbörlig fördel på andras bekostnad. Att vissa medlemmar faktiskt gynnas genom åtgärden måste angripas på annat sätt än genom likhetsprincipen ¹²⁴.

De kollektiva hemförsäkringarna som fackförbund tecknar för sina medlemmar medför att vissa medlemmar blir ”överförsäkrade” och att det enda sättet att undvika onödiga kostnader är att säga upp sina tidigare försäkringar. Även om alla medlemmar har rätt att säga upp den nya försäkringen så kan han tvingas att betala den höjning av medlemsavgiften som föreningens försäkringsåtagande kräver. När man ser det ur denna synvinkel så är det tveksamt om det kan anses att principen om likabehandling har upprätthållits. Personligen anser jag att det inte kan vara tillräckligt för t.ex. en förening att agera helt utan hänsyn till medlemmars individuella situation. Däremot är det orimligt att ställa alltför stora krav på en förenings agerande. Om kraven blir för stora så hämmas eventuellt föreningarnas initiativtagande. För att ta hemförsäkringen som exempel så är den till nytta för de flesta medlemmarna. Det kan tyckas orättvist att majoriteten av medlemmarna inte skall få möjlighet att erhålla en förmånlig försäkring p.g.a. att minoriteten inte samtycker. I hemförsäkringsfallet hade det varit relativt enkelt att låta medlemmar som inte önskar att erhålla en ny försäkring slippa betala den ökning av medlemsavgiften som försäkringen har medfört. Jag anser att likhetsprincipen är till fullo uppfylld och att tecknandet inte kan angripas ur den synvinkeln. Att föreningarna bör vara lyhörda mot sina medlemmar och om möjligt underlätta för medlemmar som inte vill omfattas av försäkringen är en helt annan sak.

3.1.6.2 Analys av stadgarnas betydelse för en förenings möjligheter att binda en medlem vid försäkringsavtal.

Det finns ett antal olika faktorer som verkar begränsande då en förening önskar binda sina medlemmar. Frågan är alltså hur långt föreningens rättssubjektivitet sträcker sig. Först och främst så måste givetvis föreningen följa all lagstiftning som kan bli aktuell för den verksamhet som föreningen önskar ägna sig åt. Föreningens stadgar fungerar som en precisering och begränsning för föreningens företrädare. Om föreningen planerar att göra något som helt klart inte omfattas av föreningens stadgar så krävs i princip att alla medlemmar samtycker till den föreslagna aktiviteten. En minoritet har alltså stor möjlighet att under dessa förutsättningar hindra att föreningen ägnar sig åt sådana aktiviteter. Föreningen kan också bli bunden vid avtal avseende aktiviteter som ligger utanför stadgarnas ramar under förutsättning att motparten var i god tro om omfattningen av föreningens stadgar.

¹²⁴Bladini, s. 168f

En medlem kan hävda att när han inträdde i en förening så slöt han ett avtal med föreningen på de villkor som stadgarna säger. Han skall därför inte behöva finna sig i några nya villkor utan att han har givit sitt personliga samtycke till det. Ett sådant argument kan dock knappast vara hållbart. Att låta alla medlemmar ha en möjlighet att på ett sådant påtagligt sätt kunna påverka föreningens handlande skulle genom sina praktiska konsekvenser undergräva en förenings möjlighet att agera effektivt och rationellt. Istället överlåter medlemmen i och med att han blir medlem, åt föreningens styrelse att besluta.¹²⁵ Besluten är han sedan bunden att följa. Det finns en yttre gräns för vad en medlem skall behöva finna sig i. Drastiska beslut om att helt ändra inriktning på föreningens verksamhet är ett exempel. Ett annat exempel är att höja medlemsavgiften på ett mycket markant sätt. Det skulle i så fall ligga utanför förutsättningarna för medlemmarnas inträde och därmed skulle medlemmarna ej heller vara skyldiga att följa beslutet. En majoritet som önskar sådana drastiska förändringar måste i så fall bilda en ny förening med en helt ny inriktning.

Det är svårt att säga exakt var gränsen går för majoritetens frihet att bestämma föreningens inriktning eftersom det inte finns någon lagreglering eller rättspraxis som ger besked.¹²⁶ Att fatta ett beslut om hemförsäkring för alla medlemmar torde dock inte vara en sådan drastisk åtgärd som ej är tillåten. Det stöds även av NJA 1987s 394 där HD ansåg att tecknandet av en hemförsäkring för alla medlemmars räkning inte var uppenbart främmande för föreningen i fråga.

Väsentligt är alltså att först se till ordalydelsen i stadgarna. Om försäkring direkt omfattas av stadgarna är det givetvis inget problem. Föreningen är i sin fulla rätt att teckna försäkring även mot en minoritets vilja. Sedan finns det gränsfall där en *tolkning* är möjlig. I NJA 1987 s 394 gjordes en objektiv tolkning av stadgarna så att den ansågs omfatta en rätt att teckna försäkring. Härmed får det anses vara helt i sin ordning att tolka stadgan. Personligen anser jag att tolkningar skall ske med stor försiktighet. Även medlemmar i en ideell förening har rätt till viss förutsebarhet. Istället anser jag att föreningarna bör sträva efter att ändra sina stadgar så att de i stort¹²⁷ är anpassade efter deras verksamhet. Ändring av stadgar förutsätter en positiv majoritet men en förening skall inte tillåtas att gå utanför ramarna för sina stadgar om det inte finns ett majoritetsstöd för det. Även för föreningen hade det varit enklare att avfärda debatten kring obligatoriska försäkringar genom att hänvisa till stadgar som omfattar rätten att teckna försäkring. Om åtgärden som föreningen företar ligger långt ifrån föreningens ordinarie verksamhet så är ändring av stadgarna den enda möjligheten för att i medlemmarna skall behöva finna sig i beslutet.

¹²⁵I praktiken är det oftast stämman som har den starkaste makten och det är dess majoritet som avgör föreningens kurs.

¹²⁶Nial, s. 156f

¹²⁷Total samstämmighet mellan verksamhet och stadgar går aldrig att uppnå.

3.1.6.3 Röstregler och majoritetsprincip

Vilka röstregler som en ideell förening har, bör finnas reglerat i stadgarna. Majoritetsprincipen används oftast i likhet med ekonomiska föreningar och aktiebolag. In dubio torde det vara majoritetsprincipen som tillämpas. Majoritetsprincipen är ett mäktigt instrument i de fall som den är uppfylld. Det finns inte mycket som en minoritet kan göra mot en majoritets samlad vilja. Syftet med majoritetsprincipen är att ge minoriteten skydd samtidigt som den ger majoriteten handlingsfrihet. Det huvudsakliga syftet är dock att en minoritet inte skall kunna hindra ett beslut som majoriteten står bakom. Om en majoritet önskar en försäkring så finns det i princip inget som kan hindra den från att genomföra det. Det finns inget som tyder på att föreningars röstregler har förbigåtts på något sätt i de fall som organisationer har tecknat försäkringar. Om stadgan skulle behöva ändras så kan även majoriteten genomföra det. Skulle den föreslagna åtgärden ligga långt utanför organisationens verksamhet så kan det eventuellt bli aktuellt med att starta en helt ny förening med en ny inriktning.

3.1.6.4 God föreningssed och praxis

I begreppet god föreningssed torde ligga att föreningen skall ta tillvara sina medlemmars intressen. Åtgärder till skada för föreningen eller dess medlemmar får inte företas. Hur skall tecknandet av en försäkring som inte är i alla medlemmars intresse bedömas. Resonemanget borde enligt min åsikt föras med utgångspunkt från föreningens synvinkel. När föreningen beslutar om försäkring så gör man det i tron att detta är en förmån för medlemmarna. Även om medlemmarna ibland måste bidra till försäkringen genom sina medlemsavgifter så får de en försäkring i gengäld som förhoppningsvis är konkurrenskraftig på marknaden. Att en del medlemmar upplever att deras valmöjlighet har begränsats samt att de ser sig vara tvungna att säga upp sin tidigare försäkring torde inte strida mot god föreningssed. För att den skall anses kränkt måste , enligt min uppfattning, föreningen handlat uppsåtligt med avsikt att skada medlemmarna på ett eller annat sätt. När föreningar tidigare har använt sig av andra förmåner som t.ex. möjlighet att hyra semesterstugor så har det aldrig varit tal om att det skulle strida mot god föreningssed trots att föreningens medel används för att i praktiken gynna ett begränsat antal medlemmar.

Praxis inom föreningen kan ta sig uttryck på flera sätt. Det kan t.ex. finnas en praxis med tidigare tecknade försäkringar. Detta har ofta varit fallet då grupp-skadeförsäkringar har föregåtts av grupp-personförsäkringar. Det kan då finnas skäl att acceptera den nya försäkringen med hänvisning till att det finns en försäkringstradition i organisationen. Praxis kan även innebära att det finns andra minoritetstraditioner än vad som vanligtvis används i ideella föreningar.

Sammanfattningsvis kan sägas att ideella föreningar åtnjuter en stor frihet. Majoritetsprincipen är ett kraftfullt medel som en minoritet inte kan invända mot. Ett av syftena med majoritetsprincipen är att skapa handlingsutrymme

för majoriteten. Principen är nödvändig och det finns inget att invända mot att den används. I situationen med gruppförsäkringar är dessutom, enligt min mening, likhetsprincipen uppfylld. Därutöver finns inga paralleller från andra lagar som hade kunnat stödja minoriteten. Det står föreningen fritt att utforma sina stadgar. Stadgarna behöver dessutom inte uttryckligen ange tecknande av försäkring som ett ändamål, då detta kan tolkas in i mera svävande ordalag.

Det kan konstateras att minoriteten med dagens associationsrättsliga lagstiftning måste finna sig i att föreningen tecknar försäkring för dem. Personligen anser jag att det finns anledning att se över minoritetslagstiftningen. Framförallt är det hög tid att låta ideella föreningar bli föremål för lagstiftning. Det finns för mig inget hållbart skäl till varför ekonomiska föreningar skall vara reglerade men inte ideella.

3.2 Avtalsrättslig synvinkel

3.2.1 Grundläggande avtalsrättsliga regler

Det råder avtalsfrihet i Sverige. Huvudprincipen att samstämmade viljeförklaringar krävs för att avtal skall komma till stånd. Det krävs alltså att en accept följer ett anbud. Anbudstagaren skall inte tvingas in i ett avtalsförhållande på den grund att han inte har avböjt erbjudandet. Det följer av att tystnad som huvudregel inte accepteras som ett samtycke i Sverige. Anbudsgivaren skall inte heller gynnas av att han har agerat på ett visst sätt, t.ex. skickat varan till en potentiell köpare. Principen att accept krävs är tillämplig även i de situationerna. Även om det inte är tillåtet för anbudsgivaren att använda sådana rutiner vid t.ex. försäljning av en vara så kan han dra nytta av människors okunnighet om rättsläget. Marknadsdomstolen och Konsumentombudsmannen har dock möjlighet att förbjuda ett förfarande som är att anse som otillbörligt¹²⁸.

Ehuru ren passivitet inte kan konstituera ett avtal så krävs inte att accepten är en uttrycklig viljeförklaring. Accepten kan också ske genom ett konkludent handlande. Med konkludent handlande avses att anbudstagaren agerar på ett visst sätt som ger anbudsgivaren befogad anledning att räkna med att han avser att företa en viss rättshandling, t.ex. att en överskickad vara konsumeras. Anbudstagaren kan också genom att uppfylla de förpliktelser som krävs enligt anbudet, t.ex. betalat varan, anses ha accepterat anbudet genom konkludent handlande.¹²⁹

I NJA 1977 s 92 hade förhandlingar förts mellan ett bolag och en person (A) om att denne eventuellt skulle bli bolagets representant i Syrien. Bolaget hade skickat ett brev till A där de förklarade sig villiga att sluta avtal med A. I brevet stod att när A hade godkänt brevet så skulle avtalshandlingar

¹²⁸2§ Marknadsföringslagen

¹²⁹Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 68f

skickas till honom. A godkände brevet men erhöll inga avtalshandlingar. Däremot uppträdde bolaget på ett sätt som gav intryck av att de själva ansåg sig bundna av avtalet. HD ansåg inte att avtal var slutet redan i och med att A godkände brevet. De ansåg dock att avtal ansågs slutet då bolaget hade uppträtt på ett sätt som tydde på att de själva ansåg sig vara bunden av avtalet. Deras agerande måste ha varit ägnat att ge A uppfattningen om att avtal faktiskt hade blivit slutet. Mellan parterna ansågs det finnas en avtalsförbindelse.

Fallet tyder på att HD inte godkänner passivitetsverkan vid avtalsslut. Fallet ger dock för handen att passivitet i kombination med andra faktorer kan konstituera ett giltigt avtal.

NJA 1982 s 244 är ett annat exempel på att HD har godtagit konkludent handlande vid avtalsslut trots att någon uttrycklig accept ej har givits. I fallet hade ett företag lagt om sina betalningsrutiner så att moderbolaget skulle ta över vissa ekonomifunktioner från ett dotterbolag. En leverantör fick intryck av att det var moderbolaget som var den verkliga motparten, eftersom det var moderbolaget som skulle betala leverantörens fordringar mot dotterbolaget. HD ansåg att moderbolaget var betalningsskyldig p.g.a. att det ansågs vara ett avtalsförhållande mellan moderbolaget och leverantören. Adlercreutz skriver att detta överensstämmer med principen att låta realiteten vara mer avgörande än formen. Det stämmer också med principen om godtrosskydd där vikt fästes vid motpartens befogade intryck av den andra partens avsikter.¹³⁰

Under särskilda omständigheter kan en anbudstagare bli bunden genom sin passivitet. Ett exempel på det är att det mellan två parter finns ett existerande affärsförhållande. Det kan då ha utvecklats rutiner som får anses vara praxis för avtalsslut dem emellan. För att anbudstagaren inte skall bli bunden måste han aktivt visa att han inte önskar bli bunden av avtalet^{131 132}.

Det finns en annan variant av avtal utan uttrycklig accept. 9§ avtalslagen stadgar att anbud som i sig hade kunnat räknas som ett anbud men som innehåller att anbudsgivaren inte är bunden, räknas endast som en uppfordran att avge anbud av det slag som meddelandet ger för handen. Om inte den första anbudsgivaren avböjer anbudet från den som blivit uppfordrad att agera så anses ett avtal blivit slutet. Adlercreutz har sammanfattat förutsättningarna för att avtal skall anses vara för handen enligt 9§ avtalslagen:

*”(1) att initialhandlingen är så beskaffad (tillräckligt preciserad i fråga om innehåll och adressat) som framgår av lagen,
(2) att anbudet inkommer inom rimlig tid,
(3) att anbudet framkallats av och överensstämmer med A:s, initialhandling = ”uppfordran”,*

¹³⁰Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 81f

¹³¹8§ 2st avtalslagen

¹³²Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 71

(4) att A måste inse detta, samt
(5) att A underlåter att reklamera.”¹³³

Sammanfattningsvis kan sägas att i princip kan ingen bli bunden av ett avtal utan att ha givit en mer eller mindre uttrycklig accept. Undantagen enligt ovan är konkludent handlande eller passivitet under vissa omständigheter. Negativ avtalsbindning har ingen etablerad ställning i Sverige.

En avtalsrättslig princip är att ett avtal endast kan förplikta avtalsparterna själva. Av det följer att andra personer inte kan bli förpliktade till något som de själva inte har accepterat medan det är fullt möjligt att ge andra personer rättigheter förutsatt att det var avtalsparternas avsikt. Som utomstående person finns inga möjligheter att påverka avtalet. Det är viktigt att definiera vilka som egentligen är avtalsparter vid en gruppförsäkring. Vid grupp-försäkringar uppstår vissa särskilda problem eftersom en part t.ex. ett fackförbund tecknar en försäkring för en annan part. Vem skall egentligen ses som försäkringstagare i denna situation? Vilka skall anses som avtalsparter? Med vilken rätt kan organisationen teckna denna försäkring?

3.2.2 Partsställning

Huvudpersonerna vid gruppförsäkringar är försäkringsgivaren, försäkringstagaren och de försäkrade. Försäkringsbolaget som erbjuder försäkringen är givetvis försäkringsgivare. Försäkringstagaren som t.ex. kan vara en fackförening företräds av en gruppföreträdare¹³⁴. Därutöver finns de försäkrade som utgörs av en grupp människor, t.ex. medlemmar i en fackförening. De kan även vara arbetstagare hos en viss arbetsgivare. 2§ FAL definierar *försäkringsgivaren* som den som åtagit sig att utbetala ersättning vid försäkringsfall. *Försäkringstagare* är den som ingått avtal om försäkring, medan *försäkringshavare* är den vars intresse är försäkrat mot inträffad skada. I Folksam's försäkringsvillkor för såväl grupp-skade-försäkringar och grupp-personförsäkringar anses den försäkrade som försäkringstagare¹³⁵. I själva verket är denna bild till viss del missvisande för grupp-försäkringsförhållande. Oenighet råder över vem som egentligen skall anses som försäkringstagare. Grupp-företrädarens roll är inte heller självklar i detta schema. Olika uppfattningar om grupp-företrädarens roll har gjorts gällande. Ett alternativ är att grupp-företrädaren är de försäkrades representant. Han agerar med stöd av fullmakt. En annan åsikt är att han skall ses som försäkringsgivarens ombud eftersom det oftast är försäkringsbolaget som utser grupp-företrädaren. Roos anser att grupp-företrädarens roll är alltför skiftande för att det skall vara möjligt att sätta någon juridisk etikett på honom¹³⁶. Mellan försäkringsbolaget och försäkringstagaren finns ett avtalsförhållande och därmed också möjlighet

¹³³ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 73

¹³⁴ Det är inte helt självklart om grupp-företrädaren företräder grupp-medlemmarna eller t.ex. den organisation som har tecknat försäkringen.

¹³⁵ Folksam's villkor för grupp-försäkringar för 1998.

¹³⁶ De olika uppfattningarna om grupp-företrädarens roll finns angivna i Roos, Grupplivskyddet, s. 67.

till förpliktelser dem emellan. Förpliktelserna för försäkringstagaren är framförallt att betala premierna för de försäkrade men även att iakttaga upplysningsplikt och räddningsplikt. Eftersom det finns ett avtalsförhållande så är det också helt naturligt att det kan finnas förpliktelser. Detta gäller för vanliga försäkringsförhållanden. Det är inte lika självklart huruvida den försäkrade har en skyldighet att uppfylla dessa förpliktelser eftersom han inte är att anse som en avtalspart. Avtalet har inte ingåtts på hans initiativ och han har heller inga möjligheter att disponera över avtalet. Bara för att han inte själv är avtalspart så måste han dock finna sig i att avtalet kan ha vissa rättsverkningar för honom. I svensk rätt accepteras inte att avtalsparter förpliktar en tredje part, däremot kan avtalet ge tredje man rättigheter. I avtalet måste det avsikten ha varit att ge tredjeman rättigheter. Har det endast blivit så p.g.a. olyckliga omständigheter så kan avtalsparterna ändra avtalet utan att tredjeman kan opponera sig. Tredjeman är som sagt inte avtalspart och disponerar inte över avtalet. I grupp-försäkringssituationen är det dock alltid den försäkrade som har räddningsplikt.

Försäkringsavtalet kan i stort ses som ett avtal till de försäkrades förmån. Någon ersättning kan han dock inte kräva om han t.ex. inte har uppfyllt sin räddningsplikt eller upplysningsplikt. Vissa anser dock att det inte är förpliktelser utan att det i stället är *förutsättningar* för att ersättning skall betalas ut överhuvudtaget. Den försäkrade är alltså inte skyldig att betala premien men måste uppfylla vissa förutsättningar för att få möjlighet till ersättning.¹³⁷

Bladini¹³⁸ för i sin avhandling en diskussion kring frågan om vilken ställning de olika parterna skall ha i avtalet. Han tycks mena att det vid obligatoriska försäkringar, som huvudregel, uppstår ett avtal mellan försäkringsbolaget och försäkraren, d.v.s. föreningens företrädare. Konsekvensen av detta är att den försäkrade inte är skyldig att betala premien men har heller ingen rätt att säga upp försäkringen. Han går sedan ett steg längre och undersöker huruvida det finns en möjlighet att det uppstår ett avtalsförhållande mellan försäkringsbolaget och den försäkrade, i detta fallet föreningsmedlemmen. Notera dock att Bladini anser att begreppsbestämningen inte får några större praktiska konsekvenser med undantag från premiebetalningen som försäkringstagaren alltid står för. Detta säger han med hänvisning till att den försäkrade måste följa olika föreskrifter för att få tillgång till ersättning från försäkringsbolaget. Det spelar då ingen roll om man kallar det skyldigheter eller förutsättningar. Han säger även att endast parter i avtalet skall kunna säga upp avtalet.

Bladini resonerar utifrån gruppskadeförsäkringar medan Roos har tagit upp frågan om partsställning i grupplivförsäkringar¹³⁹. Bland grupplivförsäkringar görs skillnad mellan frivillig- och tjänstegrupplivförsäkringar. Tjänstegrupplivförsäkringen skiljer sig från den frivilliga genom att den grundar sig på kollektivavtal. Försäkringen är obligatorisk men inte heller

¹³⁷Ovanstående stycken bygger på Bladini, s. 292f

¹³⁸Bladini, s. 294ff

¹³⁹Roos, Grupplivskyddet, s. 63-75

arbetsgivaren har någon direkt frihet då han tecknar den. Kollektivavtalet är starkt styrande och han kan ibland inte ens välja vilket försäkringsbolag som han skall välja. Vid frivillig grupplivförsäkring anses gruppmedlemmen som försäkringstagare, vilket enligt Roos inte är en direkt bra lösning med tanke på förfarandet vid avtalets ingående där gruppmedlemmarna är passiva förutom då de lämnar in sin anmälan till gruppföreträdaren som i sin tur vidarebefordrar den till försäkringsbolaget. Roos kan i och för sig förstå de bakomliggande skälen till ett sådant synsätt. Först och främst önskar man antagligen att bedömningen skall likna den som görs vid individuella försäkringar. Dessutom är det endast försäkringstagaren som kan göra förmånstagarförordnande, vilket lämpligen gruppmedlemmen själv gör. Till sist finns det även skattemässig hänsyn. Ersättningen är skattefri om den försäkrade anses vara försäkringstagare. Även vid tjänstegrupplivförsäkringarna anses gruppmedlemmen vara försäkringstagare. I villkoren stadgas dock att det är arbetsgivaren som skall uppfylla vissa skyldigheter som t.ex. premieinbetalning.

I SOU 1986:56¹⁴⁰ diskuteras vem som egentligen skall anses som försäkringstagare. Både vid frivillig och obligatorisk försäkring anses gruppmedlemmen som försäkringstagare. Frågan om när själva försäkringsavtalet skall anses ingått behandlas dock olika.¹⁴¹

3.2.3 Organisationers rätt att sluta obligatorisk gruppförsäkring som binder medlemmar i förhållande till tredje män

Vid den äkta gruppförsäkringen, dvs den renodlade obligatoriska försäkringen är det, som ovan sagts, gruppens företrädare som helt sköter förhandlingarna. Medlemmarna tillfrågas inte och de har heller ingen möjlighet att påverka avtalet. Är föreningen verkligen behörig att sluta detta avtal som är bindande för medlemmarna? Huvudregeln är att föreningar, ekonomiska och ideella, inte kan binda medlemmar genom sina avtal. 26§ MBL utgör härvid ett undantag då den stadgar att kollektivavtal som har slutits mellan en arbetsgivare och en arbetstagarorganisation även binder medlemmarna i organisationen. Denna paragraf är inte tillämplig på gruppförsäkringar mellan organisationer och försäkringsbolag av den enkla anledningen att försäkringsbolaget inte är arbetsgivare för medlemmarna i organisationen. Enligt Christensen finns det heller ingen anledning att utvidga paragrafens tillämpning till att även omfatta kollektiva avtal¹⁴². Förutom detta undantag så kan kollektiva förhandlingsuppgörelser på hyresrättens område nämnas. Här har accepterats att tredje man binds genom det kollektiva avtalet. Härutöver finns inga andra situationer då en organisation kan binda medlemmar i förhållande till tredje man utan att han på något sätt har medverkat vid avtalslutet. Det återstår då endast att se om

¹⁴⁰SOU 1986:56 Personförsäkringslag, s. 415ff

¹⁴¹Se nedan

¹⁴²Christensen uttalar sig i ”Negativ avtalsbindning vid gruppförsäkring som beslutats av facklig organisation”, stencil.

det finns några konstruerade lösningar att tillgå.

En första möjlighet är att se det som att föreningen har *fullmakt* att sluta avtal med försäkringsbolaget. Den fullmakt som ligger närmast till hands är ställningsfullmakten, 10§ 2 st avtalslagen.

”Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest i följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränsen för denna behörighet.”

Christensen utvärderar denna möjlighet men menar att den inte är lämplig att använda¹⁴³. Syftet med fullmaksregeln är att skydda tredje män mot icke önskade avtal i en situation då företrädaren framstår som behörig, inte för att göra det möjligt för organisationer att teckna obligatoriska grupp-försäkringar. Det finns inte heller någon praxis som tyder på att ställningsfullmakten skulle ha använt på sådant sätt. Bladini anser inte heller att fullmaksresonemanget är hållbart och hänvisar till avtalsslutandet vid grupp-försäkringar, som inte alls stämmer med det avtalsslutande som används med hjälp av fullmakt. Avtal genom fullmakt träffas i huvudmannens namn medan grupp-försäkringsavtalen träffas i grupp-företrädarens namn¹⁴⁴. Alternativt skull det kunna tänkas att man kan applicera ett resonemang om *uppdragsfullmakt*. För att det skall kunna vara en uppdragsfullmakt så krävs dock att det går att spåra någon slags viljeförklaring från varje medlem, vilket inte är realistiskt i grupp-försäkringssituationen. I anslutning till detta resonemang måste *godkännande i efterhand* nämnas. Även detta är ett slags fullmaks-resonemang. Grupp-företrädaren är egentligen inte behörig att sluta avtal men genom godkännandet når avtalet full verkan.

Om organisationens *stadgar* innehåller regler som ger organisationen behörighet att sluta försäkringsavtal i medlemmarnas namn är frågan löst. Redan genom medlemskapet måste medlemmen finna sig i att organisationen kan teckna försäkringar för honom. Enligt Bladini finns det inga stadgar i Sverige med sådant innehåll¹⁴⁵.

Därutöver har Christensen en teori om att det interna förhållandet mellan föreningen och dess medlemmar kan tvinga medlemmar att agera som föreningen önskar. Det räcker dock inte att säga att medlemmar måste följa föreningens beslut, därutöver måste finnas bestämmelser i stadgarna att hänvisa till. Christensens slutsats är att organisationer inte har någon behörighet att binda medlemmarna vid ett grupp-försäkringsavtal utan att ha fått en särskild fullmakt att göra så. Det är, enligt henne, inte heller möjligt att tvinga medlemmarna att själva teckna en försäkring¹⁴⁶.

¹⁴³”Negativ avtalsbindning vid grupp-försäkring som beslutats av facklig organisation.”

¹⁴⁴Bladini, s. 299f

¹⁴⁵Bladini, s. 300

¹⁴⁶Negativ avtalsbindning vid grupp-försäkring som har beslutats av facklig organisation, stencil

Om ovanstående resonemang har uteslutits så återstår endast föreningsrättsliga regler. Det hela blir alltså ett cirkelresonemang där vi oundvikligen hamnar tillbaka i föreningsrätten. Därmed blir problemet liksom i avsnitt 3.1 att avgöra vilka regler som gäller för ideella föreningar. Detta räcker inte, utan dessa regler skall dessutom ha stöd i föreningens stadgar.¹⁴⁷ Här blir föreningens ändamål som det anges i stadgarna av största betydelse. Som har framkommit i avsnitt 3.1 tycks föreningens ändamål omfattas av mer än den uttryckliga ordalydelsen och därmed kan det finnas en rätt för föreningen att teckna försäkring för sina medlemmar. Christensen konstaterar en skillnad mellan de försäkringar som organisationen tecknar för medlemmarna och de situationer då en förening binder sina medlemmar i förhållande till försäkringsbolaget. Organisationsförsäkringar, som Christensen kallar det förstnämnda, ligger inom en facklig förenings ändamål och de kan föreningar teckna. Avtalsbindning i andra situationen är däremot mera tveksam, det måste finnas någon fullmakt eller liknande att hänvisa till. Med hänvisning till att organisationsförsäkringar ligger inom fackliga förenings ändamål så borde negativ avtalsbindning i form av anslutning med reservationsrätt tillåtas.¹⁴⁸

3.2.4 Negativ avtalsbindning

Negativ avtalsbindning är aktuell dels p.g.a. ovanstående resonemang, dels då flertalet av de obligatoriska försäkringarna har övergått till att bli försäkringar med reservationsrätt. Av tradition accepteras inte negativ avtalsbindning i svensk rätt. Anledningen är främst av konsument-skyddshänsyn. Det finns två olika slags anslutning med reservationsrätt. Dels sådan grupp-försäkring där gruppmedlemmarna i formell mening blir försäkringstagare, dels sådan där medlemmarna blir att anse som försäkrade. Skillnaden är att i andra fallet så kommer reservationserbjudandet från grupp-företrädaren, det är också till honom som reservationen skickas. Det uppkommer då inget avtalsförhållande mellan försäkringsbolaget och gruppmedlemmen. Vänder reservationen sig till försäkringsbolaget så är det däremot fråga om avtalsförhållande mellan försäkringsbolaget och gruppmedlemmen. Frågan vad som är negativ avtalsbindning är inte helt enkel. Följande exempel illustrerar detta. Ett försäkringsavtal sluts mellan företrädaren för en grupp och försäkringsbolaget. Villkoren säger t.ex. att gruppmedlemmen blir försäkringstagare om han inte inom viss förbestämd tid reservera sig mot försäkringen, även om själva avtalet har slutits mellan grupp-företrädaren och försäkringsgivaren. Det är alltså genom *passiviteten* att inte besvara anbudet om anslutning till försäkringen som utgör grunden till negativ avtalsbindning. Den innebär att gruppmedlemmen blir avtalspart med de rättigheter som det medför.¹⁴⁹ Reservationsrätten skall dock inte sammanblandas med rätten att stå utanför försäkringen. Om det finns en möjlighet att stå utanför försäkringen och en medlem utnyttjar detta så är det

¹⁴⁷Bladini, s. 300

¹⁴⁸Negativ avtalsbindning vid grupp-försäkring som beslutats av facklig organisation.

¹⁴⁹SOU 1998:7, s. 37

inte talan om negativ avtalsbindning.

Av intresse för detta arbete är en studie av Christensen som hon utförde på uppdrag av Konsumentverket¹⁵⁰. Syftet med studien var att se om begreppet negativ avtalsbindning är civilrättsligt hållbar samt vilka krav på t.ex. information som kan ställas på den. Frågan behandlades ur avtalsrättslig och föreningsrättslig synvinkel.

Christensen reder ut begreppen kring negativ avtalsbindning. Negativ avtalsbindning blir inte aktuell i varje fall av grupp försäkring. Grupp försäkringar delas som tidigare sagts in i äkta och oäkta försäkringar. Den äkta grupp försäkringen karakteriseras av att det är grupp företrädaren som ensam ansvarar för att premierna betalas in till försäkringsbolaget. Även om det kan finnas förpliktelser i förhållandet mellan gruppmedlemmarna och den organisation som företräder dem, alternativt arbetsgivaren. Det finns dock inga förpliktelser för medlemmarna gentemot försäkringsbolaget. Det kan aldrig bli tal om negativ avtalsbindning i den situationen eftersom medlemmarna inte blir bundna i förhållande till försäkringsbolaget. Äkta grupp försäkringar kan delas in i två grupper. Dels tjänstegrupp försäkringar där arbetsgivaren betalar försäkringspremien, dels försäkringar som föreningar tecknar för sina medlemmar och där föreningen ansvarar för premiebetalningen¹⁵¹. Det är inte vid denna typ av försäkring tal om negativ avtalsbindning. Däremot uppkommer istället frågan om föreningen har handlat inom ramen för det ändamål som föreningens stadgar innehåller. Vid oäkta grupp försäkringar är medlemmarna själva förpliktade att betala sina premier. Frågan är då huruvida det i denna situation är möjligt för t.ex. en organisation att förplikta medlemmarna i förhållande till försäkringsbolaget. Om det är möjligt så kan man inte längre tala om negativ avtalsbindning. Christensen skriver: ”*Om den fackliga organisationen har makt att utan samtycke alls från de enskilda medlemmarna binda dem till försäkringsavtalet, så har organisationen naturligtvis a fortiori makt att binda dem genom det ”tysta samtycke”, som ligger i konstruktionen negativ avtalsbindning.*”¹⁵²

Försäkringsbolaget Folksam är av den uppfattningen att organisationen har den rätten. När en organisation tillåter reservation så är det endast att ses som ett tecken på att organisationen inte har utnyttjat hela sin behörighet. Avtal är vanligtvis ett resultat av ett anbud-acceptförfarande och endast i undantagsfall kan en mottagare bli bunden p.g.a. att han inte har svarat på anbudet(negativ avtalsbindning). Syftet är givetvis att skydda t.ex. konsumenter, men även andra, från att bli bunden vid oönskade avtal. Det är då rimligt att kräva att parten aktivt accepterar att bli bunden av avtalet för att avtal anses skall ha kommit till stånd. Från denna huvudregel finns undantag. Först och främst bör 8§ avtalslagen nämnas.

”Har den, som avgivit anbud, förklarat sig icke påfordra uttryckligt svar

¹⁵⁰Negativ avtalsbindning vid grupp försäkring som beslutats av facklig organisation.

¹⁵¹I varje fall vid obligatorisk anslutning.

¹⁵²Negativ avtalsbindning vid grupp försäkring som beslutats av facklig organisation.

därå, eller utvisa omständigheterna, att han ej förväntar sådant, vare anbudstagaren ändock pliktig att på förfrågan giva besked, om han vill antaga anbudet; underlåter han det, anses anbudet förfallet. Angående vissa fall, då underlåtenhet att avböja anbud anses såsom antagande, är särskilt stadgat.”

Vad som är *särskilt stadgat* innebär inte att det finns vissa lagstadgade fall utan skall enligt Christensen lämna rum för bundenhet genom passivitet även i andra situationer. Att näringsidkare har haft tidigare avtal är ett faktum som parterna bör beakta. Det kan då finnas skäl till att tro att en part som inte svarar på ett anbud önskar att det tidigare avtalet skall fortsätta gälla. Givetvis är det ingen självklarhet men det finns ibland fog för att mottagaren skall bli bunden. Vi talar här om näringsidkare och eftersom gruppforsäkringstagarna inte är näringsidkare så är det undantaget inte tillämpligt. Vad som framförallt är intressant för denna uppsats är nyanslutning av personer till en gruppforsäkring, inte vidareforsäkring. Därmed är eventuella liknelser med tidigare affärsförbindelser av mindre intresse. Christensen konstaterar sammanfattningsvis att nuvarande regler talar mot att en användning av negativ avtalsbindning skulle tolereras. ”*Emellertid står det den rättstillämpande myndigheten fritt att utveckla nya undantag från huvudprincipen.*” Därefter undersöks huruvida det finns några omständigheter som talar för att negativ avtalsbindning skall tillåtas i detta fall. Mot ett accepterande av negativ avtalsbindning kan argumenteras att det skulle styra konsumentens val av försäkring i alltför hög grad. Argument för är enligt Christensen att den fackliga organisationen har fattat beslut om ”anslutning med reservationsrätt” samt att det är fråga om gruppforsäkringar. Christensen är alltså positivt inställd till att använda negativ avtalsbindning i gruppforsäkringssituationer.

Negativ avtalsbindning används inte endast i det inledande skedet av tecknandet av försäkringen utan även vid ändring och komplettering av redan gällande gruppforsäkring. Dessutom tillämpas det då nya försäkringstagare ansluts till en redan existerande försäkring, t.ex. nya fackföreningsmedlemmar.¹⁵³

I DS 1993:39 vill inte utredningen ta ställning till negativ avtalsbindning då de anser att det var en central avtalsrättslig fråga som inte borde regleras genom en särbestämmelse för en viss försäkringstyp. Det föreslås att reservationsanslutning inte skall tillåtas.

3.2.5 När anses försäkringsavtalet vara ingånget?

Det finns olika sätt att ansluta sig till en försäkring

1. Gruppmedlemmen ansöker själv aktivt att få omfattas av grupp-försäkringen.

¹⁵³Ovanstående stycken bygger på Christensen, Negativ avtalsbindning vid gruppforsäkring som beslutats av facklig organisation.

2. En försäkringstagare tecknar en försäkring där en gruppmedlem ansluts automatiskt men där det finns en möjlighet för medlemmen att reservera sig.
3. Likadant som under punkt två men det finns ingen möjlighet att reservera sig.¹⁵⁴

Frågan är när avtal om försäkring skall anses vara ingånget. Vid frivillig försäkring anses avtalet inte ingånget genom gruppavtalet, utan genom det individuella avtal som ingås mellan gruppmedlemmen och försäkringsbolaget. Gruppavtalet har betydelse för det individuella avtalet men är inte avgörande. Ett skäl är att det inte alltid finns behörighet för t.ex. gruppföreträdaren att sluta avtal, denne kan då heller inte räknas som försäkringstagare. Vid obligatorisk försäkring ser situationen annorlunda ut eftersom gruppmedlemmen inte överhuvudtaget är delaktig i avtalsslutandet. Även om det framstår som lämpligast att anse gruppföreträdaren som försäkringstagare och medlemmen endast som försäkrad så låter man medlemmen vara försäkringstagare. Skälen är att man vill införa enhetliga regler för individuella och obligatoriska försäkringar. Gruppmedlemmar betraktas även som försäkringstagare i försäkringsvillkoren. Dock skiljer sig förhållande vid anslutning till obligatoriska försäkringar markant från frivilliga försäkringar. Därför anser man själva avtalet slutet redan genom gruppavtalet. Något individuellt avtal är det ju aldrig tal om.¹⁵⁵

3.2.6 Samanfattning av de avtalsrättsliga reglernas betydelse för föreningars behörighet att sluta bindande avtal för sina medlemmar.

Huvudregeln är som sagt att det inte är tillåtet för två parter avtala så att en tredje part bli bunden med olika förpliktelser som följd. Detta gäller även för gruppförsäkringssituationer. För att rättfärdiga en sådan bindning krävs att olika konstruerade lösningar används. Ovan har nämnts *fullmakts-resonemang*, men för att de skall bli tillämpliga så krävs att fullmakten används på ett annorlunda sätt jämfört med hur vi vanligtvis använder den. Att göra undantag endast för att ge avtalsbindningen vid gruppförsäkringar legitimitet anser jag vara fel. Det måste dock understrykas att obligatoriska försäkringar tecknade helt till tredje mans fördel är fullt tillåtna under förutsättning att försäkringen inte medför några förpliktelser för den försäkrade i form av tex premiebetalning.

Att medlemmar skulle kunna tvingas att ge något samtycke som legitimerar tecknandet framstår för mig som högst osannolikt. Det står i strid med de traditioner som finns inom fackliga föreningar i Sverige.

Då återstår endast föreningens stadga. Dess innehåll kan ge behörighet för föreningen att binda sina medlemmar. Detta tycks dock inte vara någon utväg som föreningar använder. Detta tycker jag borde vara den bästa

¹⁵⁴Bladini, s. 294

¹⁵⁵SOU 1986:56, s. 415ff, DS 1993:39, s. 190

lösningen för föreningar då de vill undvika diskussioner.

Negativ avtalsbindning anser jag bör undvikas i grupp försäkringssituationer. Principen har ingen tradition i Sverige. Anledningen är att konsumenterna skall skyddas. För mig framstår grupp försäkringsmedlemmar lika skyddsvärda som konsumenter i övrigt. Att det ofta är kunniga föreningar som avtalar fram försäkringarna är oväsentligt. Det behöver inte alltid vara så. Att undvika att införa skyddsregler för att det *oftast* inte är nödvändigt framstår för mig som mycket långsökt.

4. Ny lagstiftning i antågande

För tillfället finns ingen specifik lagreglering rörande kollektiva försäkringar. Det finns därmed vissa frågetecken kring hur de kollektiva försäkringarna skall behandlas. Fram tills nu har de kollektiva försäkringarna fått utvecklas självständigt men samtidigt antagligen påverkade av befintliga regler för individuella försäkringar. Per Stenberg på Länsförsäkringsbolagens AB menar att det faktiskt har gått häpnadsväckande bra utan en anpassad lagstiftning¹⁵⁶. Deras inställning är kanske förstäelig eftersom försäkringsgivarna inte behöver följa konsumentförsäkringslagens regler och får en frihet då de skall utforma försäkringsvillkoren. I konsumentförsäkringslagens 1§ stadgas: ”*Lagen tillämpas inte på försäkringar som grundas på kollektivavtal eller som grundas på gruppavtal och handhas av företrädare för gruppen.*” I stort kan dock sägas att konsumentförsäkringslagen följs av de försäkringsbolag som meddelar gruppörsäkringar, åtminstone vad gäller gruppörsäkringar.

Frågan om kollektiva försäkringslösningar har varit och är en politiskt stridig fråga¹⁵⁷. Borgerliga riksdagsledamöter har hela tiden generellt varit motståndare till kollektiva försäkringslösningar. Åtminstone om anslutningssättet är obligatoriskt. Framförallt rör motståndet kollektiva försäkringar på saksidan. På personsidan tycks kollektiva försäkringar blivit mera allmänt accepterade. Socialdemokratiska ledamöter har däremot överlag varit positivt inställda till kollektiva sakförsäkringar. Ett stort antal motioner har väckts från båda sidor i denna fråga. De borgerliga motionerna har syftat till att förbjuda kollektiva sakförsäkringar medan de socialdemokratiska motionerna har syftat till att bana väg för sådana försäkringar¹⁵⁸. Kanske kan detta ses som en del av den diskussion som finns mellan de politiska blocken huruvida de ideella föreningarna skall bli föremål för en lagreglering.¹⁵⁹ Bakom båda diskussionerna ligger ideologiska resonemang som är djupt rotade i vardera partis politiska historia. Lite förenklat kan det sägas att ideella föreningar som t.ex. fackföreningar alltid har haft stöd i det socialdemokratiska partiet. Eftersom fackföreningar inte har velat bli föremål för någon lagreglering så har den socialdemokratiska dominansen under 1900-talet kunnat hindra en sådan reglering. Den borgerliga sidan föredrar individuella lösningar framför kollektiva. Fackföreningar och kollektiva försäkringar i synnerhet har följaktligen inte förordats av de borgerliga partierna. Skall de finnas så skall de dock vara underkastade en lagstiftning.

Under 80- och 90-talen har ett antal olika betänkande lagts fram som berör försäkringar. Försäkringsverksamhetskommittén lade fram betänkandet

¹⁵⁶Telefonintervju 980505

¹⁵⁷ Försäkringstidningen 11/93

¹⁵⁸Bladini, s. 72

¹⁵⁹Att de ideella föreningarna är oreglerade är en sanning med modifikation, se ovan i kap. 3 rörande deras skyldigheter att följa vissa regler och principer.

”Gruppförsäkring”¹⁶⁰ som följdes strax efter av ”Soliditet och skälighet i försäkringsverksamhet”¹⁶¹. En annan kommitté vid namn Försäkringsrättskommittén lade fram förslag till ny försäkringslagstiftning i ”Personförsäkringslag”¹⁶² samt ”Skadeförsäkringslag”¹⁶³. ”Ny försäkringsavtalslag”¹⁶⁴ är en sammanfattning och vidarebearbetning av de två sistnämnda. Försäkringsutredningen tillsattes 1990 och har resulterat i slutbetänkandet ”Försäkringsrörelse i förändring 3”¹⁶⁵. Slutbetänkandet håller såvitt jag vet fortfarande på att behandlas. Sist ut i raden av betänkanden är ”Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar”¹⁶⁶ som har utarbetats av Kollektivförsäkringsutredningen.

Nedan följer en presentation av utredningarna och deras resultat. Fokus kommer att finnas på de delar som behandlar gruppförsäkringar, framförallt på de argument som har använts för eller mot olika gruppförsäkringslösningar.

4.1 SOU 1985:34 Gruppförsäkring¹⁶⁷

SOU 1985:34 är ett resultat av försäkringsverksamhetskommitténs arbete. Dess resultat presenterades under sommaren 1985. Direktiven för kommittén var att *”avgöra vilka konsekvenser särlösningar och utbrytningar av vissa enskilda eller mindre grupper kan ha för det stora försäkringskollektivet”*. Kommittén skulle också utvärdera bolagens anskaffningsverksamhet samt behandla andra frågor som rör gruppförsäkringen. Då det fanns behov av att få ett snabbt besked huruvida gruppskadeförsäkringar skulle tillåtas, bröts behandlingen kring gruppskadeförsäkringen ut från den övriga utredningen och presenterades separat. Diskussionen kring gruppskadeförsäkringens existensberättigande var under mitten av 80-talet högaktuell. Under utredningen hade kommittén att jämföra gruppskadeförsäkringen med grupppersonförsäkringar som varit etablerade sedan länge. Kommittén fann i princip inget att anmärka på grupppersonförsäkringarna och menade att det fanns förutsättningar att även gruppskadeförsäkringar skulle kunna få en gynnsam utveckling. I stort ställde sig alltså kommittén positiv till gruppskadeförsäkringen. Det fanns dock vissa aspekter hos gruppskadeförsäkringarna som var problematiska. Framförallt var det risken för dubbelförsäkring som oroade.

Kommittén behandlade frågan om vilka slags anslutningsformer till kollektiva sakförsäkringar som skulle tillåtas. En majoritet ville att obligatorisk anslutning till gruppskadeförsäkring skulle förbjudas. Reservationsanslutning, d.v.s. automatisk anslutning för hela gruppen såvida

¹⁶⁰SOU 1985:34

¹⁶¹SOU 1986:8

¹⁶²SOU 1986:56

¹⁶³SOU 1989:88

¹⁶⁴DS 1993:39

¹⁶⁵SOU 1995:87

¹⁶⁶SOU 1995:87

¹⁶⁷Hela avsnittet 4.1 bygger på SOU 1985:34, s.11-16, 118-138

de enskilda medlemmarna inte har reserverat sig mot att omfattas av avtalet, ville däremot en majoritet tillåta. Det fanns alltså ingen enighet kring något av alternativen. Några ledamöter ville endast tillåta frivillig anslutning, d.v.s. anslutning där den enskilde medlemmen genom positiv handling anmäler att han önskar omfattas av avtalet.

Individuell anslutning var inte kontroversiell men det fanns även aspekter av den som uppmärksammades. Om det i framtiden skulle bli mycket vanligt med gruppförsäkringar så ansåg kommittén att det fanns en risk för att riskutjämnningen inte skulle bli tillfredsställande. Personer som stod utanför gruppskadeförsäkringskollektivet riskerade eventuellt att få dyrare försäkringar, åtminstone om gruppskadeförsäkringskollektivet blev stort. En negativ aspekt är att medlemmen väljer gruppförsäkring istället för en individuell försäkring och därmed omfattas han inte av konsumentförsäkringslagens skyddande regler. En annan aspekt är att personer som av någon anledning inte har tecknat någon helt individuell försäkring troligtvis inte kommer att teckna någon gruppförsäkring heller, eftersom det krävs initiativ från hans sida.

Majoriteten förkastade obligatorisk anslutning även om de ansåg att det fanns fördelar att vinna genom att fler personer omfattas av försäkringskydd, vilket gagnar hela samhället. Den låga premien sågs också som en fördel. Skälet till att denna anslutningsform inte föredrogs var att valfriheten inskränks på ett inte tillfredsställande sätt. Valfriheten att kunna utträda inskränks både i den situation då han inledningsvis önskar stå utanför försäkringen samt då han senare önskar utträda ur försäkringen p.g.a. missnöje med försäkringen eller försäkringsbolaget. Konsumentförsäkringslagen ger en rätt för försäkringstagaren att utträda ur försäkringen men eftersom den lagen inte är tillämplig på gruppförsäkringar så behöver försäkringsvillkoren inte innehålla några sådana bestämmelser. Medlemmen kan inte utnyttja helkundsfordelar som han annars hade haft i ett annat försäkringsbolag om han haft kvar sin hemförsäkring där.

Kommittén befarade att konsekvenserna av obligatorisk anslutning kunde bli svåra att överblicka om många plötsligt omfattades av en obligatorisk hemförsäkring. Det fanns även vissa tecken som pekade på att dessa försäkringar skulle knytas till ett visst försäkringsbolag och detta stred mot en sund utveckling av försäkringsväsendet där minskad koncentration på försäkringsmarknaden eftersträvades. Risken för dubbelförsäkring är en av aspekterna som kommittén tog upp som ett problem. Antingen kan gruppmedlemmen själv ha en tidigare tecknad individuell försäkring eller kan han omfattas av försäkringsskydd som medförsäkrad till t.ex. en make. Eftersom den nya försäkringen blir i princip utan värde för gruppmedlemmen uppstår problem. Detta problem ansåg man endast delvis kunde lösas genom att den försäkrade erbjuds andra fördelar av försäkringsbolaget som kompensation för olägenheten¹⁶⁸.

¹⁶⁸T. ex. sänkt självrisk eller ett allriskskydd utan extra kostnad.

Anslutning med reservationsrätt ansåg kommittén skulle tillåtas även om det fanns negativa aspekter att notera. Dock menade man att det fanns möjlighet för medlemmar att tacka nej till försäkringen för att eventuellt söka sig till ett nytt försäkringsbolag med en ökad konkurrens bland försäkringsbolagen som följd. För att anslutning med reservationsrätt skulle tillåtas måste dock höga krav på information om försäkringsvillkoren till gruppmedlemmarna krävas. Försäkringsinspektionen föreslogs få till uppgift att övervaka att det finns reservationsbestämmelser i försäkringsavtalen. Det föreslogs inga tidsfrister eller formkrav för reservationsrättens utnyttjande men skulle kunna riktas mot antingen försäkringsbolaget eller gruppen.

Kommittén undersökte även om gruppsskadeförsäkringen var förenlig med *skälighetsprincipen* och *sundhetsprincipen*. Vad gäller *skälighetsprincipen* är det främst premiens storlek men även andra försäkringsvillkor som undersöks. 19 kap. 5§ i försäkringsrörelselagen stadgar att premiens storlek skall vara skäligen avvägd med hänsyn till den risk som försäkringen är avsedd att täcka i kombination med försäkringsbolagets driftkostnader för försäkringen i fråga, samt andra omständigheter. Höga risker skall alltså ge höga premier och omvänt. I fråga om gruppsskadeförsäkringar används samma premier för alla gruppmedlemmar, oavsett risk. Kritiska röster har menat att detta strider mot skälighetsprincipen. Kommittén menade att vid oäkta gruppörsäkringar¹⁶⁹ kan det finnas skäl till att enhetliga premier används. Grupperna kan t.ex. vara så enhetligt sammansatta att det inte finns några större riskskillnader. Om premien för gruppörsäkringen visar sig vara högre än en motsvarande försäkring i ett annat försäkringsbolag kan medlemmar alltid säga upp gruppörsäkringen till förmån för en försäkring i ett annat bolag. Det hänvisas också till grupplivförsäkringar där enhetspremier har använts under en längre tid utan att någon avgörande kritik har framförts.

Vid äkta gruppörsäkringar¹⁷⁰ blir bedömningen en annan. Eftersom det är gruppens företrädare som betalar in gruppmedlemmarnas premier till försäkringsbolaget samt att dessa premier kan finansieras genom medlemsavgifter, fonder eller särskilda försäkringsavgifter inbakade i medlemsavgiften, så menar kommittén att en skälighetsbedömning inte är möjlig utifrån lagens regler¹⁷¹. Kommittén undersökte också huruvida det är skäligen att en gruppmedlem på ett eller annat sätt slutligen kan få bära kostnaden av att gruppen gemensamt tecknar avtal om försäkring med ett försäkringsbolag. Kommittén menar dock att skälighetsprincipen riktar sig mot försäkringsbolagen och att det därmed är svårt att tillämpa principen på en sammanslutning och dess val av finansiering. Försäkringsbolaget har säkert inga möjligheter att påverka en sammanslutning till att de skall ta ut olika mycket i medlemsavgift från olika medlemmar. Avseende andra villkor i gruppörsäkringsavtalet, menar kommittén att de bör i samma

¹⁶⁹Ramavtal om försäkring träffas med ett försäkringsbolag. Gruppmedlemmarna kan sedan individuellt träffa avtal med försäkringsbolaget med det innehåll som ramavtalet ger.

¹⁷⁰Försäkringsavtal tecknas mellan försäkringsbolaget och gruppens företrädare, gruppmedlemmen ses i princip inte som avtalspart.

¹⁷¹Försäkringsrörelselagen 19 kap. 5§

utsträckning som villkoren för individuell försäkring, följa konsumentskyddslagens regler.¹⁷²

Sundhetsprincipen finns reglerad bl.a. i 19 kap. 1§ i försäkringsrörelselagen och omfattar bl.a. skälighetsprincipen. Den innebär att Finansinspektionen skall arbeta för en sund utveckling av försäkringsväsendet. Den exakta innebörden av principen är inte definierad utan skall kunna förändras i takt med utvecklingen. I sundhetsprincipen ingår dock att göra jämförelser mellan gruppförsäkrade och individuellt försäkrade samt att undersöka personer som inte har någon möjlighet att teckna en gruppförsäkring och deras möjligheter att kunna teckna försäkring till ett bra pris även om många andra tecknar gruppförsäkringar. Kommittén fann att det inte fanns några skäl att undersöka skäligheten i de kostnader och villkor som gruppmedlemmar är underkastade.

Det är upp till försäkringsbolagen och de olika sammanslutningarna att avgöra vilket anslutningssätt som skall tillåtas. Kommittén valde att inte lägga fram några förslag på lagreglering¹⁷³ i denna fråga med hänvisning till att man inte önskade lägga fram förslag på reglering som inte framstår som direkt nödvändig.

Kommittén fann inga skäl att föreslå regler som tvingar fram olika avgifter för olika medlemmar¹⁷⁴. Skälighetsprincipen innefattar inte detta. Frågan om nedsättning av medlemsavgiften för medlemmar som valt att stå utanför försäkringen låter kommitté organisationen avgöra. Det förutsätts att medlemmar skall, om möjligt, slippa höjda medlemsavgifter. Kommittén föreslog ändringar i försäkringsrörelselagen¹⁷⁵ och lag om rätt för utländska försäkringsföretag att driva försäkringsrörelse i Sverige, att dessa skulle innehålla bestämmelser om rätt för gruppmedlemmar att få stå utanför en gruppförsäkring.

4.2 SOU 1986:56 Personförsäkring

SOU 1986:56 grundar sig på direktiv från 1974. Försäkringsrättskommittén har därefter lagt fram förslag till konsument-försäkringslag¹⁷⁶, som i sin tur låg till grund för konsumentförsäkringslagen¹⁷⁷. 1986 presenterade kommittén förslag till personförsäkringslag¹⁷⁸ och 1989 förslag till skadeförsäkringslag¹⁷⁹. Arbetet med de båda lagförslagen utarbetades delvis parallellt och avsikten var att de skulle komplettera varandra. I direktiven

¹⁷²Försäkringsrörelselagen 19 kap.6§ ger Finansinspektionen rätt att undersöka att villkoren är skäligena.

¹⁷³Förutom förordandet av förbud mot obligatorisk anslutning.

¹⁷⁴Individuella försäkringars premier är däremot anpassade till risken för skada för just den individen.

¹⁷⁵SFS 1982:713

¹⁷⁶SOU 1977:84

¹⁷⁷SFS 1980:38

¹⁷⁸SOU 1986:56

¹⁷⁹SOU 1989:88, se nedan

konstaterades att försäkringsavtalslagens regler är skrivna med tanke på individuella försäkringar och att reglerna inte är lämpade för att användas på kollektiva försäkringar¹⁸⁰. Eftersom kollektiva försäkringar har blivit allt vanligare så fick utredningen i uppdrag att bl. a. överväga de problem som är förknippade med kollektiva försäkringar och därutöver undersöka om det finns behov av ytterligare lagstiftning på försäkringsområdet som specifikt reglerar gruppförsäkringar. Lagförslaget syftar generellt till att skapa ett bättre konsumentskydd för försäkringstagarna, således även för gruppförsäkringstagare. Även om gruppmedlemmar oftast är företrädare av representanter som har kunskap och förmåga att ta tillvara på medlemmarnas intresse så ansåg utredningen att ny lagstiftning var önskvärd. Försäkringsavtalslagen ansåg man inte skydda försäkringstagarna i tillräcklig utsträckning, särskilt inte i de situationer då den är tillämplig på privatpersoner. Lagreglerna i FAL¹⁸¹ ansågs vara i behov av modernisering för att bättre stämma överens med dagens behov på försäkringsmarknaden. Även internationalisering och anpassning till EU krävde uppmärksamhet.¹⁸²

Både frivillig och obligatorisk anslutning föreslås bli reglerade i den nya lagen. Däremot undersöks inte den enskilde gruppmedlemmens förhållande till den som har tecknat försäkringen då detta hör till associationsrättens sfär och ingår således inte i utredningens uppdrag. Reglerna för individuell personförsäkring föreslås bli tvingande till försäkringstagarens förmån. Även gruppmedlemmar borde få detta skydd. Reglerna för frivilliga och obligatoriska försäkringar borde också få en utformning som liknar varandra. Även om medlemmen företräds av någon som ofta har erfarenhet av försäkringar så finns det inga garantier för att så alltid är fallet. Gruppmedlemmen har också svårt för att själv påverka villkoren i försäkringen och är beroende av gruppföreträdarens stöd. Regler som föreslås är t.ex. att tillräcklig information lämnas till gruppmedlemmar innan gruppavtal ingås så att medlemmarna kan sätta sig in i om det finns behov av försäkringsskyddet samt vilka rättigheter och skyldigheter som finns¹⁸³. Vid obligatorisk försäkring går informationen naturligen via gruppens företrädare eftersom försäkringsbolaget inte alltid vet vilka som är försäkringstagare.

Det är av största vikt för gruppmedlemmen från vilken tidpunkt som skall anses startpunkten för försäkringsbolagets ansvar. För obligatoriska gruppförsäkringar gäller dagen då gruppavtalet slöts eller den dag då gruppmedlemmen inträdde i gruppen om den tidpunkten låg senare i tiden, förutsatt att inte något annat har avtalats¹⁸⁴. Medförsäkrade ansluts vid samma tillfälle. Om gruppförsäkringen är frivillig kan gruppmedlemmen när som helst säga upp försäkringen för sin och den medförsäkrades del. Vid obligatorisk försäkring föreslås dock inte någon sådan uppsägnings-

¹⁸⁰SOU 1986:56, s. 106f med hänvisning till statsrådsprotokollet den 5 april 1974.

¹⁸¹Försäkringsavtalslagen SFS 1927:77

¹⁸²Stycket bygger på SOU 1986:56, s.21ff, Bengtsson, Försäkringsrätt, s. 17ff

¹⁸³9:4-5

¹⁸⁴9:6

rätt¹⁸⁵. Regler för efterskydd föreslås, liksom möjlighet till fortsättningsförsäkring. Gruppmedlemmar kan lika lite som individuella försäkringsstagare förvänta sig att få försäkringsersättning om han inte har uppfyllt sina förpliktelser som tex upplysningsplikt. Han får inte heller ha framkallat skadan uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet. Är det gruppens företrädare som har givit felaktig information så kan dock inte försäkringsbolaget åberopa det gentemot den försäkrade¹⁸⁶. Premien betalas vid obligatorisk försäkring i princip uteslutande av arbetsgivare eller gruppföreträdare. Om dessa missköter sitt uppdrag skall försäkringsbolaget om de önskar säga upp försäkringen meddela de försäkrade om att försäkringen inte har betalats. Det finns då en rätt för de försäkrade till en fortsättningsförsäkring, möjlighet till återupplivning av försäkringen under vissa omständigheter. Allt för att gruppmedlemmarna inte skall bli lidande av att premiebetalningarna inte har skötts korrekt¹⁸⁷. De försäkrade skall ha rätt att förfoga över försäkringen genom förmånstagarförordnande. Ett försäkringsbolag kan också införa villkor som säger att de försäkrade inte får överlåta eller pantsätta sin rätt enligt försäkringen¹⁸⁸.

4.3 SOU 1989:88 Skadeförsäkringslag¹⁸⁹

Betänkandet var ett förslag till ny lagstiftning som skulle ersätta försäkringsavtalslagens bestämmelser om skadeförsäkring och hela Konsumentförsäkringslagen¹⁹⁰. Nionde kapitlet behandlar gruppförsäkringar och är uppbyggt på samma sätt som motsvarande kapitel i SOU 1986:56. Försäkringen delas in i frivillig försäkring¹⁹¹ och obligatoriska¹⁹². Förslaget innehåller önskemål om att konsumenter med gruppförsäkringar skall omfattas av tvingande regler till konsumenternas skydd¹⁹³. I konsumentförsäkringslagen har denna grupp av konsumenter lämnats utanför. Att en organisation företräder medlemmarna anser kommittén inte utgöra tillräckligt starkt skydd. Kommitténs uppdrag innefattade inte att ge förslag på nya associationsrättsliga regler avseende förhållandet mellan en organisation och dess medlemmar. Kapitlet om grupp-skadeförsäkringar är uppbyggt med hänvisningar till vissa allmänna regler i lagens inledande kapitel som alltså är tillämpliga både för individuella försäkringar och gruppförsäkringar. Det gäller t.ex. lagens tillämpningsområde, tvingande bestämmelser, begränsningar av försäkringsbolagets ansvar som innefattar t.ex. försäkringstagarens upplysningsplikt och räddningsplikt. Därutöver är

¹⁸⁵9:8-13

¹⁸⁶9:14

¹⁸⁷9:15-18

¹⁸⁸9:19

¹⁸⁹ Avsnitt 4.3 bygger på SOU 1989:88, s. 17-21, 26f, 130-136, 361-375

¹⁹⁰ Direktivet för förslag till personförsäkringslag är tillämpligt även för förslaget till skadeförsäkringslag.

¹⁹¹ Gruppmedlemmen ansluts genom sin egen anmälan, alternativt genom att inte avböja försäkringen då den erbjuds.

¹⁹² En medlem i en grupp blir ansluten till en försäkring utan egen aktivitet men blir inte heller personligen betalningsskyldig gentemot försäkringsbolaget.

¹⁹³ 9:1 hänvisar till 3:1

också regler om skadereglering, försäkringsersättning och tredje mans rätt enligt försäkringsavtalet också gemensamt för individuella - och grupp-försäkringar. Nionde kapitlet innehåller för övrigt regler som är specifika för grupp-försäkringssituationer. Det finns bestämmelser kring själva avtalskonstruktionen¹⁹⁴. Vid frivillig försäkring anses avtalet slutet vid hans anmälan och det är han själv som räknas som avtalspart, medan avtal om obligatorisk försäkring anses slutet då gruppens företrädare undertecknar avtalet. Det är också gruppens företrädare som anses som avtalspart. Vid obligatorisk försäkring har medlemmarna inga självständiga förpliktelser. Informationsreglerna är till viss del annorlunda utformade p.g.a. grupp-försäkringens särskilda konstruktion. T.ex. så måste informationen vara tillräcklig för att gruppmedlemmen skall kunna avgöra om han bör ansluta sig till försäkringen eller om det t.ex. finns möjlighet att reservera sig mot försäkringen. Det bör också finnas information om att medlemmen eventuellt riskerar att bli dubbelförsäkrad¹⁹⁵. Bland de andra paragraferna i nionde kapitlet kan nämnas att försäkringsbolagets ansvar inträder vid den tidpunkt som anges i gruppavtalet. Om någon ansluter sig senare så räknas ansvaret från och med dagen efter anslutningen¹⁹⁶.

4.4 DS 1993:39 Ny försäkringsavtalslag¹⁹⁷

Under 1998 förväntas en proposition om en ny försäkringsavtalslag läggas fram. Arbetet med att införa en ny sådan lag har varit aktuellt under en längre tid då konsumentförsäkringslagen¹⁹⁸ och lagen om försäkringsavtal¹⁹⁹ har ansetts vara i behov av en modernisering. Anledningen till att lagstiftningsåtgärderna har dröjt är främst den politiska menings-skiljaktigheten som har funnits inom detta område²⁰⁰. Arbetet har kommit till det läget att det finns en promemoria²⁰¹, utarbetad av en arbetsgrupp inom departementet, som i sin tur bygger på Försäkringsrättskommitténs två betänkande, Personförsäkringslag och Skadeförsäkringslag²⁰². Direktiven till dessa utfärdades redan under 1970-talet. P.g.a. utvecklingen inom försäkringsområdet kunde inte dessa kommittés arbete i sin dåvarande form läggas till grund för en proposition utan vissa justeringar ansågs vara nödvändiga. De förändringar som framförallt hade skett var att EG hade utfärdat ett direktiv för försäkringsområdet samtidigt som nya försäkringsprodukter blivit aktuella. Det förslag som läggs fram i promemorian innehåller att försäkrings-avtalslagen och konsumentförsäkringslagen skall slås samman i en ny försäkringsavtalslag. Lagen föreslås inledas med ett antal kapitel kring skadeförsäkring som följs av ett antal kapitel om personförsäkring. Lagen skall avslutas med

¹⁹⁴9:3

¹⁹⁵9:4

¹⁹⁶9:6

¹⁹⁷ Avsnitt 4.4 bygger på DS 1993:39 s. 7, 188-197

¹⁹⁸SFS 1980:38

¹⁹⁹SFS 1927:77

²⁰⁰Se ovan i inledningen till kapitel 4.

²⁰¹DS 1993:39

²⁰²SOU 1986:56 och 1989:88

gemensamma övergångsbestämmelser. Nyheterna i den nya lagen består främst i att reglerna avseende konsumentförsäkringar blir till största del tvingande och att lagen därmed blir mer konsumentvänlig. Av intresse för den här uppsatsen är kapitel 9 och 18 som behandlar gruppförsäkringar som inte grundar sig på kollektivavtal. I FAL och KFL fanns inga specifika bestämmelser avseende gruppförsäkringar vilket den nya lagen föreslår förändra.

Motiveringen till de nya bestämmelserna kan sammanfattas som följer. Frågan om huruvida en enskild medlem kan bindas till en försäkring som föreningens företrädare har tecknat konstateras vara omstridd. I tidigare lagstiftning (FAL och KFL) har frågan inte varit reglerad däremot har en viss praxis utarbetats. Vanligtvis ger försäkringsbolaget en offert på ett försäkringsförslag till gruppen eller föreningen. Gruppen representeras av en gruppföreträdare. Själva avtalsslutandet kan genomföras på olika sätt. Antingen svarar gruppmedlemmen själv på offerten genom att själv frivilligt anmäla sig till försäkringen. Alternativt ingås försäkringsavtal med alla medlemmar som inte har reserverat sig mot försäkringserbjudandet. Ett annat alternativ är att gruppföreträdaren sluter ett avtal om obligatorisk försäkring som medlemmarna inte har någon möjlighet att reservera sig mot och som medlemmarna automatiskt blir anslutna till. Vid en frivillig försäkring binds gruppmedlemmen vid avtalet då han själv tar initiativet till anslutning medan medlemmen binds vid en obligatorisk försäkring då gruppföreträdaren sluter försäkringsavtal å hela gruppens vägnar.

Ett syfte med det nya förslaget är att gruppmedlemmarna inte skall tvingas få förpliktelser genom avtalet som gruppföreträdaren sluter med försäkringsbolag. Dessutom ville man stärka olika skyddsregler till medlemmarnas fördel. Resultatet blev att förslaget utformades så att gruppmedlemmar inte skall ha några direkta förpliktelser till följd av gruppförsäkringen²⁰³. Detta har i och för sig inte varit fallet tidigare heller. Stärkta skyddsregler menar man är särskilt viktigt avseende gruppsskadeförsäkringarna eftersom dubbla försäkringar inte ger dubbel försäkringsersättning och därmed kan den nya försäkringen framstå som överflödigt för gruppmedlemmen. Vad gäller obligatoriska försäkringar som finansieras genom föreningens medlemsavgift eller liknande så kan det tyckas olyckligt att medlemmarna tvingas betala till aktiviteter som han inte är intresserad av. I promemorian anses det dock att det inte är arbetsgruppens sak att avgöra vad som är rätt eller fel utan att förhållandet mellan medlemmarna och dess förening skall regleras med hjälp av associationsrättsliga regler. Huruvida dessa regler var tillfredsställande utformade ingick ej i kommitténs uppgift att avgöra.

Promemorian framhåller att det är viktigt ur social synvinkel att personer är försäkrade. Vid personskador kan de ekonomiska konsekvenserna bli mycket stora och det kan därför vara av stor betydelse att medlemmar är försäkrade. Det ligger så att säga i deras eget intresse. Eftersom

²⁰³ Gruppmedlemmarna skall t.ex. inte vara personligen betalningsansvariga vid obligatorisk försäkring.

personförsäkringspremierna kan vara höga så kan en gruppförsäkring verka för en utveckling där fler är försäkrade. Detta i kombination med att den ekonomiska ersättningen från försäkringen kan framstå som mycket värdefull i en skadesituation. P.g.a. den betydelse som en sådan försäkring kan få för medlemmen så anses i promemorian att reservationsanslutning skulle kunna accepteras.

Inte heller vid skadeförsäkringar kan man tala om en total anslutning. Yngre människor tenderar att vara sämre försäkrade än äldre. Detta gynnar inte dem själva, dessutom riskerar andra att bli lidande eftersom många hemförsäkringar även har en ansvarsförsäkring. I promemorian anses dock reservationsanslutning inte är lämplig vid gruppskadeförsäkringar eftersom anslutningen till försäkringen i många fall leder till dubbelförsäkring. I dessa situationer är det därför lämpligast att medlemmen själv anmäler sig till försäkringen.

I promemorian diskuteras sedan frågan om förslaget skall innehålla regler om obligatoriska försäkringar. Å ena sidan medför inte försäkringen några förpliktelser för medlemmarna. Å andra sidan kan deras medlemsavgift komma att användas till en försäkring som de inte har någon nytta av. Som skäl *för* en obligatorisk försäkring anges att medlemmarna ofta redan tidigare betalar för aktiviteter som personen inte utnyttjar. Om man vill undvika detta är det lämpligare att se över föreningslagstiftningen än att förbjuda obligatoriska försäkringar. En obligatorisk försäkring har i stället den fördelen att den medför att försäkringsgraden i samhället ökar vilket måste ses som något positivt. Det skulle också motarbeta strävan att avreglera försäkringsverksamheten²⁰⁴. Ett förbud riskerar även att få tekniska problem som följd. Även om man önskade förbjuda obligatoriska gruppförsäkringar så kan man inte ta bort möjligheten att teckna försäkringar till förmån för andra. Obligatoriska försäkringar måste därför tillåtas. Reservationsanslutning skall däremot inte tillåtas för vare sig personförsäkringar eller skadeförsäkringar.

Sammanfattningsvis kan sägas att promemorian finner att det finns ett behov av att reglera gruppförsäkringar i lag. Själva anslutningen till försäkringen bör lämpligen ske genom egen anmälan, framförallt vad gäller grupp-skadeförsäkringar men även för grupppersonförsäkringar. Obligatoriska försäkringar tillåts dock eftersom man anser att dess eventuella nackdelar kan förhindras genom att avtalsrättsliga och associationsrättsliga regler ändras. Detta är en lämpligare lösning än att göra en reglering för just försäkringar. Dessutom finns det objektivt sett inte tillräckliga skäl att hindra olika gruppers försäkringsåtagande när grupperna samtidigt tillåts ha andra åtaganden som inte gagnar alla medlemmar. Det skall dock alltid finnas en möjlighet att säga upp den obligatoriska försäkringen. Reservationsanslutning tillåts inte vare sig för gruppskadeförsäkringar eller grupppersonförsäkringar.

²⁰⁴Det hänvisas till Försäkringsutredningen, Dir. 1990:56.

4.5 SOU 1998:7 Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar

SOU 1998:7 är alltså det senaste resultatet från arbetet som har pågått de senaste femton åren för att skapa lämpliga regler kring gruppförsäkringarna. Direktivet²⁰⁵ som Kollektivförsäkringsutredningen fick var att beskriva de olika slags kollektiva försäkringar som för närvarande fanns på den svenska försäkringsmarknaden. Med utgångspunkt från dessa skulle utredningen ge förslag på eventuella särregleringar för kollektiva försäkringar avseende rörelse- och tillsynsreglering. Utredningen konstaterar att kollektiva försäkringar har särbehandlats i praxis p.g.a. att lagarna inte har varit anpassade till denna typen av försäkringar. Därför menade man att det var det lämpligt att få en lagstiftning som var mera i samklang med verkligheten. De konkreta ändringsförslagen var dock mera inriktade på kollektivavtalade försäkringar istället för ”vanliga” gruppförsäkringar. Betydelsen för detta arbete låg därför mer i den sammanställning av försäkringar som finns tillgängliga på den svenska försäkringsmarknaden.

²⁰⁵Direktiv 1997:57

5. En empirisk undersökning av obligatoriska försäkringars ställning idag

5.1 Försäkringsvillkor för kollektiv hemförsäkring hos Folksam²⁰⁶.

Gruppmedlemmar som är anslutna till Folksams kollektiva skadeförsäkring har att i första hand följa de villkor som gäller generellt för Folksams hemförsäkringar. P.g.a. gruppörsäkringens individuella särdrag har en del bestämmelser bytts ut mot mera specifika bestämmelser för gruppmedlemmar. Resultatet blir att medlemmarna i princip har samma försäkring som andra personer som tecknar individuell hemförsäkringen hos Folksam men med några variationer.

Bestämmelser som är värda att notera är först och främst bestämmelsen om *extraskydd*. För vissa namngivna fackliga organisationer som har ingått avtal med Folksam gäller följande: Hushåll som har mer än en hemförsäkring för vilken inte enskild premiebetalning tillämpas skall få ett allriskskydd som ingår i hemförsäkringen utan extra kostnad. Detta skall, om jag förstår det rätt, vara en slags ersättning till de familjer som genom sina medlemsavgifter betalar till mer än en hemförsäkring utan att få dubbelt försäkringsskydd i gengäld. Eventuellt kan det också ses som erbjudande till de medlemmar som har möjlighet att frivilligt ansluta sig till försäkringen. För dem kan kollektiva försäkringen vara ett prisvärt alternativ eftersom fackföreningen ibland står för en del av premien medan återstoden tas ut av medlemmen i form av högre medlemsavgifter. Fackföreningen kan dessutom ha förhandlat fram ett bra pris för försäkringen. Därutöver kommer då även allriskskyddet som medlemmarna inte betalar något extra för.²⁰⁷

En av de största skillnaderna mellan kollektiv hemförsäkring och en individuell hemförsäkring, är att det inte finns någon beloppsbegränsning för kollektiva hemförsäkringar. Det innebär att lösöret är försäkrat till sitt fulla värde. En konsekvens av detta är att en person med mycket lösöre betalar lika hög premie som en person med begränsat lösöre. Därmed kan det ses som att personer med färre tillgångar subventionerar premien för personer med mer tillgångar.²⁰⁸

I försäkringsvillkoren hänvisas till gruppavtalet avseende bestämmelser

²⁰⁶Försäkringsvillkor för Hem och Villa , 1 januari 1996. Villkoren gäller även för 1998.

²⁰⁷Folksams villkor för Hem och Villa försäkring, punkt 3, s. 37.

²⁰⁸A.a Punkt 2, s.37

kring *anslutning* och *premiebetalning*²⁰⁹. Gruppavtal är alltså det avtal som har ingåtts mellan en grupp och i detta fallet Folksam om försäkring för gruppens medlemmar. Ett gruppavtal gäller normalt för ett år i sänder. Vad jag har förstått så är det gruppen, t.ex. fackförbundet, som själva avgör vilka anslutningsregler som skall tillämpas för gruppen i fråga med utgångspunkt från den offert som har föregått gruppavtalet. Vilken roll försäkringsbolaget har i denna fråga har varit svårt att utröna. Dock kan tänkas att försäkringsbolaget i kraft av sin starka ställning som försäkringsgivare har möjlighet att styra valet av anslutning.

För den vanliga hemförsäkringen gäller regeln att hemförsäkringen förnyas automatiskt för ett nytt år om den inte sägs upp. Försäkringstagaren behöver inte ange något skäl för att säga upp försäkringen. För att försäkringsbolaget skall få säga upp försäkringen så måste dock motivering ges. Under försäkringstiden kan försäkringstagaren också säga upp försäkringen men då måste det finnas skäl t.ex. att behovet av försäkring har upphört²¹⁰. Dessa bestämmelser har bytts ut i den kollektiva hemförsäkringen. Istället finns det endast regler om uppsägning av gruppavtalet som är grunden till de enskilda medlemmarnas försäkring. Det sägs i villkoren att gruppavtalet förlängs automatiskt med ett kalenderår i sänder om det inte sägs upp av gruppen eller Folksam före försäkringsårets utgång. Gruppen och Folksam har även möjlighet att säga upp avtalet avseende en viss medlem under försäkringsåret med beaktande av uppsägningstid²¹¹. Gruppen avgör sedan självständigt om det skall finnas någon rätt till reservation. Reservationen görs sedan till gruppföreträdaren.

Uppsägningsbestämmelserna skiljer alltså markant från varandra. Vid en traditionell individuell försäkring förnyas alltså försäkringen efter ett år om den inte har sagts upp dessförinnan. Under årets gång finns möjlighet att säga upp försäkringen om det inte längre finns behov av en försäkring. Detta är reglerat i Konsumentförsäkringslagen²¹² och utgör ett av försäkringskonsumentens starkaste skydd mot oönskade försäkringar. Vid en kollektiv gruppmedlemsförsäkring finns inga regler i försäkringsvillkoren för hur en gruppmedlem kan säga upp försäkringen, endast hur själva gruppavtalet kan sägas upp. Det är upp till gruppen att avgöra under vilka omständigheter en gruppmedlem skall kunna säga upp sin försäkring. Folksam hävdar att de har tagit hänsyn till konsumentförsäkringslagen i deras villkor även om den lagen inte är direkt tillämplig på gruppförsäkringar. Förutom ovanstående skillnader så kan en försäkringstagare vara i princip säker på att villkoren är likadana för individuella och kollektiva hemförsäkringar.²¹³

Om en gruppmedlem lämnar en kollektivt försäkrad grupp så upphör han även att omfattas av försäkringen. Det gäller även personer för övriga personer som omfattas av försäkringen pga av honom. Dock finns det ett

²⁰⁹A.a, punkt 4, s.38

²¹⁰A.a, C 50-52

²¹¹Punkt 5-6, s.38

²¹²KFL, 16,20§§

²¹³Villkor för Hem och Villa försäkring, punkt 5-6, s.38, C50-59

efterskydd som sträcker sig en månad från det att försäkringen upphörde pga utträde, under förutsättning att inte någon annan hemförsäkring har tecknats.

5.2 Andra försäkringsbolags agerande för att bemöta kollektiva försäkringar.

När gruppskadeförsäkringarna fick sitt genomslag i början av 1980-talet blev det angeläget för andra försäkringsbolag än Folksam att företaga åtgärder som skulle hindra deras kunder från att säga upp sina försäkringar till förmån för den kollektiva försäkringen om tecknades genom fackförbunden. Bolag som t.ex. Trygg-Hansa gav sig in i kampen om de kollektiva försäkringskunderna medan andra som t.ex. Länsförsäkringar demonstrerade sitt motstånd mot försäkringen. Under 1997 gav t.ex. Länsförsäkringar i Halland ut intern information till sina säljare angående hur de skulle hantera kunder som ville säga upp sina försäkringar p.g.a. att de blivit anslutna till en annan försäkring genom sitt fackförbund. Instruktionerna innebar att säljaren i försvarssyfte kunde erbjuda rabatter gentemot kunder som redan var kunder men som önskade säga upp försäkringen p.g.a. kollektiv tvångsanslutning till annan försäkring. Nya kunder hade ingen möjlighet att få någon rabatt. Möjlighet till rabatt grundade sig sedan på hur länge kunden varit försäkrad samt på hur många skador som kunden fått reglerade under den tiden. Meningen var att goda kunder skulle få en favör. Länsförsäkringar använder sig vanligtvis inte av rabatter och jag har ingen uppfattning i vilken utsträckning dessa åtgärder har använts.²¹⁴

Per Lind på Länsförsäkringar AB uttalar sig²¹⁵ om Länsförsäkringars agerande i syfte att motarbeta obligatoriska gruppskadeförsäkringar. Sedan Elektrikerförbundet införde kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar i början av 80-talet har Länsförsäkringar aktivt uttalat sin negativa inställning till dessa försäkringar. Detta har skett t.ex. genom att de har varit remissinstans i olika utredningar kring gruppförsäkringar. Länsförsäkringar har även aktivt bearbetat olika fackförbund i syfte att hindra dem från att sluta avtal med Folksam²¹⁶. Vid flera tillfällen har Länsförsäkringar vänt sig till Finansinspektionen för att de skall ingripa mot försäkringen p.g.a. att den enligt deras uppfattning strider mot sundhetsprincipen. Finansinspektionen har dock ställt sig avvisande till detta. 1993 anmälde Länsförsäkringar ramavtalet mellan LO och Folksam till Konkurrensverket. Länsförsäkringar hävdade att om en ideell förening driver tillräcklig ekonomisk verksamhet, t.ex. köper hemförsäkringar för sina medlemmar, så är den föreningen att betrakta som ett företag. Ärendet föll på att LO och dess förbund inte var att anse som ett företag och att konkurrenslagen därmed inte var tillämplig. . Nu väntar Länsförsäkringar på ny lagstiftning och har förväntningar att obligatoriska gruppskadeförsäkringar skall

²¹⁴Information hämtad från Länsförsäkringars interna material.

²¹⁵Telefonintervju 980514 samt Försäkringstidningen 6-7/95,s. 8-11

²¹⁶Brandmännens fackförbund nämns som ett exempel.

förbjudas.

5.3 Olika parterers inställning till olika anslutningssätt till grupp försäkring.

Stiftelsen Konsumenternas Försäkringsbyrå i Stockholm²¹⁷ får en del samtal rörande obligatoriska grupp försäkringar. Företrädesvis handlar det om den obligatoriska grupp skadeförsäkringen där konsumenten undrar om det är lagligt för organisationen att teckna en obligatorisk hemförsäkring för sina medlemmar. Däremot är det mindre vanligt att konsumenter ställer liknande frågor angående grupp person försäkringar. Min kontakt på Konsumenternas försäkringsbyrå²¹⁸ är av den uppfattningen att grupp person försäkringar har blivit allmänt accepterade, oavsett anslutningssätt. På min fråga om hur försäkringsbyrån ställer sig till det obligatoriska anslutningssättet svarar Sjögren att det är lagligt att använda sig av obligatoriskt anslutningsätt. Det är en föreningsrättslig fråga som endast kan ändras genom en ny föreningslagstiftning. Det är inte deras sak att ”tycka till” om de olika anslutningssätten utan endast att svara på konsumenternas frågor angående laglighet m.m. Konsumenternas Försäkringsbyrå vill därmed inte officiellt ta ställning till vilket anslutningsätt som är att föredra. Eftersom grupp försäkringarna brukar följa konsument försäkringslagen samtidigt som priset på försäkringen är fördelaktigt så rekommenderar Försäkringsbyrån konsumenterna att behålla grupp försäkringen, även om reservationsmöjligheter skulle finnas.

På läns försäkringsbolagens gemensamt ägda bolag Läns försäkringsbolagens AB uttalar sig man sig inte helt oväntat negativt om de obligatoriska försäkringarna²¹⁹. De säger sig eftersträva frivilliga försäkringsinitiativ men medger att även de själva har en viss typ av obligatoriska försäkringar och hänvisar till tjänstegrupplivförsäkringen som arbetsgivaren tecknar för sina anställda genom kollektivavtal. Därutöver nämns låneskyddsförsäkringen samt obligatoriska olycksfallsförsäkringar. Läns försäkringsbolagen har numera den uppfattningen att kollektiva försäkringar, framförallt kollektiva hemförsäkringar i Folksam regi, inte har haft nämnbara effekter på försäkringsmarknaden, vilket var en överraskning. Geografiska avvikelser finns dock ute bland länsbolagen. På Läns försäkringar Halland uppskattas att ca 1000 kunder av 60000 har sagt upp sin hemförsäkring p.g.a. att de har blivit anslutna till annan försäkring genom sitt fackförbund. Om detta beror på att nya kunder har tillkommit eller om gamla kunder har behållit sina försäkringar trots dubbelförsäkringssituationer är dock svårt att säga. Det finns dock tecken som tyder på att det senare fallet är för handen. Stenberg menar att man inte skall fästa alltför stor uppmärksamhet på skillnaden mellan individuella och kollektiva försäkringslösningar. Premierna skiljer inte alltid sig åt i den utsträckning som man kanske förväntar sig t.ex.

²¹⁷En fristående stiftelse i Stockholm där konsumenter kan få kostnadsfri rådgivning i försäkringsärenden.

²¹⁸Telefonintervju med Mats Sjögren, 980427

²¹⁹Telefonintervju med Per Stenberg, 980505

Stenberg säger att kollektiva försäkringslösningar kan bli orättvisa i olika avseenden. Vad gäller gruppskadeförsäkringar blir det särskilt tydligt i och med att försäkringen inte har någon beloppsbegränsning och att vissa försäkringstagare därmed subventionerar försäkringsskydd åt andra. Gruppskadeförsäkringen kan givetvis också upplevas orättvis i och med att den ibland är obligatorisk och ej valfri. Även vid grupppersonförsäkringar som t.ex. livförsäkringar finns aspekter som kan upplevas som orättvisa. Vid individuell livförsäkring görs en hälsoprövning där vikt läggs vid om personen tidigare har haft sjukdomar medan hälsoprövningen vid grupplivförsäkringen lägger större vikt vid tidigare sjukskrivning. Konsekvensen blir att det kan vara omöjligt för en person att få en individuell livförsäkring men möjligt att få en kollektiv och tvärtom. Stenberg ställer sig positiv till att gruppförsäkringar blir föremål för en bättre anpassad lagstiftning efter alla års arbete med en ny lag. Anledningen till att det har tagit tid tror han är, förutom politiska motsättningar, att det faktiskt har fungerat någorlunda väl utan lagreglering. Behovet har därmed inte varit trängande.

Finansinspektionen har intresserat sig för gruppförsäkringsfrågan och har varit remissinstans under de turer som har varit kring en eventuell lagstiftning för gruppförsäkringar. Finansinspektionen har inte direkt någon möjlighet att påverka valet av anslutningsform men deras åsikter väger tungt och deras åsikter får ofta genomslagskraft. Folksam har t.ex. som en följd av Finansinspektionens uttalande planer att upphöra med att använda sig av anslutning med hjälp av reservationsmetoden. Då Finansinspektionen har undersökt gruppförsäkringar har man funnit att ofta lägger t.ex. förbunden alltför stor vikt till att få fram låga premier för sina medlemmar. Att försäkringsvillkoren inte alltid har helt önskvärd utformning har inte alltid uppmärksammas. Från Finansinspektionens sida menar man att förbunden eller de som tecknar försäkringen har ett mycket stort ansvar som de inte alltid lever upp till ²²⁰.

Konsumentverket har i likhet med Finansinspektionen med intresse följt gruppförsäkringarnas utveckling samt agerat som remissinstans vid flera tillfällen. Konsumentverkets uppfattning ²²¹ vad gäller val av anslutning till gruppförsäkring är att frivilliga metoder skall användas i första hand. Avseende gruppskadeförsäkringar anser konsumentverket att obligatorisk anslutning har stora nackdelar men torde kunna accepteras. Anslutning med hjälp av reservationsmetod ställer de sig dock helt negativa till. När det är föreningar som tecknar försäkringar för sina medlemmar så är det dock omöjligt att angripa anslutningssättet med hjälp av Marknadsföringslagen. Angående grupppersonförsäkringar blir obligatorisk anslutning inte direkt aktuell. Tjänstegrupplivförsäkringen grundar sig på kollektivavtal med de begränsningar som arbetsmarknaden och arbetsrätten ställer. Reservationsanslutning anser Konsumentverket, i motsats till ovan, vara acceptabelt vid

²²⁰Telefonintervju med Helen Lindgren på Finansinspektionens Konsumentsrättsenhet, 980505

²²¹Telefonintervju med Bo Hesselgren på Konsumentverkets försäkringsavdelning, 980505

gruppersonförsäkringar. Skälen är framförallt att premien är låg, att någon individuell hälsoprövning inte görs samt att det aldrig kan bli tal om onödiga dubbelförsäkring. För att reservationsanslutning skall tillåtas är det dock av yttersta vikt att de försäkrade blir informerade om sitt försäkringsskydd, att det är möjligt att reservera sig mot försäkringen, att det finns färdiga reservationsblanketter samt att det finns tid för den försäkrade att ta ställning till en eventuell reservation.

Bengt Öberg på *Folksam* fick frågan²²² hur de behandlar försäkringstagare som absolut inte längre önskar omfattas av obligatorisk försäkring. Vad gäller gruppersonförsäkringar finns det ingen möjlighet att gå ur försäkringen, förutom att lämna den försäkrade gruppen. För kollektiva hemförsäkringar är situationen delvis en annan. *Folksam* har slutit avtal med förbundet och inte med gruppmedlemmarna. Huruvida det skall finna reservationsrätt avgör förbundet och reservationen sker också till dem. Ansökan om reservation skall framföras skriftligen. Någon möjlighet att slippa betala premien genom medlemsavgiften finns inte eftersom avtalet om försäkring är mellan försäkringsbolaget och gruppföreträdaren. Några anspråk kan då inte göras till försäkringsbolaget utan medlemmen är hänvisad till den egna föreningen.

²²²Telefonintervju, 980515

6. Avslutning

Med några rader önskar jag nu knyta samman uppsatsen med några sammanfattande reflektioner. Gruppförsäkringar på både person- och skadesidan har kommit för att stanna. Det finns inget som tyder på något annat. Däremot finns det anledning att fortsätta kontrollera om den lagstiftning som omgärdar gruppförsäkringar är tillfredsställande. Det torde alltid finnas plats för förbättringar. Förhoppningsvis kommer det snart en ny lagstiftning som uttryckligen också är tillämplig på gruppförsäkringar.

I uppsatsen har framkommit att det finns särdrag hos gruppförsäkringen som inte återkommer hos individuella försäkringar. Framförallt tänker jag på den märkliga treparts-konstellation som uppkommer då en gruppföreträdare tecknar en försäkring för *någon annan*. Därutöver är gruppförsäkringar underkastade en annan lagstiftning än individuella försäkringar trots att gruppmedlemmarna likväl som de individuella försäkringstagarna är konsumenter.

Debatten i fråga om föreningar får teckna försäkringar har varit yvig. Jag har i min undersökning begränsat mig till att applicera associationsrättsliga och avtalsrättsliga aspekter på problemet. Min slutsats är att den svenska föreningslagstiftningen är mycket underutvecklad i de avseenden som berör ideella föreningar. Vissa principer används garanterat på ideella föreningar men därutöver är det mest spekulationer huruvida vissa regler är tillämpliga eller ej. Resultatet blir, att förutsatt att majoritetsbeslut har använts samt att föreningen inte har behandlat en minoritet illa på uppenbart sätt, så har svenska ideella föreningar en *mycket* stor frihet att agera. Stadgarna har givetvis också stor betydelse men de utformas av föreningarna själva och det är i princip inte möjligt för domstol eller annan att påverka dem. För mig framstår det som självklart att även ideella föreningar skall vara föremål för lagstiftning. Vilka minoritetsskyddsregler som är tillämpliga skulle då framgå tydligare. Vad gäller svenska avtalsrättsliga regler så kan kort sägas att om föreningar tecknar försäkringar *åt* sina medlemmar, dvs medlemmarna är inte avtalsparter, så är det framförallt föreningarnas stadgar som avgör behörighet NJA 1987 s 394 ger för handen att tolkningar utanför ordalydelsen kan ske. Det får dock inte vara ”uppenbart främmande” för föreningens ändamål. Att binda medlemmar i förhållande till försäkringsbolaget är däremot svårare. Olika konstruktioner som tex fullmakter, medgivande m.m. anser jag mindre lämpliga att använda. Så som jag uppfattar rättsläget så är det endast föreningens stadga som kan ge föreningen den behörigheten.

Frågan om obligatoriska försäkringar bör tillåtas är en omfattande fråga med många aspekter. Genom ett obligatorium blir försäkringsgraden högre vilket gynnar både samhälle och individ. Valmöjligheten minskar och det blir till viss del en snedvriden konkurrens på försäkringsmarknaden. Föreningslagstiftningen tillåter dock förfarandet. Att införa ett förbud mot

obligatoriska försäkringar är en möjlig utväg men personligen tror jag inte att det är den lösning som gynnar individen och samhället bäst. Att tillåta negativ avtalsbindning i form av anslutning med reservationsrätt ställer jag mig däremot mycket tveksam till. Trots att medlemmarna är företrädde av organisationer så är de fortfarande konsumenter. Det finns ingen anledning att frånga den svenska traditionen att inte tillämpa negativ avtalsbindning. Personligen tror jag att föreningar endast har fördelar att vinna om de i större utsträckning skulle använda sig av frivilliga anmälningar. I tider med sjunkande intresse för fackföreningar bör föreningar kanske akta sig för att genomföra åtgärder som skapar sådan debatt.

Även fortsättningsvis kommer debatten kring obligatoriska försäkringar att höras. Möjligtvis ger en ny försäkringslagstiftning bättre förutsättningar för saklig debatt. Min förhoppning är att en ny försäkringslagstiftning endast är första steget, förenings- och avtalsrättsliga regler bör i en förlängning också ses över.

7. Litteratur- och källförteckning

Böcker:

Författare	Titel etc
Adlercreutz, Axel	Avtalsrätt 1, 9:e upplagan, Lund 1990
Bengtsson, Bertil	Försäkringsrätt, 4:e upplagan, Falköping 1992
Bladini, Filip	Gruppskadeförsäkring, Göteborg 1990
Christensen, Anna	Kollektivanslutning till hemförsäkring och till politiskt parti. Festskrift till Henrik Hessler, Falköping 1985
Christensen, Anna	Negativ avtalsbindning vid gruppörsäkring som beslutats av facklig organisation, Stencil 1982, Studie utförd på uppdrag av konsumentverket
Flodhammar, Gunnar	Associationsrätt - en introduktion, 4:e upplagan, Lund 1990
Hemström, Carl	”Några aspekter på insynen, inflytandet och ansvaret i organisationerna i det moderna samhället.” ur Organisationerna i det moderna samhället. Symposium i Skokloster den 8-9 april 1976, Uppsala 1976
Hemström, Carl	Fackföreningarna och de anställda. Om arbetstagarorganisationernas uppgifter för och skyldigheter mot medlemmar och icke-medlemmar. Lund 1981
Hemström, Carl	Ideella föreningar, Lund 1979
Hemström, Carl	Organisationernas rättsliga ställning. Om ekonomiska och ideella föreningar. Lund 1988
Hemström, Carl	Uteslutning ur ideell förening, Stockholm 1972
Jüring, Rolf	Genombrottet för kollektiv hemförsäkring, Stockholm 1997.
Nial, Håkan, Johansson, Svante	Svensk associationsrätt i huvuddrag, 6:e uppl. Stockholm 1995
Roos, Carl Martin	Ersättningsrätt och ersättningssystem, Värnamo 1990
Roos, Carl Martin	Grupplivskyddet, Stockholm 1974
Svenska Elektrikerförbundet	Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring, Oskarshamn, 1996
Offentligt tryck:	Titel etc.
Dir. 1990:56	
Dir. 1997:57	
DS 1993:39	Ny försäkringsavtalslag
SOU 1977:84	Förslag till konsumentförsäkringslag
SOU 1985:34	Gruppförsäkring
SOU 1986:56	Personförsäkringslag

SOU 1989:88 SOU 1998:7	Skadeförsäkringslag Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar.
Artiklar: Försäkringstidningen 11/93 Försäkringstidningen 6- 7/95	Titel etc Politisk strid att vänta om ny försäkringsavtalslag. Ny strid om frivillighet eller tvång.
Övrigt material: Folksam	Titel etc Folksams försäkringsvillkor för hem och villa, 1 jan 1996
Muntliga källor: Hesselgren, Bo, Konsumentverkets försäkringsavdelning Lind, Per, Länsförsäkringsbolagens AB Lindgren, Helen, Finansinspektionens konsumentsrättsenhet Moberg, Krister, Juridiska fakulteten Sjögren, Mats, Stiftelsen Konsumenternas Försäkringsbyrå Stenberg, Per, Länsförsäkringsbolagens AB Öberg, Bengt, Folksam	Titel etc. Telefonintervju, den 5 maj 1998 Telefonintervju, den 14 maj 1998 Telefonintervju, den 5 maj 1998 Informell intervju, Lund, den 4 januari 1998 Telefonintervju, den 27 april 1998 Telefonintervju, den 5 maj 1998 Telefonintervju, den 15 maj 1998

8. Rättsfallsförteckning

Rättsfall

NJA 1945 s 290

NJA 1946 s 83

NJA 1958 s 23

NJA 1977 s 92

NJA 1982 s 244

NJA 1987 s 394

AD 1947:13

AD 1980:25